

**ANUARUL
MUZEULUI NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE
IAȘI**

Anul VIII, 2015

**Editura Muzeelor Literare
Iași – 2015**

**Muzeul Național
al Literaturii Române
Iași**

**ANUARUL MUZEULUI NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE IAȘI
YEARBOOK OF THE IAȘI NATIONAL MUSEUM OF ROMANIAN LITERATURE**

Redacția/ Editorial Board:

Dan Jumară (redactor coordonator/ Editor in chief)

Iulian Pruteanu (secretar de redacție/ Editorial secretary)

Monica Salvan

Andreea Tacu

Responsabilitatea pentru corectitudinea și obiectivitatea științifică a materialelor inserate în volum aparține fiecărui autor în parte.

The authors are responsible for the scientific content of the articles included in this volume.

Pe copertă: *Sinagoga Mare din Iași* (H. Gherner și Beno Wachtel, *Evreii ieșeni în documente și fapte*, Iași, 1939).

cuprins

istorie

Maria Danilov, *Contribuția lui Ștefan Ciobanu la valorificarea operei mitropolitului Dosoftei (la 100 ani de la apariția lucrării „Досифеї, митрополит Сочавскїй и его книжная деятельность”, Киев, 1915 / 7*

Dinu Poștarencu, *Vornicul Vasile Pogor și Basarabia / 21*

Dionisie Liboni, *Reperete geografice mentale ale funcționarului rus: memoriile lui Andrei Storojenko / 40*

Marinela Loredana Barna, *Români transilvăneni la Viena. File de corespondență din Arhiva Mureșenilor / 45*

Lăcrămioara Manea, *O carte din biblioteca lui Nicolae Bălcescu: Codica criminală, Iași, 1838 / 58*

Mircea-Cristian Ghenghea, *Din istoria separatismului moldovenesc: Teodor Boldur-Lățescu și gazeta „Moldova” (1866-1869) / 66*

Elena Chiaburu, *Correspondență inedită și cărți cu dedicații ale lui N. Iorga în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași / 76*

Dan Jumară, *Un măștișor poetic peste ani de la Traian Chelariu / 89*

patrimoniul

Andrei Hrib, *Sinagoga Mare din Iași. Starea de conservare a catapetesmei și a Arcei Sfinte (Aron Kodesh). Propuneri de conservare și restaurare / 93*

Elena Maftai, *Analiza stării de conservare a pieselor de patrimoniu de la Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza” Ruginoasa (Iași) / 108*

Elena Bercu, Maria Nimerciag, *Considerații privind starea de conservare și restaurarea unei cărți de la începutul secolului al XIX-lea / 122*

Aurora-Florentina Ilie, *Drapelul Regimentului 19 Infanterie, model 1922. Studiu de caz / 128*

Teodora-Camelia Cristofor, *60 de ani de la înființarea Muzeului Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”. Donații și donatori / 148*

Petronela Spiridon, Ion Sandu, *Actori voluntari și involuntari în procesul de conservare a bunurilor de patrimoniu cultural / 166*

abrevieri / 173

autori / 175

table of contents

history

- Maria Danilov**, *Ștefan Ciobanu's Contribution to the Promotion of Metropolitan Dosoftei's Work (100 Years from the Publishing of "Досуфѣй, митрополит Сочавскій и его книжная деятельность", Киев, 1915)* / 7
- Dinu Poștarencu**, *The Steward Vasile Pogor and Bessarabia* / 21
- Dionisie Liboni**, *Reference Points of Mental Geography for the Russian Public Servant: Andrei Storojenko's Memoirs* / 40
- Marinela Loredana Barna**, *Romanians from Transylvania in Viena. Correspondence in the Mureșianu Archive* / 45
- Lăcrămioara Manea**, *A Volume from Nicolae Bălcescu's Library. The Criminal Code, Iași, 1838* / 58
- Mircea-Cristian Ghenghea**, *From the History of Moldavian Separatism: Teodor Boldur-Lățescu and the Gazette "Moldova" (1866-1869)* / 66
- Elena Chiaburu**, *N. Iorga's Unpublished Correspondence and Volumes with Various Dedications in the Collections of "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași* / 76
- Dan Jumară**, *A Poetic Gift over Years from Traian Chelariu* / 89

heritage

- Andrei Hrib**, *The Great Synagogue of Iași. The Conservation Status of the Iconostasis and of the Holy Ark (Aron Kodesh). Conservation and Restoration Suggestions* / 93
- Elena Maftai**, *Analysis of the Conservation Status of the Patrimony from "Alexandru Ioan Cuza" Memorial Museum of Ruginoasa (Iași)* / 108
- Elena Bercu, Maria Nimerciag**, *Considerations on the Conservation Status and the Restoration of a Book from the Beginning of the 19th Century* / 122
- Aurora-Florentina Ilie**, *The Flag of the 19th Infantry Regiment, Model 1922. Case Study* / 128
- Teodora-Camelia Cristofor**, *60 Years from the Opening of "Ștefan Procopiu" Science and Technique Museum. Donations and Donors* / 148
- Petronela Spiridon, Ion Sandu**, *Voluntary and Involuntary Actors in the Conservation of Cultural Heritage Goods* / 166

abbreviations / 173

authors / 175

Contribuția lui Ștefan Ciobanu la valorificarea operei mitropolitului Dosoftei (la 100 ani de la apariția lucrării „Досифей, митрополит Сочавский и его книжная деятельность”, Киев, 1915)

Maria Danilov

Problema operei scrise a mitropolitului Dosoftei, a valorificării și reintegrării acesteia în circuitul de valori a moștenirii culturale în spațiul românesc și – într-un context mult mai larg – a moștenirii culturii spirituale sud-est europene a constituit un subiect constant în cercetările cărturarilor români începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Perspectiva de abordare a operei scrise a mitropolitului Dosoftei în istoriografia românească a fost însă fragmentară și adeseori ascunsă sub un con de umbră datorită vicisitudinii vremurilor în care aceasta a fost zămisliată. În contextul amintit academicianul Andrei Eșanu constata tranșant vizavi de o lucrare apărută la Chișinău, în anii din urmă (2008)¹: „De la distinsul istoric Ștefan Ciobanu², care a publicat în 1915 o primă lucrare de sinteză dedicată operei cărturărești a lui Dosoftei, nimeni nu a încercat să revizuiască ori să reevalueze ce s-a făcut în materie de cercetare și valorificare a moștenirii marelui nostru cărturar”³. Aici ne apropiem de subiectul articolului nostru – contribuția lui Ștefan Ciobanu la valorificarea operei mitropolitului Dosoftei. Înainte însă de a interveni cu unele precizări asupra studiului monografic a lui Ștefan Cioban dedicat operei mitropolitului Dosoftei, să vedem, mai întâi, ce ne spune însuși autorul: „Lucrarea a fost gândită de noi încă în toamna anului

¹ Nicolae Fuștei, *Opera mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale Sud-est europene* (a doua jumătate a sec. al XVII-lea), Chișinău, 2008, 294 p.

² Este vorba de lucrarea lui Ștefan Ciobanu, Чебан С., Досифей, *Митрополит Сочавский и его книжная деятельность*, Киев, 1915, tradusă în limba română de către Ștefan Berechet (Iași, 1918). Ediția de la Iași este inferioară celei de la Kiev, odată ce au fost excluse prețioasele anexe ale ediției din 1915. Traducerea lui Ștefan Berechet n-a respectat întocmai textul originalului și are mai multe omisiuni, ceea ce reduce esențial din valoarea ei științifică. Traducerea este pe alocuri greoaie, neadecvată terminologiei istorice și literare din epocă.

³ Andrei Eșanu, *Cuvânt înainte*, în Nicolae Fuștei, *op. cit.*, p. 3. Investigațiile lui Nicolae Fuștei se înscriu pe linia unei tradiții basarabene de valorificare a operei Mitropolitului Dosoftei.

1911, însă din varii motive n-a putut fi realizată⁴. Printre altele, în numărul din octombrie 1911, al revistei românești «Convorbiri literare» a apărut o însemnare modestă a învățatului român Constantin Dragomir privitor la locul și timpul morții mitropolitului Dosoftei, iar în toamna anului 1912 apare o lucrare a aceluiași autor despre relațiile Bisericii Române cu Rusia în secolul al XVII-lea⁵. În această lucrare pentru prima dată au fost publicate câteva scrisori referitoare la biografia lui Dosoftei. Scopul lucrării noastre este de a contribui – pe de o parte – la completarea lucrărilor arătate mai sus ale lui Dragomir, în care nu se arată activitatea cărturărească a Mitropolitului – pe de altă parte – să informăm cititorul rus asupra personalității mitropolitului Dosoftei, în special asupra activității cărturărești al acestuia, participant direct la viața religioasă din Rusia de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Lipsa oricărei lucrări în istoriografia rusă asupra istoriei literaturii românești ne-a îndemnat să plasăm un mic excurs în istoria cărții vechi și a tiparului românesc. Astfel, într-un fel sau altul să legăm opera mitropolitului Dosoftei cu vechea literatură la români. Problemele arătate vor fi abordate din perspectiva legăturii acestora cu vechea cultură rusă⁶.

Ediția în limba română a operei lui Ștefan Ciobanu („Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară”, Iași, 1918)

Este important, din capul locului, să amintim despre traducerea lui Ștefan Berechet⁷ a lucrării lui Ștefan Ciobanu, publicată în limba rusă în 1915. Cu atât mai mult se cere acest lucru, cu cât va trebui să scoatem în evidență valoarea științifică a operei mitropolitului Dosoftei realizată de cărturarul basarabean.

În cuvântul adresat către „iubitul cititor”, Ștefan Berechet mărturisește că făgăduința de a „i-o traduce” i-a dat-o încă de când erau amândoi la Kiev „pe băncile școlii. Prima traducere o pregătisem pentru d. N. Iorga cu gândul de a-i face o dare de seamă, dar vremurile grele mi-au risipit-o”⁸. În schimb, anul 1918 (când traducerea

⁴ Ștefan Ciobanu s-a înscris la Facultatea de Litere, secția slavo-rusă a Universității din Kiev, pe care a absolvit-o în anul 1911. În acești ani va fi remarcat de academicianul Vladimir Peretz, care-l va îndruma pe calea cercetării documentelor privitoare la istoria literaturii și culturii române, aflate în arhivele din Ucraina, Rusia și Polonia.

⁵ Silviu Dragomir, *Contribuțiuni privitoare la relațiile bisericești române cu Rusia în veacul al XVI-lea*, București, 1912.

⁶ Чебан С.Н.; *Досифей, митрополит Сочавский и его книжная деятельность (К истории румынской письменности и румынских литературных отношений XVII в. (Dosifey, Mitropolitul Soceavski i ego kniznaja dejatel'nost))*, Киев, 1915, c. VII-VIII.

⁷ Ștefan Berechet, *Iubite cetitor*, în Ștefan Ciobanu, *Dosoftei, Mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară* (traducere din rusește de Ștefan Berechet), Iași, 1918, p. I-IV.

⁸ *Ibidem*, p. IV; Ștefan Berechet ne mărturisește și altceva: „însuși tălmăcitorul a văzut, a cules și fotografiat multe din aceste autografe, scrisori și note, semnate prin tălmăcirile lui necunoscute la noi până astăzi, cu gândul de a încheia cândva viața acestui mare cărturar al Moldovei”.

promisă colegului său de breaslă a văzut lumina tiparului) a fost unul benefic pentru toată suflarea românească cuprinsă în frontierele politice ale Statului unitar român. Ștefan Berechet înștiința cititorul că va găsi în această carte „un adaos nou asupra știrilor și lucrurilor marelui Dosoftei cunoscute la noi până acum. Chipul lui până acum ni se înfățișa ca o icoană veche prinsă în fumul și praful vremurilor trecute peste ea. Tot ceea ce știam noi despre ea era ceva nelămurit. Trebuia să vină un cărturar al acestei sfinte icoane. El s-a și ivit”⁹. Tocmai aceste „nelămuriri” a încercat să le valorifice Ștefan Ciobanu, pentru că văzuse că cercetătorii din țară cunoșteau numai munca cărturărească al lui Dosoftei depusă în Moldova, iar „peste ceea ce făcuse și lucrase el în Polonia exilului său, se aruncase un vâl de tăcere. Silviu Dragomir din Ardeal după cercetările făcute la Moscova în arhiva Ministerului de Externe¹⁰, pe lângă altele a stabilit locul și timpul morții lui Dosoftei care s-a întâmplat la 1694, iar nu la 1711, la Jolkiew, ci nu la Azov, care se credea până acum”¹¹.

Din cele subliniate de traducător se vede că Ștefan Ciobanu a mers și mai departe: a studiat „cu toată grija tot ce a putut găsi la Kiev în biblioteca catedralei Sf. Sofia și în muzeul bogătașului Sciukin din Moscova, verificând, comparând și analizând tot ce era cunoscut. Autografele Kievului au fost puse față în față cu cele din biblioteca sinodală din Moscova, scoțând lumină desăvârșită asupra provenienței acestor lucrări ale lui Dosoftei¹². În final, Ștefan Berechet constată că cercetarea lui Ștefan Ciobanu are contribuții importante și în istoria literaturii vechi, religioase la români, odată ce le-a pus în raport cu cea a slavilor din vestul Rusiei, dar și cu mișcările religioase în care s-a implicat mitropolitul Dosoftei în „deșteptarea lor în duh ortodox”. Ștefan Ciobanu mai dă și „un rezumat asupra dezvoltării limbii, literaturii și tipăriturilor românești – după *Istoria literaturii religioase* de Nicolae Iorga – punând, astfel literatura rusă în curent legătură cu a noastră”¹³. Cea mai valoroasă parte a lucrării lui Ștefan Ciobanu „cu desăvârșire nouă, atât pentru învățații ruși, cât și pentru ai noștri” este partea a doua a cărții, constată Ștefan Berechet. În opinia acestuia „numai un român deplin cunoscător al limbii ruse și slave a putut să ne dea completul tablou al activității și vieții Mitropolitului Dosoftei”¹⁴. De aici se vede nevoia de a se cunoaște prin studiul adâncit al limbii, literaturii, istoriei și a obiceiurilor și a tot ceea ce formează ființa unui popor vecin. „Câte greșeli grele ispășesc neamurile”, constată Ștefan Berechet „din pricina necunoașterii reciproce între ele! Socotim că viitorul ne

⁹ *Ibidem*, p. II.

¹⁰ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 3-10.

¹¹ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. II.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. III.

¹⁴ *Ibidem*.

va trimite pe această cărare”¹⁵. Ștefan Berechet îndeamnă cititorul să parcurgă această carte pentru că în ea va afla munca unui suflet (a mitropolitului Dosoftei), care s-a trudit toată viața să răspândească lumina cărții în inimile păstoriților săi sortiți de vremuri și împrejurări să asculte în biserica lor un grai străin auzului lor. Mitropolitul Dosoftei despre care este vorba în ea a găsit „destule ceasuri din zi și din noapte ca să le pună în slujba cărții pentru credincioșii săi”¹⁶.

Ștefan Ciobanu și problema culturii române (Facultatea de Litere a Universității din Kiev)

Nu vom putea niciodată aprecia la justa valoare opera de gândire a lui Ștefan Ciobanu realizată până în anul 1918, dacă nu vom cunoaște condițiile în care acesta și-a conceput și realizat opera. Cazul lui Ștefan Ciobanu, în opinia noastră, se înscrie mai degrabă, în tradiția „Școlii Basarabene” sau, mai exact, a conceptului enunțat de Alexandru Hâjdău în cuvântarea sa istorică rostită în calitate de efor „al școalelor ținutale” de la Hotin, în 1837: „Vouă copii băștinași vă atrag luarea aminte asupra unor fapte ale înaintașilor noștri, asupra unor mari oameni ai Țării Moldovei, ca la niște pilde demne de a fi urmate de voi, ca, amintindu-vă de gloria poporului nostru, să vă puteți întări sufletește, și, depășind-o pe aceasta, să reușiți voi înșivă a fi proslăviți în amintirea generațiilor noastre viitoare”¹⁷. Ștefan Ciobanu, la fel ca și acei „copii băștinași” cărora li se adresa atât de inspirat Alexandru Hâjdău, face parte din cohorta cărturarilor basarabeni care au fost școliți sub stăpânirea străină, sufletul lui însă nu s-a înstrăinat de neam și Țară. Pentru că luase și el „aminte asupra unor fapte ale înaintașilor noștri, asupra unor mari oameni ai Țării Moldovei, ca la niște pilde demne de a fi urmate”.

După cum ne mărturisea Ștefan Berechet, el încă de „pe băncile școalei” se interesa de istoria poporului român. În acești ani va fi remarcat de academicianul Vladimir Peretz, care-l va îndruma pe calea cercetării documentelor privitoare la istoria literaturii și culturii românești aflate în arhivele din Ucraina, Rusia și Polonia. Drept mărturie în acest sens, ne servesc documentele din arhivele rusești publicate de Alexandrina Matcovschi. Este vorba despre corespondența lui Ștefan Ciobanu cu Alexandru Iațimirski¹⁸ (Cercetătoarea a depistat mai multe scrisori adresate de la

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. I.

¹⁷ Alexandru Hâjdău, *Aducere aminte despre gloria din trecut a Moldovei*, în Alexandru Hâjdău, *Clipe de inspirație*. Ediție alcătuită și îngrijită de Pavel Balmuș, București, 2004, p. 221.

¹⁸ Alexandru Iațimirski (1873-1925) a pus bazele slavisticii basarabene. S-a remarcat prin contribuții științifico-literare și lingvistice slavo-române, care îl recomandă ca o autoritate în acest domeniu în Rusia primelor decenii ale secolului al XX-lea.

basarabeni. Printre acestea se păstrează și trei scrisori ale lui Ștefan Ciobanu)¹⁹: 1. Adresă din 20 februarie 1910, în care Ștefan Ciobanu îl informează pe Alexandru Iațimirski că este originar din Basarabia și ar dori să se ocupe de cercetarea folclorului basarabean: „e deosebit de interesant, dar absolut necunoscut științei și societății ruse [...]. Aș avea nevoie de unele îndrumări, indicații, dacă nu metodologice, cel puțin de ordin bibliografic”²⁰; 2. Cea de a doua scrisoare expediată de Ștefan Ciobanu cuprinde unele reflecții asupra vieții științifice din cadrul Facultății de Filologie de la Universitatea din Kiev. Se sublinia, între altele, că profesorii de la Facultate nu cunosc istoria literară a Țărilor Române, iar numele lui Alexandru Iațimirski ar fi „unica autoritate recunoscută din Imperiul Rus”, cunoscător al literaturii vechi la români; 3. Adresa din 25 noiembrie 1910 conține rugămintea de a i se recomanda unele teme privitoare „la corelația scrisului vechilor monumente de cultură a slavilor de sud și a celor lucrate în Țara Moldovei”²¹.

De asemenea, în anii de studenție la facultatea din Kiev, Ștefan Ciobanu a întreținut o prodigioasă corespondență cu Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei. Despre acest fapt amintea chiar Ioan Bianu în portretul făcut lui Ștefan Ciobanu: „încă de când era student, și-a îndreptat studiile și cercetările asupra literaturii neamului din care face parte [...]. Deși departe de pământul și graiul românesc, fiind profesor secundar în Rusia la Jitomir [...] nu a încetat de a întreține relații de studii cu știința românească, iar când Imperiul Rus s-a prăbușit și patria sa de naștere, Basarabia, a scăpat de jugul greu care o apăsa și o ținea în întunericul lipsei de cultură [...] a alergat în sânul patriei sale și toate puterile le-a pus în serviciul organizării învățământului național din Basarabia”²².

Considerații în problema începutului tiparului în Țările române și a cărții vechi românești (Ștefan Ciobanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară, Kiev, 1915*)

Prima parte a lucrării lui Ștefan Ciobanu cuprinde o sinteză istoriografică asupra problemelor ce reflectă începuturile scrisului în limba română și a tiparului românesc (tipăriturile lui Coresi, ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu). Acest spațiu lărgit în problemele de istorie culturală a fost conceput de autor din „lipsa oricărei lucrări în istoriografia rusă asupra istoriei literaturii românești”. Astfel, o sinteză în

¹⁹ Alexandrina Matcovschi, *Prezențe moldovenești în publicațiile ruse din anii 1886-1905* (sub redacția lui C. Popovici), Chișinău, 1976, p. 49-50.

²⁰ *Ibidem*, p. 49 (ASRLA, F. 584, inv. 1, d. 253, f. 2).

²¹ *Ibidem*, p. 50.

²² La 10/23 octombrie 1918, Ștefan Ciobanu a fost ales membru titular al Academiei Române, Secția literară. Raportul despre activitatea sa a fost citit de Ioan Bianu, care-l cunoștea mai bine, ca urmare a corespondenței începute cu el din anul 1910.

istoria cărții vechi și a tiparului românesc avea să-i asigure atât legătura dintre „opera mitropolitului Dosoftei cu vechea literatură la români, cât și „perspectiva legăturii acestora cu veche cultură rusă”²³. Ștefan Ciobanu era familiar cu lucrările lui A.D. Xenopol, N. Iorga, Ioan Bianu, Nerva Hodoș, B.P. Hasdeu, A. Iațimirski²⁴, Arsenie Stadnițki²⁵ etc. De asemenea, citează la subsol, din publicațiile recent apărute în „Analele Academiei Române” și „Studii de filologie română”²⁶. Ștefan Ciobanu considera „terenul aproape necercetat al creațiunii populare la români”²⁷. În urma unor exegeze în problema limbii scrise avea să constate că „deși limba slavă devine limba religiei și a instituțiilor de stat, totuși, pentru marea majoritate a populației este o limbă neînțeleasă”. Trecutul îndepărtat a păstrat suficiente mărturii „din epoca de tinerețe a Românilor – în eposul românesc, în balade și legende se întrevăd urmele nu numai ale vieții istorice, ci și cele ale luptei lui cu asupritorii [...]. Toate acestea ne dovedesc stăpânirea limbii românești în viața poporului român”²⁸. Vom observa că Ștefan Ciobanu intervine cu aprecieri critice, atât asupra perioadei de început a tiparului în Țările Române (1508), cât și a primelor tipărituri românești din perioada lui Coresi²⁹. Totodată, autorul consideră că mulți dintre înaintații noștri – Petru Movilă, Pamvo Berânda³⁰, Nicolae Milescu Spătaru „au fost părtași direcți ai mișcării culturale din Ucraina și în parte a celei din Rusia moscovită – și prin aceasta au influențat istoria rușilor”³¹. Vremuri mai liniștite și mai potrivite pentru munca culturală sosesc în timpul lui Matei Basarab (1633-1654) și Vasile Lupu (1634-1653). Însă, după cum va observa critic Ștefan Ciobanu „chiar și în epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu [...], limba română încă nu se introduce în biserică”, iar cărțile care conțin orânduielele Bisericii Ortodoxe, precum *Molitfenicul* și *Tipicul* circulau, în continuare, în slavonește³². Odată cu moartea acestor domni luminați ai Țărilor Române „viața intelectuală parcă dispare pentru o bucată de vreme, ca să reînvie în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Această epocă este legată de numele mitropolitului Dosoftei, când „limba românească a primit completa recunoaștere oficială ca limbă religioasă”³³.

²³ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. VII-VIII.

²⁴ А. Яцимирский, *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв. (Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии)*, Санкт Петербург, 1906.

²⁵ А. Стадницкий, *Исследования монографии по истории Молдавской Церкви (Issledovania monografii po istorii Moldavskoi Tzerkvi)*, Санкт Петербург, 1904, с. 32.

²⁶ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 45.

²⁷ Ștefan Ciobanu reușise să publice o foarte bună lucrare în domeniu: *Legendele românești despre Maica Domnului*, 1911.

²⁸ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 19-20.

²⁹ *Ibidem*, p. 20-27.

³⁰ Este vorba de Pamvo Berânda, autor al *Lexiconului slavo-rusesc*, tipărit la Kiev în 1627.

³¹ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 23-25.

³² *Ibidem*, p. 30-36.

³³ *Ibidem*, p. 30.

Știri inedite despre locul și anul morții mitropolitului Dosoftei

Cercetările lui Ștefan Ciobanu sunt îndreptate asiduu anume spre acea parte a vieții mitropolitului Dosoftei petrecută „în părțile Rusiei de sud-vest”. Putem explica de ce. Faptul că Ștefan Ciobanu a avut acces direct la sursele documentare de la Catedrala Sf. Sofia din Kiev încă din anii de studii la Facultate, o mărturisesc șirul faptelor din viața mitropolitului Dosoftei aduse în discuție în prezenta lucrare. În exilul său polonez (1686-1693), mitropolitului Dosoftei și-a continuat lucrarea sa cărturărească și a păstrat legătura cu ierarhii ortodocși de la Moscova și de la Kiev. Evident că această activitate a fost orientată spre dezvoltarea literaturii ruse și s-a aflat în strânsă legătură cu „interesele literare ale Ucrainei și în parte ale Rusiei moscovite”, constată Ștefan Ciobanu³⁴. În schimb, Ștefan Ciobanu poate fi considerat primul cercetător român care a deturnat ipoteza istoriografică, absolut greșită, precum că Dosoftei ar fi ocupat pe la 1703 scaunul mitropolitan de la Azov. Chiar și la Arsenie Stadnițki, care era o recunoscută autoritate științifică în istoria ecleziastică a Țărilor române, este interpretat greșit acest fragment din viața mitropolitului Dosoftei³⁵. Nici despre activitatea lui de traducător lucrurile nu sunt limpezi, mai ales, cu privire la numărul și conținutul cărților. Cărturarii români „au luminat numai terenul activității lui literare privitor la cărțile românești, lăsând într-o umbră deasă activitatea lui din Rusia”, susține cercetătorul. Cele mai complete informații despre viața și activitatea mitropolitului Dosoftei sunt considerate cele lansate în circuitul științific de Ștefan Dinulescu. Sunt bine argumentate datele biografice ale ierarhului, în special, privitor la activitatea de până la 1686, când a părăsit patria. Cât despre activitatea lui Dosoftei în Rusia de sud-vest nu se amintește nimic. „Scrie doar ca a murit la Azov, în 1711”.

Aceleași știri se regăsesc la Ioan Bianu în prefața la *Psaltira* în versuri, publicată de Academia Română³⁶. De asemenea, va constata că „nicăieri în istoriografia română n-a întâlnit „nici o știre precisă” despre originea lui Dosoftei, anul nașterii lui și instrucțiunea elementară³⁷. Arsenie Stadnițki considera că s-a născut la Iași între 1627-1630. Mai aproape de adevăr e N. Iorga care crede că s-a născut în 1624³⁸. Păreră episcopului Arsenie și a altor cărturari români despre originea moldovenească a lui Dosoftei „provoacă bănuieli”. Drept contra argument aduce unele notițe făcute de mâna lui Dosoftei, privitor la numele părinților – Leontar și Mizira, care nu sunt românești. De aceea și N. Iorga ar fi presupus că ar fi din Galiția sau din Grecia, deși una din mătușile ierarhului avea nume românesc – Stanca. Concluziile lui Ștefan Ciobanu sunt de deducție logică. Pe la 1649 îl întâlnim pe Dosoftei călugăr la

³⁴ *Ibidem*, p. 37.

³⁵ A. Stadnițki, *op. cit.*, p. 32-39.

³⁶ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 37.

³⁷ *Ibidem*, p. 39.

³⁸ *Ibidem*, p. 40.

mănăstirea Probota, unde alături de latină, greacă și polonă mai învățase și română, deci nu era român. Faptul că limba slavonă nu e amintită pe lângă celelalte limbi de studiu, se vede „că era mai degrabă slav”. De asemenea, numele părinților nu sunt ortodoxe, mai degrabă, sunt porecle, și nu grecești, cum crede N. Iorga. Cât privește starea socială, cercetătorul susține că mitropolitul era de o origine socială mai nobilă. Privitor la studiile mitropolitului, se aduc solide argumente în baza manuscriselor cercetate din colecția catedralei Sf. Sofia din Kiev: însemnările de traducere a *Psaltirii în versuri* (1673), care demonstrează că mitropolitul avea cunoștințe temeinice în gramatica limbilor clasice greacă, latină, dar și în slavă și română. Se mai adaugă și bogatele cunoștințe în domeniul teologiei, în dogmatică. Toate cele arătate mai sus nu le putea dobândi decât de la școala de pe lângă mănăstire. Se poate presupune că ar fi fost elev al Colegiului movilean de la Kiev sau poate al celui din Lemberg.

De asemenea, pune la îndoială afirmațiile lui N. Iorga, cum că mitropolitul ar fi fost egumenul mănăstirii Probota, care „nu au nici un temei”³⁹. Ștefan Ciobanu constată că, până la 1671, când ocupă locul de mitropolit al Moldovei, nu avem nici o știre. În acele timpuri tulburi din viața țării, probabil se ocupa în liniștea chiliei cu traducerea cărților⁴⁰. Îndepărtându-se, probabil, de lupta politică Dosoftei se dedică activității cărturărești. În această perioadă se va adresa patriarhului Moscovei, Ioakim, ca să-i trimită tipografie, notând: „căci la noi a pierit învățătura de carte și puțini sunt cei ce înțeleg limba cărții”⁴¹. În lipsa unui teasc tipografic va fi silit să-și tipărească cărțile la Uniev. Dintr-o scrisoare către Nicolae Spătaru se vede că îl ruga să intervină către patriarhul Ioakim, care îi promise un teasc tipografic. În acest scop, pe 15 august 1679 l-a trimis la Moscova pe căpitanul Ionașcu Belevici: „Rugăm pe Sfințenia Voastră, Prea cinstite și Milostive părinte ca să faci cu noi o faptă de milă și iubire omenească și să ne trimiți tipografia ca să tipărim cărțile pe care le-am tălmăcit din grecește și slavonește în limba română”⁴². După cum s-a aflat din scrisoarea patriarhului Ioakim (decembrie 1679), sculele tipografice au și fost trimise: „obiectele tipografice pe care le-ați cerut cu scrisoare către noi le-am trimis”, fapt confirmat și în *Moltfenicul* lui Dosoftei din 1681⁴³.

Pețioase sunt informațiile lui Ștefan Ciobanu referitoare la legăturile lui Dosoftei cu patriarhul Ioakim și cu țarii ruși (scrisorile din 29 august 1683 și ianuarie 1684), care, de altfel, au fost publicate și de Silviu Dragomir⁴⁴. Ștefan Ciobanu nu se

³⁹ *Ibidem*, p. 40.

⁴⁰ În anul 1649 s-a călugărit la mănăstirea Probota, primind numele Dosoftei. În anul 1658 a fost ales și hirotonit episcop de Huși, apoi episcop la Roman, iar în 1671 a fost ales Mitropolit al Moldovei.

⁴¹ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 40.

⁴² *Ibidem*, p. 41.

⁴³ *Ibidem*, p. 42-43.

⁴⁴ Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 133 (vezi anexa 5).

pronunță direct asupra impactului acelor legături în destinul lui Dosoftei însă precizează că „petrecând ceva vreme la Chiev, s-a întors în Moldova”⁴⁵. Este cunoscut faptul că în timpul incursiunilor lui Jan Sobieski și ale turcilor în Moldova în toamna anului 1686, mitropolitul Dosoftei a fost silit din nou să părăsească Moldova, de data aceasta pentru totdeauna. În legătură cu plecarea silită a Mitropolitului Dosoftei (împreună cu moaștele Sf. Ioan de la Suceava), sunt aduse în discuție opiniile cronicarilor contemporani evenimentului – Miron Costin și Ion Neculce⁴⁶, dar și cele ale lui Dimitrie Cantemir și N. Iorga. Cercetările întreprinse de Ștefan Ciobanu, înclină spre opiniile lui Dimitrie Cantemir, precum că Mitropolitul Dosoftei a fost silit de împrejurări să părăsească țara, pentru că mitropolitul Dosoftei a fost un apărător ferm al doctrinei ortodoxe „și un dușman înfocat al uniților”. Nu putea, mitropolitul, de bună voie să plece în Polonia. Pentru acoperirea acestei ipoteze Ștefan Ciobanu publică – în anexă – scrisoarea ieromonahului Adrian, care împreună cu Dosoftei au părăsit Iașii în 1686. Ipoteză confirmată cu multe alte argumente ce se găsesc în scrisorile lui Dosoftei către ierarhii din Rusia vremii. Regele polon a fixat mitropolitului moldovean loc de reședință orașul Zolkiew (castelul Stryj). De fapt l-a exilat pentru tot restul vieții și l-a închis în castelul său, fapt confirmat de scrisorile lui Dosoftei cercetate de Ștefan Ciobanu (colecția de manuscrise a catedralei Sf. Sofia din Kiev). „S-a frământat cu sufletul și a căutat să se întoarcă în Moldova, destinul însă nu i-a îngăduit acest lucru”⁴⁷. A trecut la cele veșnice pe 13 decembrie 1693⁴⁸ în locul de exil la castelul Stryj. A fost înmormântat la mănăstirea Zolkiew (Ucraina). Să amintim în context că în istoriografia de atunci predomina ideea că, după puțină vreme, mitropolitul ar fi părăsit Polonia și ar fi locuit în Moscova până la numirea lui episcop de Azov, unde a decedat în 1711 (părerii împărtășite de A. Stadnițki și A.D. Xenopol)⁴⁹. Argumentele lui Ștefan Ciobanu au la bază documente inedite din arhivele moscovite (Ministerul Afacerilor Externe): scrisoarea hatmanului Mazepa din 29 decembrie 1700, în care se amintește că i s-a prezentat un călugăr „de la moaștele Sf. Mucenic Ioan cel Nou din Suceava,

⁴⁵ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 44

⁴⁶ În anul 1686, Jan Sobieski, regele Poloniei, a întreprins o expediție militară în Moldova, reușind să ocupe și Iașiul. Cronicarul Ion Neculce scrie: „Atuncea au luat craiul și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași, cu toate hainele și odoarele mitropoliei. Ș-au luat și moaștele lui Sfetei Ion Novei de la Suceavă ...”. Tot Neculce ne încredințează că „acest Dosofteiu mitropolit nu era om prostu de felul lui. Și era neam de mazâl; prè învățat, multe limbi știe: elinește, latinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela”.

⁴⁷ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 50-51.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 51; Ștefan Ciobanu, în 1915, arată greșit anul morții mitropolitului Dosoftei (1694 în loc de 1693), fapt pentru care avea să revină la acest subiect în 1920 (vezi Ștefan Ciobanu, *Contribuții privitoare la originea și moartea mitropolitului Dosofteiu*. Discurs rostit pe 28 mai 1919 de Ștefan Ciobanu ca răspuns lui Ioan Bianu, București, 1920, p. 20).

⁴⁹ Idem, *Dosoftei, Mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară*, Iași, 1918, p. 57-58.

care roagă să fie lăsat a merge la Moscova [...]. Și ne-a dat regele Poloniei să trăim în orașul Stryj și am trăit noi în acest oraș opt ani după porunca milei lui regale și a trăit din fericita amintire părintele mitropolit în mare lipsă și scârbă și nu avea către cine întinde mâinile [...]. Și din clipa când s-a proslăvit de fericita amintire prea sfințitul mitropolit a trecut 6 ani, la 13 decembrie”⁵⁰.

Mitropolitul Dosoftei – continuator al introducerii limbii românești în biserică („Am scris și am tâlcuit cât am putut în acel veac greu pentru țară”)

„Acest mare mitropolit se deosebește de contemporanii săi printr-o largă cultură”, preciza Ștefan Ciobanu. Mărturiile păstrate ni-l arată ca pe un mare cărturar foarte cult care impresiona pe toți cei din preajmă. Într-o scrisoare din 16 decembrie 1679, patriarhul Ioakim îl compară „după cunoștințe – cu Mioșa, iar după înțelepciune cu Solomon”⁵¹. Vestea despre el trecuse dincolo de hotarele Moldovei. Printre contemporanii săi este considerat „omul cărții”. În tot timpul lungii sale vieți s-a ocupat de cartea bisericească, de traducerea acesteia în limba țării. Ștefan Ciobanu împarte activitatea lui Dosoftei în două perioade distincte: Perioada românească se extinde până la 1686, când a fost nevoit să părăsească Moldova. În această etapă mitropolitul este preocupat de traduceri în limba română și de tipărirea unui întreg șir de cărți liturgice (nu ne-a lăsat cărți cu caracter omiletic și predici, susține Ștefan Ciobanu), iar perioada rusească/poloneză (1686 -1693), în care interesele lui literare se suprapun cu cele ale lumii ortodoxe a Răsăritului⁵².

Ștefan Ciobanu susține că mitropolitul Dosoftei a scris destul de puține lucrări originale. Avea darul poetic, era împătimit de stihul silabic, necunoscut încă pe atunci românilor, fiind singurul reprezentant al școlii poloneze. Toate edițiile lui sunt îmbogățite cu întinse prefețe după modelul acelora din sud-vestul rusesc, însă cu o „mai adâncă cunoaștere a sfintei scripturi”. Cea mai de seamă lucrare pentru istoria literaturii religioase este *Psaltirea în versuri* (1673), lucrare unică în felul său pentru întreg Răsăritul ortodox⁵³. Scrisă în decurs de mai mulți ani (1660-1670), cuprinde toți cei 150 de psalmi, care se regăsesc în edițiile grecești. În același an (1673), la Uniev a mai tipărit un *Acatist al Maicii Domnului* (tradus din slavonește). Apoi, după anul 1679, când a orânduit tipografia la Iași a mai tipărit *Rânduiala Liturghiei* (traducere din greacă) și *Molitvenicul*, 1681. *Viața și faptele sfinților* (*Proloagele* lui Dosoftei sau *Mineie* – precizează Ștefan Ciobanu), tipărite între anii 1682-1686, sunt considerate greșit de A. Stadnițki drept o traducere din slavonă (a Sf. Dimitrie de Rostov), pentru

⁵⁰ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 58-59.

⁵¹ *Ibidem*, p. 60.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 61; Lucrarea a fost reeditată de Ioan Bianu, după manuscrisul original al ediției din 1673 de la Uniev.

că acela încă nu le concepute⁵⁴. Lucrarea lui Dosoftei este una integrală, în patru volume, având drept izvor pe cele grecești. A lucrat timp de 25 de ani la această lucrare de proporții. Este „o compilație, mai degrabă. A scos tot ce a crezut mai de seamă”. Deși nu are caracterul enciclopedic al celor rusești însă este la fel de instructivă. În anul 1683, mitropolitul scoate o a doua ediție a *Liturghiei* lui, completată cu rugăciuni noi, un *Octoih*⁵⁵ și o nouă lucrare intitulată *Parimiile* preste an⁵⁶.

În mijlocul unei lumi catolice (1686-1693)

Cu toate greutatea despre care amintește mitropolitul Dosoftei în scrisorile sale către țarul Rusiei și către Varlaam Iasinski, mitropolitul Kievului, el și-a continuat activitatea cărturărească traducând în slavonește. Ștefan Ciobanu constata cu gravitate că opera cărturărească a mitropolitului din perioada exilului n-a fost studiată „nici de ruși, nici de români”. Scrierile Mitropolitului Dosoftei – multe rămase în manuscris – au fost împrăștiate de-a lungul veacurilor prin diferite colecții, fiind parte din ele semnalate de Silviu Dragomir în anul când Ștefan Ciobanu își scoate la lumină studiul său sintetic asupra operei lui Dosoftei, în 1915.

Pentru a aplana conflictele teologice, în urma reformei lui Nikon din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, mitropolitul Dosoftei a tradus din scrierile *Sfinților Părinți Ioan Gură de Aur, Efrem Sirul, Gherman, patriarhul Constantinopolului, Simeon al Tesalonicului*, argumentând astfel dreapta învățătură a Bisericii Ortodoxe. Cea mai de seamă traducere din epocă – *Scrierile lui Simion al Tesalonicului* (polemici pentru toate ereziile), „nu s-a făcut fără participarea lui Dosoftei mitropolitul de atunci”⁵⁷. Ștefan Ciobanu a cercetat manuscrisul ce se păstra într-o singură copie cu autograf (nr. 727) în biblioteca sinodală. Traducerea a fost făcută independent de cea a lui Eftimie de la mănăstirea Ciudov (datată între 1690-1683). Argumentele lui Ștefan Ciobanu au drept sursă scrisorile din Kiev de la catedrala Sf. Sofia și din bibliotecile din Moscova (scrisori publicate integral de Ștefan Ciobanu în anexe), toate supuse unei analize riguroase după diverse versiuni de copii ale manuscriselor lui Dosoftei⁵⁸. Cercetând minuțios manuscrisele autografe avea să constate că marele cărturar stăpâna atât de bine slavona veche ca și limba română, încât acest fenomen devine o mare piedică în stabilirea originii lui. Ar fi putut trece la *Unie* ca sa-și asigure o situație mai bună, însă el este tare în convingerile sale. Avea simțul de smerenie și nicăieri nu

⁵⁴ Ștefan Ciobanu recunoaște ca n-a avut la îndemână lucrarea lui Dosoftei.

⁵⁵ S-a păstrat doar un mic fragment, precizează Ștefan Ciobanu.

⁵⁶ Este o colecție de slujbe și rugăciuni, care se oficiază la slujbele de vecernie; În *Parimiile* aparute în anul 1683, Dosoftei tipărește o cronologie a Țării Moldovei scrisă în versuri (*Poemul chronologic*). B.P. Hasdeu considera că Dosoftei mai era și autorul unui dicționar slavono-român ce se păstra în Biblioteca Societății de Istorie și Antichități din Moscova.

⁵⁷ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 83.

⁵⁸ *Despre rânduieli de slujbe*, Iași, 1683 (în tipografia Grecească).

amintește de originea sa, de educație, de sine. Puțini cunoșteau greaca veche la acea vreme. Disputa liturgică înclina adeseori spre interpretări greșite în scrierile teologice din sud-vestul Rusiei. La cererea patriarhului Ioachim, mitropolitul Kievului avea să se adreseze lui Dosoftei pentru lămuriri, acesta din urmă fiind o mare autoritate în lumea ortodoxă. Mitropolitul Dosoftei a fost unul dintre marii cărturari nu numai ai Moldovei ci și al întreg Răsăritului Ortodox, constata Ștefan Ciobanu. Cât despre opera lui Dosoftei, despre cărțile lui – Ștefan Ciobanu avea să susțină cu admirație că au fost marcate de toată frumusețea tiparului din epocă. Tipăriturile dosofteiene sunt înzestrate cu gravuri, cu stema Moldovei, cu prefețe concise adresate cititorului. Ortografia tipăriturilor este mult mai justă și limba este una simplă. Traducerile lui, marea majoritate au fost din greaca și nu din slavă. Mitropolitul Dosoftei a fost primul care a realizat veche idee de introducere a limbii române în serviciul divin, a cărți liturgice integral. Până la el au fost traduceri cărților „bune de citit! și nu se atingeau de rânduiala liturgică”. Astfel, prin cărțile lui „aruncă de la strană limba slavonă (*Dumnezeiasca Liturghie*, Iași, 1679; *Molitvelnic de-nțeleș*, Iași, 1683). Opera lui Dosoftei este originală, marcată de spiritul occidental. Toate traduceri le-a realizat din greacă sau slavă. N-au lipsit lucrările originale, precum sunt compunerile *Hronografului*, poem cronologic despre domniile Moldovei. Dar și prefețele și dedicațiile care însoțesc diverse ediții cu unele comentarii destul de întinse – *Psaltirea în versuri*, spre exemplu. Scrierile lui Dosoftei sunt un monument de luptă al românilor pentru independența lor cultural-națională, pentru limba lor, constată Ștefan Ciobanu. Opera lui ne demonstrează cât de mult a trăit literatura slavonă la români și cum a cedat ea locul celei românești. Dar este și un exemplu viu cum s-a produs „furișarea elementelor limbii slavone în limba română bisericească, dar și cea populară.

Concluziile lui Ștefan Ciobanu

Cei care se vor apleca asupra operei mitropolitului Dosoftei nu vor putea trece cu vederea scrierea de temelie a lui Ștefan Ciobanu. Două momente sunt de relevat în această privință: mai întâi, se cere remarcat faptul că studiul său sintetic a fost elaborat în condițiile unui mediu cultural străin, la Kiev. Și doi: la o vârstă încă destul de fragedă a reușit să dea istoriografiei românești, dar și celei rusești deopotrivă un studiu monografic de referință. Ceea ce uimește cu desăvârșire este faptul că Ștefan Ciobanu a reușit într-un timp atât de scurt (pe la 1910 era abia în căutare de subiecte ce țineau de istoria culturală a românilor) să adune o întreagă literatură de specialitate privitoare la activitatea cărturărească a mitropolitului Dosoftei în Moldova. Să vedem, deci, care sunt concluziile finale ale lui Ștefan Ciobanu asupra operei scrise a mitropolitului Dosoftei:

- Mișcarea cunoscută printre români în secolul al XVII-lea sub influența curentelor din apusul Europei n-a fost adâncă. Aceasta s-a manifestat doar prin editarea de cărți din Sfânta Scriptură, iar prin aceasta din urmă stăpânirea culturii slavone nu s-a clătinat;

- Mișcarea cultural-națională renăscută în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu s-a deosebit puțin de cea anterioară; pentru că a întărit conștiința necesității de a avea cărți religioase în limba română. Slavonia se menține, mai ales, prin influența de la Kiev;

- reînvierea ideii de a traduce în limba română șirul de cărți liturgice în serviciul religios aparține în întregime mitropolitului Dosoftei;

- mitropolitul Dosoftei n-a fost niciodată episcop sau mitropolit de Azov și n-a ajuns nici la Moscova, ci a tradus slavonește stând în exilul polonez, unde a fost dus cu sila și a murit la 1694⁵⁹;

- traducerile slavonești le-a realizat în strânsă legătură cu curentele religioase din epocă;

- manuscrisul din Biblioteca Sinodală din Moscova (nr. 727), care cuprinde traducerea lucrării lui Simion al Tesalonicului aparține lui Dosoftei și nu lui Eftimie, monahul de la mănăstirea Ciudov;

- mitropolitul Dosoftei a avut un mare rol în disputele liturgice la Kiev⁶⁰.

Mitropolitul Dosoftei a fost, fără îndoială, o conștiință clară a unei epoci atât de tulburi. Opera sa de gândire s-a proiectat într-o adevărată revoluție spirituală, o revoluție artistică a cuvântului scris în limbă maternă. Scrierile sale au demonstrat, fără echivoc, capacitatea limbii române de a deveni o limbă de cultură. Este primul mare autor din spațiul ortodox care a tradus *Psaltirea* în versuri (până la el nu se cunoaște niciun model tipărit în literatura ortodoxă, nici în cea slavă, nici în cea greacă, afară doar de încercarea păstrată în manuscris a lui Gheorghe Palamed), ceea ce i-a asigurat în posteritate și meritul deosebit de „intemeietor” de poezie cultă românească. Excepționala faptă de cultură a mitropolitului Dosoftei a vizat nu numai viața religioasă a secolului al XVII-lea, ci întregul spectru de valori în care se frământa și/sau zămislea societatea românească din epocă – o lume în căutarea unor noi puncte de sprijin atât în plan existențial, cât și în plan ontologic.

⁵⁹ Ștefan Ciobanu, *Contribuții privitoare la originea și moartea mitropolitului Dosofteiu*, București, 1920, p. 20. În discursul de recepție rostit în legătură cu primirea în rândurile membrilor titulari ai Academiei Române, Ștefan Ciobanu avea să rectifice data morții lui Dosoftei cu anul 1693 în loc de 1694.

⁶⁰ Idem, *Dosoftei, Mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară*, Iași, 1918, p. 115-116.

Summary

The written works of Metropolitan Dosoftei, their harness and integration into the cultural heritage values of both Romanian and South-East European areas was a constant theme for the Romanian specialists from the end of the 19th century. The Metropolitan Dosoftei's perspectives of written works in Romanian historiography were fragmentary and shadowed by the whirligig of time. The ones studying the works of Dosoftei cannot pass by the fundamental work of Ștefan Ciobanu. The revival of the idea to translate into Romanian the entire collection of liturgical books is the merit of Metropolitan Dosoftei.

Keywords:

Ștefan Ciobanu, Metropolitan Dosoftei, fundamental work, liturgical books, Romanian historiography.

Vornicul Vasile Pogor și Basarabia

Dinu Poștarencu

Coborâtor dintr-o familie de mazili din satul Pogorăști, Vasile Pogor (1792 – 10 decembrie 1857) a urcat pe scara ierarhică a rangurilor boierești din Principatul Moldovei de la serdar până la vornic și a deținut înalte funcții administrative. Pasionat de creația scriitoricească, el este autorul a câtorva opere artistice rămase în patrimoniul literar al poporului român.

Un aspect mai puțin cunoscut al biografiei lui Vasile Pogor îl reprezintă legăturile sale cu Basarabia. Expunem în continuare o serie de detalii referitoare la acest aspect biografic.

Vorbind despre Vasile Pogor, Constantin Sion a consemnat în *Arhondologia Moldovei* pe care a elaborat-o că „Tudurachi Pogor, slujind în casă la vistiernicul Alecu Balș, l-a făcut logofăt a casei și acela a adus pe frate-său Vasile. Tudurachi a fost multă vreme în casa lui Balș și, pe la 1806, fiind Balș vistiernic, i-a trecut în diecii de vistierie, și pe Tudurachi și pe Vasile; pe la 1813 a murit Tudurachi și a clironomisit și averea și locul; pe la 1816, Balș a trimes pe Vasile în Basarabia cu trebuințele ce ave, de unde n-a mai venit până pe la 1823, când a venit însurat cu Zoița, nepoată de fecior a unui cluceriu Neculai Cerchez, pe care a furat-o de la moșul ei, spatariul Vasile Coroi, când se afla în bejenie dus în Basarabia”¹.

Este adevărat, susține cercetătorul Vasile Panopol referitor la aceste informații ale lui Constantin Sion, că serdarul Tudurachi Pogor († 1815), fratele lui Vasile Pogor, a fost administratorul averilor vistiernicului Alecu Balș și ale fratelui acestuia șambelanul Iancu Balș, trăitor în Basarabia, dar care avea avere și în Moldova, și că Vasile Pogor l-a moștenit pe Tudurachi, însă el nu a fost în serviciul lui Alecu Balș, care l-ar fi trimis în Basarabia, după cum a scris Constantin Sion. Vasile Pogor într-adevăr a stat în această provincie din cauza pricinilor bănești ce le avea cu șambelanul,

¹ C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 199-200. Scriind succint despre frații Tudurachi și Vasile Pogor, Gh. Bezviconi s-a inspirat din această lucrare a lui C. Sion (Gh. Bezviconi, *Figuri din trecutul Basarabiei. Pogor*, în „Viața Basarabiei”, 1932, nr. 7, p. 52; idem, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București, 1943, vol. II, p. 58-59).

acesta din urmă datorând o importantă sumă de bani lui Tudorachi Pogor, pe care Vasile Pogor l-a moștenit².

Același cercetător Vasile Panopol a citit următoarele în niște notițe ale lui Vasile Pogor despre căsătoria sa cu Zoița Cerchez: „La anul 1822 iulie 9 m-am însoțit cu Zoica, fiica răposatului Iancu Cerchez, fiul lui Ioniță Cerchez, ne-a cununat d-lui paharnic Vasile Coroi și cu cucoana Casandra”³. Prin urmare, Zoița nu a fost fiica „unui cluceriu Neculai Cerchez”, precum declară Constantin Sion. Totodată, prin faptul că însuși Vasile Coroi i-a cununat, versiunea lui Sion, cum că a furat-o pe Zoița Cerchez de la tutorii ei, nu este prea verosimilă. Dar îi dă dreptate lui Sion că Zoița a avut zestre frumoasă⁴.

Într-un act semnat la 2 aprilie 1858, din care cităm mai jos, Zoița Cerchez menționează că ea a moștenit de la părinții săi moșia Boldurești și părți din moșiile Spanciocani și Vârtopeni, aflate în stânga Prutului.

Potrivit *Condicii liuzilor* din 1803, satul Boldurești din ocolul Peste Prut, ținutul Iași, era proprietatea casei pitarului Cerchez⁵. Iar la 1817, acest sat, inclus deja în ocolul Codru al ținutului Iași, aparținea familiei răposatului Iancu Cerchez, dreptul succesoral asupra lui avându-l doi copii minori⁶.

Procesul cu Ioan (Iancu) Balș. Prin adresa din 2 mai 1822, senatorul Alexei Hitrovo⁷ i-a comunicat secretarului de stat⁸, contelui Ioan Capodistria, că la 1 mai 1822, șambelanul curții imperiale rusești Ioan Balș⁹ i-a predat un memoriu cu privire la procesul său cu Vasile Pogor, în vederea înaintării acestuia Comitetului pentru

² V. Panopol, *Vornicul Vasile Pogor (1792-1857)*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, 1995, nr. 1-2, p. 260. La pagina 261, Vasile Panopol indică o altă dată a decesului lui Tudorachi Pogor: 1816.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Uricarul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, Iași, 1886, vol. VIII, p. 342.

⁶ *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, Кишинёв, 1907, том III, p. 102.

⁷ Alexei Hitrovo (1776-1854), senator rus de la 6 iulie 1813.

⁸ În Rusia, secretarul de stat exercita atribuția de secretar pe lângă împărat.

⁹ În luna decembrie 1813, având supușenie rusă, comisul Ioan Balș se afla în dreapta Prutului, cu intenția de a se strămuta curând în Basarabia, unde avea în proprietate mari latifundii, dintre care se evidențiază moșia Hotârnăceni, cuprinzând întregul spațiu al ținutului Hotârnăceni. O bună parte dintre proprietățile funciare basarabene el le-a obținut prin acte de vânzare-cumpărare sau în urma schimbului făcut cu persoanele care, după amputarea teritorială din 1812, au preferat să rămână sub autoritatea domnului Moldovei, dându-le în loc moșiile sale situate la vest de Prut. El se stabilește în Basarabia la sfârșitul verii a anului 1814. În februarie 1817, Ioan Balș deținea înaltul rang de șambelan al curții imperiale rusești și se afla la Sankt Petersburg, unde activa în cadrul Colegiului Afacerilor Externe. Către sfârșitul vieții sale locuia la Viena, unde s-a stins din viață pe data de 8/21 februarie 1839, la vârsta de 56 de ani. Neavând urmași, imensa sa avere a fost moștenită de către Constantin și Gheorghe Balș, fiii fratelui său Alecu Balș.

cercetarea reclamațiilor depuse de către Ioan Balș, instituit în virtutea dispoziției imperiale din 16 martie 1822¹⁰.

Peste mai bine de două luni, senatorul Alexei Hitrovo l-a anunțat pe ministrul Afacerilor Interne al Rusiei, contele Victor P. Kociubei, că la 12 iulie 1822, contele Ioan Capodistria l-a înștiințat despre hotărârea împăratului Alexandru I ca procesul lui Balș cu Pogor să fie alăturat la celelalte patru cauze ale celui dintâi, pe care urma să le examineze Comitetul instituit la 16 martie 1822¹¹.

În memoriul depus, redactat în limba franceză, Iancu Balș a redat rezumativ modul cum a evoluat până la acea oră procesul său cu Pogor¹². El a început astfel expunerea sa amănunțită: „Pentru a evita deschiderea unei acțiuni judiciare împotriva mea de către Varfolomeu, eu am plecat din patrie, încredințând gestiunea moșiilor mele lui Dimitrie Neculce. După ceva vreme, în urma morții lui Dimitrie Neculce, fratele meu l-a desemnat în loc pe secretarul său Teodor Pogor, a cărui angajare eu am consimțit-o. Înapoindu-mă, după încheierea păcii, în patrie, m-am ocupat de schimbul moșiilor mele, pentru a reuși până la expirarea termenului fixat prin Tratatul de la București, și nu am avut timp să mă ocup de alte probleme ce țin de administrarea bunurilor mele. Între timp, după ce mi-am schimbat moșia, la mine a ajuns zvonul că persoanele care au dorit să participe la cumpărare, folosindu-se de lipsa mea, îi provoacă pe țărani să părăsească locurile de trai, ceea ce m-a determinat să plec în Basarabia. Aici, la toate vânzările și procesele mele m-a însoțit Teodor Pogor. Dar fiind curând invitat și neavând la dispoziție toate hârtiile necesare, pentru a verifica definitiv socotelile noastre, am făgăduit că le voi examina după revenirea mea. Ulterior, peste mai bine de un an, el a murit și toate hârtiile privitoare la mine au fost puse într-un sipet. Înapoindu-mă de la Sankt Petersburg, unde am călătorit în legătură cu țărani mei, și având intenția să închid toate conturile, am cerut hârtiile găsite la răposat, rugându-l pe consulul Pini¹³ să-l convingă pe fratele răposatului să-mi ofere copii de pe ele”. La 21 iunie 1818, relatează în continuare Iancu Balș, Vasile Pogor l-a anunțat pe Balș că Aleksandr Pini l-a informat despre dorința sa, dar nu poate să-i trimită hârtiile, întrucât sipetul cu acestea se află la Iași și așteaptă de la el răspuns dacă urmează să i le aducă, în cazul dacă Balș își amână călătoria.

Din ziua când Balș a expediat scrisoarea la Iași până în ziua când a primit răspuns de la Pogor s-a scurs mai mult de un an. Între timp, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, A.N. Bahmetev, s-a pronunțat în privința țăranilor plecați din satele de pe moșia Hotărniceni a lui Ioan Balș, din care motiv el a fost nevoit să meargă la Sankt Petersburg, cu intenția de a-i solicita împăratului să fie despăgubit, ceea ce l-a

¹⁰ ANRM, F. 22, inv. 1, d. 37, f. 2.

¹¹ *Ibidem*, f. 10.

¹² *Ibidem*, f. 17-28. Dosarul conține doar versiunea în rusă a memoriului.

¹³ Aleksandr Pini, consulul rus de la Iași.

împiedicat să se ducă la Iași, să-și pună la punct problemele personale. În timp ce Balș se pregătea să plece la Sankt Petersburg, la Chișinău, fiind trimis de Pini, a sosit Vasile Pogor și s-a înfățișat la Balș, pentru a se lămuri în privința sumei de bani pe care acesta o datora fratelui său. Deoarece Balș a declarat că nu dispune de timp pentru a examina toate documentele păstrate în sîpetul aflat la Iași, Pogor, în prezența spătarului Iancu Sturdza și a altor persoane, și-a dat acordul să-i dea lui Balș copii de pe aceste documente.

Din momentul sosirii sale la Chișinău, ocupându-se pe lângă Angelo Balli, Vasile Pogor a început, concomitent, să se angajeze în calitate de împuternicit al unor persoane și să acționeze în numele lor în instanțele judecătorești basarabene. Curând, el a intervenit pe lângă guvernatorul civil al Basarabiei, Constantin Catacazi¹⁴, cu rugămintea să suspende plecarea lui Balș și să dispună ca litigiul dintre ei să fie soluționat pe cale judiciară. Dând curs cererii lui Vasile Pogor, Constantin Catacazi a prescris Judecătoriei Ținutale Orhei¹⁵ să inițieze examinarea procesului. Deoarece în această judecătorie, a remarcat Ioan Balș, activau rude și prieteni ai petiționarului, instanța respectivă i-a adus la cunoștință lui Balș să-și întrerupă plecarea până va adopta o hotărâre. La 10 iulie 1819, Vasile Pogor a înaintat o petiție Consiliului Suprem al Basarabiei, prin care a solicitat să i se facă dreptate. Ca urmare, la 27 iulie 1819, Consiliul Suprem al Basarabiei i-a ordonat lui Balș să dea explicații pe marginea pretențiilor formulate de Vasile Pogor. Acesta îi cerea lui Iancu Balș să-i plătească 357 887 de piaștri și 20 864 de taleri olandezi. Balș a răspuns că este de acord să satisfacă pretențiile bănești ale lui Pogor, în cazul dacă el îi va remite copiile promise. Considerându-le întemeiate pretențiile lui Pogor, Consiliul Suprem al Basarabiei a poruncit, la 15 decembrie 1819, Judecătoriei Ținutale Orhei să examineze mai departe procesul.

Judecătoria Ținutală Orhei a citat ambele părți să se prezinte în instanță, însă Balș a ignorat chemarea și a plecat la Sankt Petersburg, fapt despre care acest organ judiciar i-a raportat, la 24 ianuarie 1820, Consiliului Suprem al Basarabiei.

Din cauza remanierii intervenite la cârma Basarabiei, Consiliul Suprem al Basarabiei abia la 11 ianuarie 1821 i-a comunicat noului rezident plenipotențiar al Basarabiei, general-locotenentului Ivan N. Inzov, în privința procesului dintre Pogor și Balș, subliniind că marele latifundiar, prin scrisoarea din 29 iulie 1818, l-a invitat pe

¹⁴ Constantin Anton Catacazi (1786-1858), grec din Constantinopol de orientare rusofilă. În septembrie 1807, însoțindu-l pe principele Constantin Ipsilanti, se refugiază în Rusia. A exercitat funcția de guvernator civil al Basarabiei (30 decembrie 1817 – 16 august 1825), apoi a avut calitatea de interimar în acest post (până la 2 noiembrie 1825). Casa lui din Chișinău „era un cuib al grecilor” (Gh. Buhuș, *Eteria*, în „Viața Basarabiei”, 1934, nr. 9, p. 48).

¹⁵ Până în 1836, sediul Judecătoriei Ținutale Orhei s-a aflat în orașul Chișinău – centrul administrativ al ținutului Orhei și al Basarabiei.

Pogor în Basarabia, pentru a lichida socotelile cu el, dar, pe urmă, Balș i-a refuzat și, astfel, l-a determinat pe Pogor să pornească o acțiune juridică. În plus, Balș a fost acuzat că manifestă o atitudine de nesupunere față de legi. La 19 ianuarie 1821, Inzov i-a trimis această comunicare a Consiliului Suprem al Basarabiei contelui Ioan Capodistria, adresându-i rugămintea să intervină pentru a-l obliga pe Balș să se conformeze ordinelor date de către Judecătoria Ținutală Orhei. Ioan Capodistria, la rândul său, i-a cerut concursul senatorului Pavel G. Divov¹⁶. Drept consecință, la 29 aprilie 1821, Colegiului Afacerilor Externe i-a dat ordin lui Balș să execute dispozițiile Judecătoriei Ținutale Orhei.

Cu toate acestea, la 1 mai 1821, Balș i-a făcut cunoscut lui Capodistria că a primit de la el ordinele pe care i le-a dat. Pe de altă parte, i-a declarat că, neîngăduindu-i să se justifice, Capodistria și-a permis să-l ofenseze. Balș i-a amintit acestui demnitar originar din Grecia că, până la demersul întreprins de către Inzov, el l-a rugat pe împărat, cu scopul de a evita persecuțiile ruinătoare ale judecătorilor care-i sunt ostili, ca toate litigiile sale să fie examinate într-o altă instituție, după cum consideră, și suveranul l-a asigurat că va dispune să fie înființat un comitet special pentru examinarea acestor litigii.

În cadrul ședinței din 27 octombrie 1823, Comitetul pentru cercetarea reclamațiilor depuse de către Ioan Balș, constituit la 16 martie 1822, s-a pronunțat în privința cauzei dintre șambelanul Ioan Balș și supusul Principatului Moldovei Vasile Pogor, hotărârea respectivă urmând să fie sancționată de către împărat. De aceea, la 17 noiembrie 1823, senatorul A. Hitrovo i-a înaintat ministrului Afacerilor Interne al Rusiei, V.S. Lanskoi, un memoriu referitor la acest proces, pentru a fi depus la Comitetul de Miniștri¹⁷.

Răspunzându-i, pe data de 18 februarie 1824, la scrisoarea lui Ioan Gheorghe Balș din 30 ianuarie 1824, prin care acesta și-a exprimat nemulțumirea vizavi de hotărârea Comitetului constituit la 16 martie 1822 privitoare la litigiul ce-l avea cu Vasile Pogor, ministrul Lanskoi l-a anunțat că Ministerul Afacerilor Interne nu participă la examinarea proceselor care se iscă în Basarabia. Dar, în conformitate cu memoriul baronului Balthasar von Campenhausen¹⁸, aprobat de împărat la 13 august 1823, Comitetului respectiv i-a fost acordat dreptul, în privința dosarelor civile care au fost supuse și urmau a fi supuse acestui for, să ceară de la instituțiile de stat din

¹⁶ Pavel G. Divov (1765-1841), diplomat și senator rus (din 1819).

¹⁷ ANRM, F. 22, inv. 1, d. 37, f. 29. Comitetul de Miniștri – organ consultativ pe lângă împărat, fiind instituția administrativă supremă din Imperiul Rus. Creat în 1802, acest organ era alcătuit din miniștri, trezorerul de stat, președinții departamentelor Consiliului de Stat și alte persoane din vârful piramidei guvernamentale.

¹⁸ Balthasar von Campenhausen (1772-1823), om de stat rus de origine olandeză. În 1823, el a preluat de la V.P. Kociubei conducerea Ministerul Afacerilor Interne, dar curând a decedat.

Basarabia informațiile necesare, apoi, după examinarea acestor dosare, avea să le prezinte împăratului, prin intermediul Comitetului de Miniștri. Comitetului instituit de împărat la rugămintea lui Balș, îi scria mai departe ministrul, i-au fost transmise cinci dosare, inclusiv cel referitor la litigiul cu Pogor, și, după cum se menționa în referatul lui Ioan Capodistria, Balș își luase angajamentul să depună toate probele, pentru a-și apăra drepturile. Deci, Balș urma să înainteze explicații și petiții direct Comitetului cu privire la fiecare dintre cele cinci acțiuni ale sale, în cazul dacă ulterior, potrivit deciziei Comitetului sau a voinței imperiale, nu au fost expediate înapoi în Basarabia pentru a fi soluționate. În ceea ce privește cauza pe care o are cu Pogor, ministrul i-a declarat: concluziile Comitetului instituit la 16 martie 1822 referitor la această cauză au fost comunicate, în noiembrie 1823, Comitetului de Miniștri, iar la 22 ianuarie 1824, hotărârea Comitetului de Miniștri pe marginea acestei cauze a fost confirmată de împărat, fapt despre care el l-a informat pe rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, spre a fi executată¹⁹.

Deoarece Balș a declarat că el nu posedă proprietăți funciare în limitele ținutului Orhei și, prin urmare, judecarea procesului intentat de Pogor împotriva sa nu intră în sfera de autoritate a Judecătoriei Ținutale Orhei, Ivan N. Inzov a cerut acestei judecătorii să-l informeze dacă declarația respectivă corespunde realității²⁰. Cu adevărat, Balș nu avea moșii în perimetrul acestui ținut.

La 24 noiembrie 1824, Judecătoria Ținutală Bender a judecat cauza cu privire la revendicarea de către serdarul Vasile Pogor de la decedatul șambelan Ioan Balș a banilor neachitați fratelui său. Corespunzător hotărârii judecătorești, Balș urma să-i plătească lui Pogor 305 393 lei 4 aspri, 52 620 taleri olandezi și 1 095 rubiele, plus procentele care se cuvin până în ziua plății. Dar la 11 decembrie 1824, împuternicitul lui Ioan Balș, șatrarul Iordache Alexandri, exprimând dezaprobarea sentinței de către comitentul său, a intentat recurs la Tribunalul Civil Regional al Basarabiei și, drept urmare, la 22 ianuarie 1825, Judecătoria Ținutală Bender a depus dosarul la acest tribunal pentru verificare. După aceasta Pogor a înaintat petiții instanței până la 18 ianuarie 1827, iar pârâțul Balș – până la 29 februarie 1828. Pe deasupra, V. Pogor s-a plâns Senatului Rusiei²¹ că Tribunalul Civil Regional al Basarabiei îi cere documente suplimentare. Ca rezultat, Senatul a anulat acțiunile Tribunalului, ordonându-i, la 9 februarie 1828, să examineze dosarul. Deoarece actele din dosar erau întocmite în limba română, s-a dat dispoziție ca ele să fie traduse în rusește. Însă traducerea lor s-a târăganat²².

¹⁹ ANRM, F. 22, inv. 1, d. 37, f. 34.

²⁰ ANRM, F. 43, inv. 1, d. 228, f. 1, 9.

²¹ Senat – organul suprem de justiție în Rusia.

²² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3059, f. 2, 48v-49.

La 29 noiembrie 1839, Tribunalul Civil Regional al Basarabiei i-a raportat guvernatorului militar al Basarabiei, P.I. Fiodorov, că timp de 10 ani, părțile litigante nu s-au mai adresat în privința acestui proces (Pogor – din 1827, iar Balș – din 1828), din care motiv, în virtutea legii, el a fost dat uitării. Excluzându-l din lista proceselor nesoluționate, Tribunalul Civil Regional al Basarabiei a dispus, la 14 octombrie 1839, ca dosarul să fie predat spre păstrare arhivei²³.

Prin adresa din 31 ianuarie 1840, P.I. Fiodorov i-a solicitat consulului Rusiei de la Iași, Karl E. Koțebu, să contacteze Logofeția Justiției a Principatului Moldovei, pentru a-l înștiința pe aga Vasile Pogor despre această decizie a tribunalului.

După ce procesul a fost scos de pe rol, din motivul, precum a constatat organul de justiție basarabean, că părțile implicate în el au încetat să manifeste interes, Vasile Pogor a reacționat. Prin ordinul din 24 martie 1841, Senatul Rusiei i-a cerut Tribunalului Civil Regional al Basarabiei să-i prezinte explicații în legătură cu reclamația boierului din Principatul Moldovei, aga Vasile Pogor, contra deciziei tribunalului de a da uitării procesul acestuia cu Ioan Balș și să-i comunice când decizia respectivă i-a fost adusă la cunoștință lui Pogor²⁴.

Pentru a da răspuns la această întrebare a Senatului, P.I. Fiodorov a apelat la consulul Koțebu, care, la 21 iulie 1841, i-a transmis că Logofeția Justiției l-a anunțat pe Pogor la 11 martie 1840²⁵.

Examinând reclamația lui Pogor, citim în decretul Senatului din 16 februarie 1842, acest for de la Sankt Petersburg a constatat: decizia tribunalului din 14 octombrie 1839 i-a fost adusă la cunoștință lui Pogor la 11 martie 1840, în timp ce Pogor a înaintat Senatului reclamația contra acestei decizii la 7 martie 1841. Deci, întrucât Pogor nu s-a încadrat în termenul de trei luni pentru depunerea recursului, prevăzut de lege, Senatul nu i-a luat în considerare reclamația²⁶.

La 9 martie 1842, Koțebu l-a informat pe Fiodorov că a transmis Logofeției decretul Senatului din 16 februarie 1842, iar la 26 martie 1842 i-a expediat dovada prin care Pogor a adeverit că a luat cunoștință de decretul Senatului²⁷.

Însă la 19 martie 1842, Koțebu i-a scris guvernatorului militar al Basarabiei că, potrivit unei noi declarații a Logofeției, Pogor nu a primit avizul din 11 martie 1840, din cauza neglijenței omului de serviciu al acestei instituții ieșene, și, de aceea, abia la 28 februarie 1842 i-a fost remis lui Pogor un duplicat al avizului. Această declarație, a

²³ *Ibidem*, f. 2.

²⁴ *Ibidem*, f. 4.

²⁵ *Ibidem*, f. 8.

²⁶ *Ibidem*, f. 14.

²⁷ *Ibidem*, f. 18, 21.

opinat Koțebu, nu este verosimilă, cu atât mai mult că în acel timp Vasile Pogor exercita funcția de director al Logofetei²⁸.

Curând, la 6 aprilie 1842, Koțebu i-a trimis șefului administrației chișinăuene o altă dovadă semnată de Pogor că a primit decretul Senatului²⁹.

Vasile Pogor adresează Senatului încă o cerere referitoare la pretenția bănească a sa față de moștenitorii lui Ioan Balș. Însă, având din nou în vedere că solicitantul nu a respectat termenul legal de trei luni de la adoptarea de către tribunal a hotărârii sale din 14 octombrie 1839, Senatul și de această dată i-a respins cererea, prin decretul din 26 ianuarie 1843³⁰. După cum l-a înștiințat, la 17 februarie 1844, Koțebu pe Fiodorov, și acest decret i-a fost prezentat lui Pogor³¹.

Fără a dispera, Vasile Pogor a recurs la ultima sa șansă: a intervenit pe lângă împăratul Rusiei cu o plângere privind respingerea nedreaptă a cererii sale în care a formulat pretenții față de Tribunalul Civil Regional al Basarabiei că a scos de pe rol procesul său cu Ioan Balș. Sesizarea adresată suveranului a fost examinată în cadrul ședinței Adunării Generale a trei departamente ale Senatului din 15 iunie 1844. Membrii departamentelor prezenți la adunare au aflat din memoriul scris în baza actelor incluse în dosar că în 1819, Pogor a rugat Judecătoria Ținutală Orhei să-l oblige pe Balș să-i achite banii pe care îi datora fratelui său. Apoi, în 1824, Judecătoria Ținutală Bender a înclinat balanța în favoarea lui Pogor, hotărâre neacceptată, însă, de Balș, și dosarul a fost transferat spre revizuire la Tribunal. Pornind cercetarea dosarului, Tribunalul a considerat că probele înfățișate de către Pogor sunt incomplete și a decis să amâne soluționarea procesului până când el va depune dovezi suplimentare. Acceptând reclamația lui Pogor privitor la această decizie, Departamentul al II-lea al Senatului, prin decretul din 9 februarie 1828, a poruncit Tribunalului să nu întârzie încheierea procesului. A apărut necesitatea de a traduce actele din dosar, dar Tribunalul a târâgănat această lucrare și, în cele din urmă, împlinindu-se 10 ani, a suspendat procesul. Indignat, la 7 mai 1841, Vasile Pogor protestează față de hotărârea respectivă, protest pe care Senatul nu l-a admis. Expunând mersul procesului, Adunarea Generală a ținut seama de următorul raționament: prin decretul din 9 februarie 1828, Senatul a dispus Tribunalului să nu tergiverseze finalizarea procesului. Însă acest decret n-a fost executat, din cauza prelungirii traducerii și a expirării, între timp, a termenului de 10 ani. În plus, Tribunalul nu a raportat Senatului, conform ordinei existente, despre scoaterea de pe rol a procesului. După cum prevede legea, decretul Senatului trebuie executat și ele se socotesc neîndeplinite până la primirea raportului despre executare. Prin urmare,

²⁸ *Ibidem*, f. 11.

²⁹ *Ibidem*, f. 23.

³⁰ *Ibidem*, f. 28.

³¹ *Ibidem*, f. 42.

Senatul trebuia să fie pus la curent despre cauza neexecutării decretului și, pe lângă aceasta, părțile împincinate nu au depus cereri de a da uitării procesul. Deci, Adunarea Generală a considerat: de a însărcina Departamentul al II-lea al Senatului să examineze reclamația lui Pogor contra hotărârii din 1839 a Tribunalului de la Chișinău, iar Tribunalul respectiv să-i informeze pe Pogor și moștenitorii lui Ioan Balș, frații Constantin și Gheorghe Balș, despre această hotărâre a Adunării Generale a Senatului³².

La 8 octombrie 1844, Tribunalul a raportat Senatului că a executat decretul din 28 iulie 1844 ce conține hotărârea Adunării Generale a Senatului din 15 iunie 1844³³.

În anul următor, la 20 iunie, Senatul emite ultimul decret cu privire la încasarea de către Pogor a unei sume de bani de la succesorii lui Ioan Balș, în care se spune: prin petiția înaintată, postelnicul Vasile Pogor a adus la cunoștință că el, în bună înțelegere cu frații Constantin și Gheorghe Balș, a pus capăt pe vecie acțiunii sale împotriva lui Ioan Balș în legătură cu banii pe care ultimul îi datora fratelui său decedat pentru gestiunea moșiilor acestui Balș. Având în vedere înțelegerea amicală a părților implicate în acest proces, Senatul a decis: de a înceta cauza respectivă³⁴.

Așadar, procesul intentat în Rusia de către Vasile Pogor pentru a recupera banii pe care Iancu Balș îi datora lui Tudorachi Pogor a durat. Trecut și prin Senatul Rusiei, procesul s-a terminat la 1845 printr-o tranzacție cu moștenitorii lui Iancu Balș, care s-au obligat să-i plătească lui Vasile Pogor 44.000 de ruble argint³⁵.

Vasile Pogor justificat. Aflându-se în Basarabia, cu ocazia procesului pe care îl avea cu Ioan Balș, Vasile Pogor accepta rolul de mandatar al unor persoane pentru a le reprezenta în procese. Bunăoară, în 1819, el a intervenit pe lângă autoritățile basarabene în calitate de împuternicit al funcționarului de clasa a VII-a Vardalah în privința moșiei Măcăreuca, situată în ținutul Soroca, lângă moșia Lencăuți, pe care acesta din urmă o revendica³⁶.

În cadrul ședinței din 3 iulie 1821 a Consiliului Suprem al Basarabiei a fost examinată solicitarea serdarului Vasile Pogor, în calitate sa de reprezentant al boierilor din Principatul Moldovei, logofeților Costache Balș și Constantin Ghica, privitoare la pretențiile bănești ale acestor boieri față de doi negustori din Basarabia³⁷.

Procurorul regional interimar al Basarabiei, Podgurski, l-a informat pe guvernatorul general al Novorosiei și rezident plenipotențiar al Basarabiei, contele M.S. Voronțov, că la 7 iunie 1824, Guvernul Regional al Basarabiei a primit o adresă,

³² *Ibidem*, f. 69-73.

³³ *Ibidem*, f. 76.

³⁴ *Ibidem*, f. 83.

³⁵ V. Panopol, *op. cit.*, p. 261.

³⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 239, f. 126v.

³⁷ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 173, f. 105.

expediată de către Tribunalul Civil Regional al Basarabiei³⁸, prin care această instanță judecătorească a cerut să se anunțe în toate instituțiile publice ale provinciei ca pe viitor să i se interzică serdarului Pogor să intervină în privința problemelor străine, deoarece el, întreprinzând un demers ca mandatar din partea funcționarului de clasa a VII-a Vardalah, care se judeca cu spătarul Panait Catargi pentru moșia Corestăuți din ținutul Hotin, a manifestat lipsă de respect față de completul de judecată³⁹.

În adresa tribunalului se spunea că în timpul dezbaterii judiciare asupra acestei cauze, Pogor „răspundea cu impertinență și necuviincios. Pe deasupra, nu a voit să se afle mai departe în instanță și, fără a ține seama de ordinul membrilor, a ieșit, declarând că probele sale sunt expuse în dosar și nu este nevoie să asiste personal la dezbateri. Completul de judecată a avut intenția să-l pedepsească pe Pogor, pentru această faptă, în conformitate cu stipulațiile Regulamentului privind organizarea regiunii Basarabia din 1818, însă, luând în considerație părerea postelnicului Dimitrie Stafachi, el a fost scutit de această sancțiune și a fost adoptată hotărârea de a-i interzice să fie împuternicit în procese⁴⁰.

Procurorul Podgurski i-a scris în continuare contelui Voronțov că „el nu a putut trece sub tăcere incorectitudinea acestei decizii judecătorești, întrucât Tribunalul Civil Regional al Basarabiei, scutindu-l pe Pogor de pedeapsa meritată, în semn de respect față de cererea lui Stafachi, a dat prioritate, în acest fel, unei solicitări private, neglijând obligația de a urma cu strictețe prevederile legale, care impun o atitudine respectuoasă și supunere față de instanță. Derogând de la ordinea judiciară existentă, tribunalul a recurs la o măsură inadmisibilă, pedepsindu-l pe Pogor pentru comportamentul său prin privarea de dreptul de a reprezenta în procese persoanele aflate în litigiu, în timp ce o astfel de pedeapsă reprezintă o infracțiune, care cade în competența instanței penale. Prin urmare, fără o acuzare corectă și fără o sentință penală, nimeni, cu atât mai mult un nobil, nu poate fi lipsit în societate de încredere și bunul nume, așa cum a procedat Tribunalul Civil Regional al Basarabiei în raport cu serdarul Pogor⁴¹. Formulând acest punct de vedere, procurorul a protestat față de hotărârea respectivă a tribunalului, care era incompatibilă cu normele legale și a cerut să fie sistată executarea ei.

Considerându-l corect protestul procurorului, Voronțov a dispus, la 11 iulie 1824, Consiliului Suprem al Basarabiei să examineze cazul redat și a propus ca

³⁸ În epoca la care ne referim, această instituție s-a numit Judecătoria Politicească a Basarabiei.

³⁹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 497, f. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 1, 16-17.

⁴¹ *Ibidem*, f. 1-2.

membrilor tribunalului să le fie aplicată câte o mustrare aspră pentru această abatere contrară legii⁴².

Făcând apel la Consiliul Suprem al Basarabiei, serdarul Vasile Pogor s-a referit, între altele, și la interogatoriul la care a fost supus de către consilierul Tribunalului Civil Regional al Basarabiei, Crupenschi, „corespunzător proceselor penale, dar nu celor civile”. Acest consilier a pronunțat cuvinte indecente la adresa vărului primar al lui Vasile Pogor și a lui Vasile Pogor, „din cauza neprezentării documentelor”. Totodată, răstindu-se, el a dat dovadă de samavolnicie și ură față de serdar, amenințându-l că o să-l bage la arest. Aducând la cunoștință aceste circumstanțe, Pogor s-a plâns nu numai în privința lui Crupenschi, ci contra tuturor membrilor tribunalului, care nu s-au străduit să-l scoată pe Crupenschi din starea de indecență⁴³.

În legătură cu interpelarea adresată de către Cancelaria Consiliului Suprem al Basarabiei, Tribunalul Civil Regional al Basarabiei a răspuns că hotărârea referitoare la neacceptarea lui Pogor ca mandatar în procese civile au semnat-o consilierii Crupenschi și Constantin Russo și candidatul la funcția de consilier Vasile Iamandi⁴⁴.

Examinând, la 8 august 1824, conform ordinului dat de Voronțov, chestiunea cu privire la dispoziția tribunalului de a-i interzice lui Pogor să intervină în procese civile, Consiliul Suprem a constatat: Tribunalul Civil Regional al Basarabiei și-a asumat o atribuție care nu este de competența sa. El are dreptul să acționeze în temeiul Regulamentului privind organizarea regiunii Basarabia din 1818, dar i se interzice să anunțe în toată provincia despre o faptă necondamnată prin sentință penală. În timpul examinării procesului, în care Pogor avea misiunea de împuternicit, tribunalul l-a obligat să fie prezent în instanță și să explice verbal procesul, ceea ce nu concordă cu nici o lege. Nu este lege ce acordă putere tribunalului să oblige pe cineva să dea răspunsuri verbale în procesele civile, ci, din contra, legea cere ca „dovezile și obiecțiile cu privire la fiecare detaliu pot fi depuse, de preferință, în scris”. De aceea, pentru a elimina pe viitor asemenea dezordini, membrilor Tribunalului Civil, care au semnat hotărârea ilegală de a-i interzice lui Pogor să fie mandatar și de a publica despre aceasta în regiune, și anume consilierii Crupenschi și Constantin Russo și candidatului Vasile Iamandi, să li se dea în cadrul tribunalului câte o mustrare aspră. Cu toate acestea, nu se poate de a nu crede membrilor Tribunalului Civil că serdarul Vasile Pogor a răspuns în mod obraznic la întrebările lor, din care motiv se cuvine de a încasa de la el 25 de lei⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, f. 2.

⁴³ *Ibidem*, f. 17-18.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 18.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 19.

Proprietar al moșiei Boldurești. Zoe, născută în februarie 1804, fiica lui Iancu Cerchez și a soției acestuia Smaranda, devenind, la 9 iulie 1822, soția lui Vasile Pogor, a moștenit, după cum s-a menționat mai sus, moșia Boldurești din Basarabia.

Această moșie, care făcea parte din județul Orhei, figurează ca proprietate a serdarului Vasile Pogor într-un act țarist din 1832. În acest timp, satul Boldurești avea 130 de curți⁴⁶.

Vasile Pogor este trecut ca stăpân al Boldureștilor și în câteva acte din 1835⁴⁷, indicându-se că el este supus Principatului Moldovei și deține rangul boieresc de comis. De asemenea, el este atestat în această calitate și într-un act din 1850⁴⁸.

În mai 1846, consulul rus de la Iași, Karl E. Koțebu, l-a pus la curent pe guvernatorul militar al Basarabiei, P.I. Fiodorov, că Departamentul Justiției al Principatului Moldovei i-a remis protestul postelnicului Vasile Pogor, prin care și-a manifestat nemulțumirea față de hotărârea Comisiei de Hotărnicie a județului Chișinău, pe care a adoptat-o în lipsa sa și a documentelor asupra moșiei sale Boldurești, solicitând să fie transmis Biroului Regional de Hotărnicie al Basarabiei spre a fi luat în considerație⁴⁹.

Moșia Boldurești era dată în arendă. Bunăoară, în 1847, calitatea de arendaș o avea Anton Serbinos⁵⁰.

Anastasia Bantăș, născută Pogor. Anastasia, fiica soților Vasile și Zoița Pogor, născută la 5 martie 1824, s-a căsătorit, în iunie 1842, cu moșierul basarabean Dimitrie Bantăș, fiul stolnicului Ioan Dimitrie Bantăș⁵¹ și al soției acestuia Ecaterina, născută Bașotă⁵².

Conform unor două documente din 1850, Dimitrie I. Bantăș avea în stăpânirea sa moșiile părintești Izvoare și Risipeni din județul Iași⁵³.

⁴⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1728, f. 32v.

⁴⁷ ANRM, F. 134, inv. 2, d. 68, f. 23; F. 134, inv. 2, d. 73, f. 373; F. 134, inv. 2, d. 75, f. 372.

⁴⁸ ANRM, F. 134, inv. 2, d. 229, f. 267.

⁴⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4815, f. 1.

⁵⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3059, f. 100v.

⁵¹ Stolnicului Ioan Dimitrie Bantăș i-a fost acordată calitatea de nobil în baza deciziei din 23 iulie 1821 a Comisia pentru examinarea dovezilor prezentate de către nobilii din regiunea Basarabia în vederea recunoașterii nobleței din 1821. Drept dovadă a apartenenței sale la nobilime a prezentat un document emis la 12 august 1814 de către Divanul Moldovei, în care se menționa că el este fiul sulgerului Dimitrie Bantăș și nepotul vornicului Constantin Râșcanu (ANRM, F. 88, inv. 1, d. 2.295, f. 147; ANRM, F. 88, inv. 2, d. 339, f. 143). Ioan Bantăș este nominalizat într-o listă de proprietăți funciare din județul Iași, cu date pe anii 1849-1851, aflată în posesia Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, ca stăpân al moșiilor Izvoare, Lucăceni, Risipeni și o parte din moșia Boțșă, cu suprafața totală de 3 735 desetine (ANRM, F. 24, inv. 1, d. 2, f. 15).

⁵² Gh. Bezviconi, *Figuri din trecutul Basarabiei. Familia Bantăș*, în „Viața Basarabiei”, 1932, nr. 7, p. 51; V. Panopol, *op. cit.*, p. 268.

⁵³ ANRM, F. 134, inv. 2, d. 298, f. 397; F. 134, inv. 2, d. 441, f. 500.

În 1851, Dimitrie Bantăș avea 37 de ani, stăpânea moșia Lucăceni și părți din moșia Bocșa, moștenite de la părinții săi, situate în județul Iași, și creștea împreună cu soția sa Anastasia doi copii: Smaranda⁵⁴, născută la 11 februarie 1846, și Gheorghe⁵⁵, născut la 2 noiembrie 1847. Educat în sânul familiei, Dimitrie Bantăș a activat, un timp, în Cancelaria Guvernatorului Basarabiei (1832-1835, 1840-1841), apoi, în 1847, a fost ales de către nobilime, pe un termen de trei ani, în calitate de deputat pentru supravegherea vânzării corecte a băuturilor spirtoase în cadrul Circumscripției Soroca-Iași, iar în 1850, nobilimea i-a încredințat, tot pe un termen de trei ani, mandatul de deputat în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia⁵⁶.

În 1855, Anastasia aduce pe lume încă o fetiță, pe nume Elena, care a viețuit până în anul 1893, fiind proprietară a moșiei părintești Izvoare⁵⁷.

Pe data de 2 aprilie 1858, vorniceasa Zoița Pogor a semnat, la Iași, împreună cu fiul său Vasile următorul act: Subsemnata, văduva vorniceasa Zoița Pogor, având cu soțul meu vornicul Vasile Pogor (deja decedat) doi copii – fiica Anastasia, care, fiind măritată cu moșierul basarabean Dimitrie Bantăș, încă în 1842 a primit zestre din averea părintească, și Vasile, ajuns la majorat – de comun acord cu fiul meu Vasile, i-am dat gratuit în proprietate sus-numitei fiice Anastasia moșia Boldurești și părți din moșiile Spancioani și Vârtopeni, situate în județul Chișinău din Basarabia, care mi-au revenit prin moștenire de la părinți⁵⁸.

Prezentând, la 28 aprilie 1858, Tribunalului Civil Regional al Basarabiei acest act de donație, legalizat, la 5 aprilie 1858, de către Divanul Principatului Moldovei și confirmat, tot în aceeași zi, de către Consulatul Imperial al Rusiei din Iași, Anastasia Bantăș a solicitat ca acesta să fie autentificat și restituit soțului ei Dimitrie Bantăș, pe care l-a împuternicit să depună petiția respectivă. Petiționara a mai consemnat că locuiește în satul Izvoare din județul Iași⁵⁹.

⁵⁴ Smaranda, decedată la 23 martie 1913, a fost soția moșierului din Chiperceni Nicolae Șt. Casso.

⁵⁵ În 1883, Gheorghe Bantăș era holtei, cu instruire obținută în căminul părintesc, proprietar al moșiilor Izvoare (1.495 desetine) și Lugojeni (800 desetine) din județul Iași și Brătuleni (3.059 desetine) din județul Chișinău. În anii 1878 și 1882, Adunarea Zemstvei din județul Iași l-a ales în calitate de judecător de pace onorific în cadrul acestui județ. A fost deputat în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia din partea județului Iași (1881-1884), apoi mareșal al nobilimii din județul Bălți (1884-1888) (ANRM, F. 88, inv. 1, d. 2.012, f. 151, 196-198; A.H. Крупенский, *Краткий очерк о бессарабском дворянстве. 1812-1912*, С.-Петербург, 1912, апехă, p. 28, 29).

⁵⁶ ANRM, F. 6, inv. 8, d. 871, f. 442-444.

⁵⁷ Gh. Bezviconi, Figuri din trecutul Basarabiei. Familia Bantăș, p. 52.

⁵⁸ ANRM, F. 37, inv. 4, d. 1.202, f. 2. Dosarul conține doar traducerea în rusă a actului, întocmit în română.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 1.

Prin hotărârea din 13 mai 1858, Tribunalul Civil Regional al Basarabiei a legalizat actul de danie pus la dispoziție Anastasiei Bantăș de către mama sa⁶⁰, care s-a stins din viață la Iași, în ziua de 14 septembrie 1876⁶¹.

După împrumotărirea Anastasiei Bantăș, în documentele referitoare la proprietățile funciare din Basarabia este înregistrat ca proprietar al moșiei Boldurești Dimitrie Ioan Bantăș. La 1859, satul Boldurești al lui Dimitrie Bantăș avea 140 de case și 862 de locuitori⁶².

În anii 1863-1865, Dimitrie Bantăș a ocupat postul de mareșal al nobilimii din Circumscripția Chișinău-Orhei⁶³.

La 1888, Smaranda Casso, Elena și Gheorghe Bantăș, descendenții lui Dimitrie I. Bantăș, posedau 2.414 desetine din moșia Boldurești, iar țăranii acestui sat – 1.704 desetine⁶⁴.

Vasile Pogor și soția sa Elena, născută Harting. Fiul vornicului Vasile Pogor, Vasile (1833-1906), unul dintre fondatorii societății culturale *Junimea*, a fost căsătorit cu Elena, născută la 20 februarie 1843, fiica lui Scarlat Ioan Harting.

Bunicul Elenei a fost I.M. Harting (1756 sau 1768-1831), olandez de origine (numele adevărat: Iohan Festus Hartingh), intrat în serviciul Rusiei, unde este numit Ivan Markovici Garting. În 1783, el s-a înrolat în armata rusă, devenind inginer militar și avansând până la gradul de general-maior, conferit în 1799. A participat la Războiul ruso-turc din 1806-1812, fiind, în 1812, șef al inginerilor din cadrul armatei ruse de la Dunăre. Spre sfârșitul acestui război, aflându-se la Iași, s-a căsătorit cu Elena Sturdza (1786-1831), fiica marelui logofăt Grigore Sturdza⁶⁵. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, I.M. Harting a exercitat funcția de șef militar al Basarabiei și, simultan, în perioada 18 mai 1813 – 29 iunie 1816, a deținut postul de guvernator civil interimar al Basarabiei. Deși era căsătorit cu o româncă, Harting nutrea o antipatie față de funcționarii autohtoni. Manifestând, astfel, exces de zel față de imperiu, în al cărui serviciu se afla, generalul se situa pe poziția unui promotor al politicii șovine rusești. Pe parcursul guvernării sale a Basarabiei, el și-a permis, în unele situații, să neglijeze

⁶⁰ *Ibidem*, f. 4-5.

⁶¹ V. Рапорол, *op. cit.*, p. 269.

⁶² А. Защук, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Военное обозрение Бессарабской области*, Санкт-Петербург, 1863, p. 228.

⁶³ А.Н. Крупенский, *op. cit.*, anexă, p. 12.

⁶⁴ *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Кишиневской Земской Управы и постановления Уездного Земского Собрания XX очередного созыва 1888 года*, Кишинев, 1888, p. 180.

⁶⁵ ANRM, F. 88, inv. 2, d. 339, f. 121-122; Gh. Bezviconi, *Din vremea lui Alexandru Sturdza (1791-1854)*, în „Din trecutul nostru”, 1936, nr. 36-39, p. 14-16; И.В. Сахаров, *Российские Гартинги*, în „Голландцы и бельгийцы в России. XVII-XX вв.”, Санкт-Петербург, 2004, p. 217-219.

legile locale, lăsate locuitorilor în virtutea Regulamentului privind constituirea administrației provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812, dispunând să fie aplicate legile rusești, ignora statutul oficial al limbii române, acordat prin același regulament. În același timp, el a urmărit scopul de a introduce tipul rusesc de administrare, în pofida faptului că Alexandru I, prin decretul din 31 mai 1813, a ordonat ca în forma de administrare a Basarabiei să nu intervină nici o schimbare până în ziua când va emite un decret în acest sens.

La 29 iulie 1813, în orașul Iași, din căsnicia lui I.M. Harting cu Elena Sturdza s-a născut Scarlat (numit Carl în Rusia).

Prin testamentul din 20 noiembrie 1829, Elena Harting i-a lăsat moștenire fiului său Scarlat moșiile Budești și Pohrebeni din județul Orhei.

Scarlat I. Harting († 6 noiembrie 1888) a fost căsătorit de trei ori: cu fiica nobilului Dinu Russo, apoi cu Zoița, fiica stolnicului Ioan D. Bantăș, iar a treia oară – cu Elisaveta (1831-1908), fiica nobilului Nicolae Donici⁶⁶.

Din mariajul cu Zoița (numită în unele acte Sofia sau Zinaida), născută Bantăș, au urmat copiii: Mihail (născut la 11 septembrie 1838), Alexandru (născut la 13 martie 1840), Dimitrie (născut la 18 octombrie 1841), Elena (născută la 20 februarie 1843) și Nicolae (născut la 24 octombrie 1848)⁶⁷.

Proprietățile funciare ale lui Scarlat I. Harting, enumerate în statul său personal din 1850: moșiile succesoriale Budești și Dumești, aflate în județul Chișinău, și Pohrebeni din județul Orhei; moșiile cumpărate Musait, Tomești, Tintul și Pustiul, situate în județul Cahul⁶⁸.

Într-un document din 1865 se precizează că în acest an, Carol I. Harting avea doi copii de la a doua soție (Mihail și Elena Pogor) și șapte copii de la a treia soție⁶⁹.

Prin actul din 15 ianuarie 1865, redactat în română, Elena Pogor, născută Harting, a declarat că a primit de la tatăl său Carol I. Harting, care locuiește în Basarabia, în baza actului din 5 ianuarie 1865, confirmat de către Judecătoria din județele Soroca și Iași, o parte din averea sa, și anume 2.500 desetine din moșiile Musait și Tomești. Pe lângă aceasta, nici în acest moment, nici pe viitor nu va pretinde să i se dea și celelalte averi ale tatălui său. Semnătura Elenei și cea a soțului ei Vasile Pogor, depuse la sfârșitul acestei declarații, au fost legalizate de către Tribunalul Județean Iași⁷⁰.

⁶⁶ Gh. Bezviconi, *Din vremea lui Alexandru Sturdza (1791-1854)*, în „Din trecutul nostru”, 1936, nr. 36-39, p. 24.

⁶⁷ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 1.329, f. 203; ANRM, F. 1862, inv. 25, d. 70, f. 82; И.В. Сахаров, *op. cit.*, p. 220.

⁶⁸ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 1.329, f. 204.

⁶⁹ ANRM, F. 37, inv. 5, d. 1.608, f. 2.

⁷⁰ ANRM, F. 37, inv. 5, d. 1.894, f. 2. Dosarul conține doar traducerea în limba rusă a actului.

Și Mihail Harting, fratele Elenei Pogor, semnează, la 15 noiembrie 1865, o declarație scrisă în română, autenticată de către același Tribunal Județean Iași, în care a menționat că prin actul de partaj, legalizat la 9 noiembrie 1865 de către Tribunalul Civil Regional al Basarabiei, a primit o parte din averea tatălui său Carol I. Harting: 2.000 desetine din moșia Tomești și 500 desetine din moșia Tintul. De asemenea, s-a angajat să nu înainteze pretenții în privința celorlalte bunuri rămase în posesia tatălui⁷¹.

În temeiul titlului executoriu din 9 decembrie 1874, emis de către Tribunalul Chișinău, nobila Elena Pogor, născută Harting, a fost pusă în posesiune asupra moșiei Balta Mare din județul Chișinău, care i-a revenit prin moștenire după decesul nobilei Ruxanda Bantăș⁷².

La 16 decembrie 1875, Tribunalul Chișinău a confirmat actul de vânzare-cumpărare prin care rotmistrul Mihail Carol Harting și Elena Pogor, născută Harting, au vândut nobilului Dimitrie Ioan Bantăș a treia parte din moșia nepopulată Balta Mare, situată în județul Chișinău, cu suprafața de 216 desetine⁷³.

La 1890, moșia Musait (numită și Tomești) din perimetrul comunei Găvănoasa⁷⁴, județul Ismail, cu suprafața de 2.300 de desetine, aparținea Elenei Carol Pogor, supusă României, locuitoare a orașului Iași, pe care o moștenise de la tatăl său, pe când teritoriul din sudul Basarabiei limitrof Dunării s-a aflat, în intervalul 1857-1878, în componența României. Anterior, se mai precizează în sursa din care cităm, ea a locuit în satul Glavan din județul Akkerman⁷⁵.

Așadar, din momentul sosirii în provincia răpită din stânga Prutului, pentru a declanșa procesul de lungă durată împotriva lui Iancu Balș, vornicul Vasile Pogor a menținut legături strânse cu Basarabia. La menținerea acestor contacte au contribuit, în mod deosebit, proprietățile funciare pe care le-a moștenit aici soția sa Zoița, precum și căsnicia fiicei sale cu basarabeanul Dimitrie Bantăș.

⁷¹ *Ibidem*, f. 3.

⁷² ANRM, F. 36, inv. 11, d. 34, f. 45v.

⁷³ ANRM, F. 36, inv. 11, d. 33, f. 41v.

⁷⁴ Actualmente, satul Găvănoasa face parte din raionul Cahul al Republicii Moldova.

⁷⁵ ANRM, F. 6, inv. 1, d. 1.149, f. 10.

Summary

Wanting to recover the money owed by the chamberlain Iancu Balș to his dead brother Tudorache Pogor, Vasile Pogor arrived in Bessarabia in 1819 and filed a trial. Because the trial lasted a longer period of time, Vasile Pogor found himself for a while in Bessarabia, where he practiced law. In 1822, while he was still in Bessarabia, he married Zoița Cerchez who inherited the Boldurești estate; after some time he returned to Iași. He maintained his connections with Bessarabia not only because of the property inherited by his wife, but also because his daughter Anastasia married the Bessarabian nobleman Dimitrie Bantăș.

Keywords:

Steward Vasile Pogor, Bessarabia, Boldurești, Balș, Bantăș.

Reperle geografiei mentale ale funcționarului rus: memoriile lui Andrei Storojenko

Dionisie Liboni

Direcțiile de dată recentă ale cercetării istoriei imperiului ca model cronotopic distinct au în vizor aspectele diferențiate ale procesului de extindere. Se urmărește nu doar latura militară și administrativă al procesului de anexare, dar și conotațiile simbolice. Această latură cognitivă interdisciplinară, formată prin combinarea de elemente din geografie umană și psihologie a cunoscut un interes sporit în istoriografia anglo-americană din a doua jumătate ale secolului al XX-lea. Lucrarea lui Kevin Lynch – *The Image of the City*¹ insistă asupra formării imaginii mentale a orașului ca rezultat al clarității și lizibilității ambianței văzută de locuitori și călători și definește câteva condiții indispensabile pentru studiul acestui tip de observare: recunoașterea ca un tot întreg, coerență în organizarea și gruparea elementelor constituente, precum și recurgerea la identificarea unor simboluri².

Într-o altă ordine de idei, studiul dihotomiei complexe dintre centru și periferie și instrumentele rezultante, precum structurile instituționale ale ambelor subiecte, ierarhiile verticale și dinamica teritorială ale repartizării influențelor conducătorilor regionali reprezintă domeniul de interes al geografiei puterii³. Înțelegerea mecanismelor de constituire ale polilor de formare ale imperiului reprezintă o condiție *sine qua non* pentru realizarea practică a demersurilor cu această tematică.

Referindu-ne la construcția imaginii simbolice a Basarabiei ca provincie rusească, constatăm că acest proces îndelungat a demarat, în principal, după momentul semnării Tratatului de la București din mai 1812. Drept argument ne servesc câteva jurnale de călătorie ale autorilor din Petersburg sau Moscova din primele decenii ale

¹ Deși ocupă un loc aparte în bibliografia acestui subiect, anumiți autori au realizat un exercițiu de actualizare ale tezelor autorului. Spre exemplu, vezi: Philip Salesses, Katja Schechtner, Cesar Hidalgo, *The Collaborative Image of The City: Mapping the Inequality of Urban Perception*, în „PLOS ONE”, nr. 8(7), 2013, p. 1-12.

² Kevin Lynch, *The Image of the City*, Cambridge & London, The M.I.T. Press, 1990, p. 9.

³ A. Remnev, *Reghionalinâe parametrî imperskoi „gheografii vlasti” (Sibiri i Dalnii Vostok)*, în „AbImperio”, nr. 3-4, 2000, p. 346.

secolului⁴. Referințele culturale se dezvoltă din stereotipuri și prejudecăți, fapt ce ne probează existența Basarabiei în ipostaza imaginară de *terra incognita*.

O mărturie elocventă este reprezentată de reluarea, în câteva surse, a comparației dintre Chișinău și orașele din Asia. De exemplu, A. Storojenko⁵, în călătoria de două luni în Principatele Dunărene și Basarabia, începută la 28 aprilie 1829, remarca într-o egală măsură, atât desfășurarea spațială destul de întinsă, cât și grădinile de tip asiatic. Impresiile sunt determinate și de itinerariul călătoriei⁶. Pe parcursul călătoriei, ofițerul⁷ a vizitat sudul regiunii. Memorialistul constata că-n timpul procesului de descriere a urmat propriile tipare, deoarece în timpul călătoriei nu

⁴ O „radiografie” a eforturilor funcționarilor, călătorilor și etnografilor ruși de a face cunoscută Basarabia publicului rusesc a fost realizată în cadrul capitolului 2 „Bessarabia v simvoliceskoi gheografii Rossiiskoi Imperii naciala XIX v.” din monografia: *Bessarabia v sostave Rossiiskoi Imperii (1812-1917)*. Autorii Victor Taki și Andrei Cușco evidențiază procesul de durată al integrării simbolice ale provinciei ce a durat mult după data efectivă a încorporării politice al teritoriului.

⁵ Suntem de acord cu afirmația lui Vitalie Buzu care-și exprima uimirea referitoare la nevalorificarea (încă) a jurnalului de călătorie în sursele documentare românești (Vitalie Buzu, *O nouă relatare despre ținuturile ialomițene*, în „Helis”, VI, nr. 12(68), decembrie 2008, p. 3).

⁶ Merită a fi consemnată observația privitoare la modul în care se recurge la consultarea sursei memorialistice în textele istorice. De regulă, aceasta este alăturată unui alt text memorialistic – al lui A. Mihailovski-Danilevski. La fel ca și Storojenko, fostul adjutant al țarului Alexandru I vizitează Basarabia în 1829. De regulă, se recurge la citarea pasajului: „Nu se vede că populația din Basarabia din 1806 ar fi progresat. Dimpotrivă, când au venit armatele noastre starea populației era înfloritoare” (A. Storojenko, *Dva mesiața v doroghe po Bessarabii, Moldavii i Valahii v 1829 godu*, în „C’tenia v imperatorskom obșestve istorii i drevnostei Rosiiskih pri Moskovskom universitate”, *kniga cevtivortaia*, Moskva, 1871, p. 46). Bineînțeles, fragmentul ilustrează percepția călătorului privitoare la lipsa rezultatelor scontate de administratorii Basarabiei. Reținem că apelul la sursă se face și-n cadrul unor lucrări de specialitate din RSSM, precum cea al lui I. Grosul, *Uc’rejdenie ob organizații vnutrennego upravleniia Bessarabskoi oblasti 1818 g.*, în Idem, *Trudī po istorii Moldavii*, Kișinev, Știința, 1982, p. 230, nota 408. Referindu-se la lipsa de progrese, autorul reiterea teza „răului mai mic”, subliniind că administrația rusă n-ar fi reușit lichida, în totalitate, consecințele supremației otomane din teritoriu și distrugerile provocate în timpul războiului ruso-turc.

⁷ În condițiile în care activitatea acestui personaj a fost reflectată sumar, considerăm că este oportună menționarea unor date-cheie din biografia lui Storojenko. Cea mai importantă sursă cu valoare documentară îi aparține contemporanului său, N.I. Ușakov, de altfel, și autorul unor importante mărturii despre conflagrațiile ruso-turce și Războiul Crimeii. Descendentul unei familii nobiliare de tradiție, Andrei Storojenko și-a început serviciul militar la vârsta de 16 ani, imediat după absolvirea școlii de cadeți. În calitate de sublocotenent în trupele de artilerie, a participat la războiul ruso-turc din 1806-1812 și la campania lui Napoleon. După retragere, a decis să urmeze cariera civilă, angajându-se în departamentul Ministerului de Poliție (1817). Impulsul carierei a fost dat de implicarea acestuia, în calitate de funcționar cu responsabilități speciale, în instituțiile care implementau proiectul lui Arakceev de edificare ale rețelei de colonii militare. Ofițerul în rezervă a fost delegat în statul major al contelui Witte, responsabil de guberniile Kherson și Ekaterinoslav (Noua Rusie). În 1832, Storojenko a fost repartizat în comandamentul rezidentului plenipotențiar al Poloniei, Ivan Paskievici. Cele mai importante funcții pe care le-a deținut în Polonia au fost cele de președinte al Comisiei de Anchetare (1833-1850) și de Ober – Polițmaistru al Varșoviei (1833-1843). Istoriografia poloneză l-a privit ca pe unul dintre arhitecții rusificării instituțiilor, promovând cursul de integrare și având posibilități reale de a contracara acțiunile emigrației revoluționare naționale din Occident. După pensionare se stabilește la moșia sa din gubernia Poltava (N. Ușakov, *Vospominanie ob Andree Iakovlevice Storojenke*, în „Russkii Arhiv”, t. II, nr. 9, 1873, p. 1722-1735).

poți purta bibliotecă sau arhivă⁸. Din start, Basarabia este clasificată ca o provincie sudică, având ca obiect de comparație Crimeea sau provinciile caucaziene. Conform memorialistului, până și la nivel mental, locuitorii Basarabiei erau influențați de obiceiurile asiatice⁹. Călătorul sesizează o anumită stare de izolare a provinciei, dat fiind faptul că pe Nistru, pe linia Tiraspol-Bender, circula un singur bac. Era doar prima deficiență din șirul lung al viciilor autorităților locale consemnate de călător. Realizând o scurtă cartografiere a locurilor descrise de memorialist, putem observa și clivajul dintre cele două componente peisagistice: drumul deluros de la Tighina la Chișinău și stepa Bugeacului. Pentru cea din urmă, călătorul își alege drept protagoniști coloniștii germani deziluzionați de posibilitățile reduse oferite de acest ținut în raport cu malurile Rinului.

Totuși, călătorul a încercat să ofere explicații pentru deficiențele organizării vieții sociale și politice ale provinciei. În cadrul unui pasaj, autorul ajunge la concluzia potrivit căreia „Administrația civilă a Chișinăului și a întregii Basarabii trăiește doar pentru ea¹⁰”. În continuare, acesta ilustrează cu o descriere detaliată relațiile dintre factorii de decizie: E nevoie doar de a ieși în oraș pentru a înțelege incapacitatea poliției și de a intra într-o instituție judecătorească gubernială pentru a vedea haosul general în administrarea regiunii. Nu mai puțin de 10 guvernatori s-au perindat timp de doi ani, (calculând și vice-gubernatorii, n.n.) doi dintre dâșii văzând starea instituțiilor subordonate și înfiorându-se de întunericul ce se deschidea în fața ochilor, se poate spune, au fugit. Nu există un număr al problemelor nerezolvate, nu se cunoaște cum s-au cheltuit veniturile statului¹¹. (...)

Autorul anticipa o involuție a Chișinăului până la nivelul unui sat dacă lucrurile ar fi continuat în aceeași direcție. Se sublinia necesitatea ca gubernatorii Basarabiei să provină din rândurile unor nobili influenți și bogați și nu din rândurile unor funcționari cu poziție ierarhică modestă cum se întâmpla în Basarabia. De aici putem extrage anumite concluzii despre un curs mascat, dar consecvent de diminuare al rolului guvernatorului civil, situație provocată de sistemul de relații administrative existente în imperiu. Ca și un alt memorialist rus, Filip Vighel, Storojenko vede în gubernatorii regionali persoane dependente, incapabile să administreze fără indicațiile superiorilor. Acesta scrie despre un alt fenomen negativ – clientelismul politic. Se constată multiplicarea cazurilor de numire arbitrară în funcțiile supreme ale unor persoane din anturajul guvernatorului în exercițiu. Comentariile memorialistice oferă o privire de ansamblu a unui observator neimplicat direct în mersul afacerilor locale. Totodată, lejeritatea în realizarea unor aprecieri și scepticismul față de acțiunile administrației

⁸ A. Storojenko, *op. cit.*, p. 42.

⁹ *Ibidem*, p. 46.

¹⁰ *Ibidem*, p. 52.

¹¹ *Ibidem*.

civile pot fi explicate și prin prisma antagonismului dintre militari și „personalul de birou”. În „Notițe despre Regatul Poloniei”, atestăm schimbări în atitudinea față de activitățile administrative, situație provocată exact de atragerea funcționarului în activitatea cancelariei rezidentului plenipotențiar, Ivan Paskievici. Paradoxal, erorile imputate de Storojenko guvernatorilor de la Chișinău au găsit o copie fidelă în aprecierile față de funcționarii atașați rezidentului varșovian, inclusiv și figurii evocate în rândurile de mai sus.

La 3 ianuarie 1837, țarului Nicolae I îi era prezentat raportul dedicat evenimentelor din anul precedent, redactat de agenții Secțiunii a Treia a Cancelariei Imperiale, condusă de Șeful Jandarmilor, A.H. Benckendorf. Documentul prezenta cu lux de amănunte „bucătăria internă” a mecanismului executoriu al regimului. Autorii erau sensibilizați de intențiile bune și simțul dreptății rezidentului, însă acestea erau eclipsate de lipsa de repere și viziune. Astfel, confidenții îi impuneau să semneze mai multe acte contradictorii pentru rezolvarea aceluiași chestiuni¹². În continuare, raportul proba abuzurile prin expunerea succintă a câtorva exemple. Șeful Secțiunii civile ale Cancelariei, Bruevici, dispunea de încredere deplină. Poziția înaltă favoriza derularea unor afaceri. Șeful Comisiei pentru încartiruire, colonelul Ignatiev, obținea favoruri din partea proprietarilor înstăriți din capitala regatului pentru a-i scuti de prestația de dislocare a militarilor. Până și unii agenți ai poliției secrete din Varșovia declanșau anchete false ale unor presupuse crime politice comise de șleahitici. Impuși de necesitate, proprietarii acceptau „medierea” în schimbul unor sume de bani. În cazul depistării abuzurilor, administrația îl recomanda pe generalul Storojenko pentru anchetarea delictelor. Însă activitatea acestuia nu era deloc eficientă¹³. Potrivit raportului, problema fundamentală consta în supremația funcționarilor din anturajul lui Paskievici asupra actului de autoritate, situație cauzată de imposibilitatea Corpului de Jandarmi ai Imperiului de a cerceta abuzurile de serviciu din Polonia¹⁴. Paskievici era conștient de încrederea deplină și recunoștea că menținerea intactă a administrației se datorează prestigiului de care se bucura¹⁵. Prin intermediul surselor proprii, rezidentul se informa despre opinia generală a cercurilor elitiste din capitală, acesta fiind considerat intangibil¹⁶.

¹² M. Sidorova, E. Șcerbakova (eds.), *Rossia pod nadzorom. Otcioți III otdelenia (1827-1869)*, Moskva, 2006, p. 147 (*Obozrenie raspolojenia umov i razlic' nâh ciastei gosudarstvennogo upravlenia v 1836 godu*).

¹³ *Ibidem*, p. 148.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ A. Șcerbatov (ed.), *Gheneral - feldmarșal Kniazi Paskevici. Ego jizni i deiatelnosti*, Sankt-Petersburg, 1896, p. 603.

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, *Prilojenia*, p. 353 (E. Golovin către I. Paskievici, Sankt-Petersburg, 28 decembrie 1837).

Pe de altă parte, șeful poliției din orașul Varșovia indica drept cauză fundamentală a anumitor derapaje chiar stilul de guvernare al rezidentului. Storojenko considera că dezorganizarea în acțiuni, lipsa metodei și a exactității îi periclita realizarea atribuțiilor de administrator. Memorialistul recunoștea că Paskievici avea fire de militar, lipsindu-i calitățile necesare unui demnitar civil. Rezolvarea chestiunilor era lipsită de o așezare logică. De cele mai multe ori, problemele prioritare erau amânate și tratate cu superficialitate. De asemenea, militarul remarca și carențele din politica de cadre ale administrației¹⁷. Andrei Storojenko, consemna necesitatea „efortului” de supraveghere a funcționarilor ce proveneau dintr-un popor infidel ce nu putea disimula ura față învingători¹⁸.

Summary

This study advances for a more comprehensive study the memoirs of the officer, also invested with civil dignity – A. Ya. Storojenko. His travel memoirs – “Two months on the roads of Bessarabia, Moldavia and Wallachia in 1829” offers the most suitable approach for evidence of the symbolic geography of integration of inter-river province in the Russian Empire.

Keywords:

Geography of power, image, reports, centre, periphery.

¹⁷ *Iz zapisok A. Ia. Storojenka*, în „Russkii Arhiv”, t. II, nr. 9, 1873, p. 1753.

¹⁸ A. Storojenko, *Zapiska o țarstve Poliskom*, în „C'tenia v Imperatorskom Obșcestve Istorii i Drevnostei Rossiiskih”, vol. IV, Moskva, 1871, p. 178.

Români transilvăneni la Viena.

File de corespondență din Arhiva Mureșenilor

Marinela Loredana Barna

Dinastia Mureșenilor este legată de numele primului ziar românesc din Transilvania – „Gazeta de Transilvania”. Iacob Mureșianu (1812-1887), întemeietorul dinastiei la Brașov în prima jumătate a secolului al XIX-lea, membru al Academiei Române, a luptat întreaga sa viață pentru obținerea de drepturi pentru românii transilvăneni. Copiilor săi le-a insuflat constant sentimentul de datorie față de semenii lor. Educația a considerat-o întotdeauna piatra de căpătâi a unei națiuni și în acest scop și-a adus contribuția timp de 40 de ani în calitate de profesor la liceul latino-german din oraș. Capitala a fost alegerea potrivită pentru copiii familiei în continuarea studiilor. Alături de soția sa, Sevastia (1824-1879), a îndrumat și a urmărit îndeaproape traseul școlar al fiecărui copil în parte.

Articolul analizează corespondența purtată de Sevastia Mureșianu – mama, cu fiii săi aflați în capitala imperiului. Cu toate că rolul femeii în secolul al XIX-lea era limitat la casă și familie, educația copiilor era o sarcină serioasă de care depindea viitorul familiei, sarcină pe care și-o va duce la bun sfârșit și Sevastia.

Aceasta provenea dintr-o familie înstărită și cunoscută în sfera culturală a orașului Brașov încă din secolul al XVIII-lea¹. Numele mamei ei, Maria Păuna Nicolau, a rămas legat de întemeierea și de conducerea Reuniunii Femeilor Române, prima reuniune de acest tip din provinciile românești, fiica acesteia fiind la rândul ei una din membrele fondatoare.

Sevastia (Foto 1) s-a căsătorit cu Iacob Mureșianu în anul 1840 și au avut împreună zece copii. Astăzi, Arhiva Mureșenilor din cadrul Muzeului Imnului Național „Casa Mureșenilor” Brașov păstrează scrisorile familiei, mărturii ale legăturilor lor. În secolul al XIX-lea, scrisorile constituiau principala activitate a sistemului poștal. Din ziarul familiei, „Gazeta Transilvaniei”, aflăm că în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea carul poștal parcurgea distanța între Sibiu și Viena în

¹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 9.285.

zece zile, că pe atunci toate veștile erau vechi de șapte zile, dar și că reformele din 1846 și 1878 îmbunătățeau tabloul poștal transilvănean².

Astăzi, scrisorile familiei ne oferă informații prețioase despre membrii familiei Mureșianu. Astfel, aflăm că din cei șase copii supraviețuitori, trei au urmat școli la Viena, iar cel de al patrulea începea în capitală chiar o afacere.

Primul Mureșianu care ajungea la Viena era cel dintâi născut, Ioan (1841-1925). Iancu era numele folosit în familie și pe care-l vom folosi și noi. Corespondența păstrată cu Iancu (Foto 2) este sumară. Informații suplimentare aflăm din corespondența fratelui său, Aurel, care este cea mai bogată în informații. Publicarea integrală a corespondenței lui Aurel Mureșianu din perioada vieneză (1864-1877) se datorează lui Valer Rus³.

La Brașov, Iancu Mureșianu a urmat cursurile Școlii comerciale din cetate și a făcut practică la prăvălia de manufacturi a lui Ștefan de Remenyik. Pleca la Viena în 1861 cu scopul de a lucra într-una din cunoscutele case românești de comerț din capitală: Nicolici, B.G. Popovici sau Fogarasy. Experiența acumulată la B.G. Popovici și Fogarasy i-a folosit în propria afacere – o casă de comisioane, spediteri și încasări. Firma „Perlea & Mureșianu” își desfășura activitatea în Hotelul Național și îi reunea pe cei doi asociați: Ioan Perlea, fiul unui mare proprietar din Brăila și Ioan (Iancu) Mureșianu.

În „Gazeta Transilvaniei”, nr. 10 din 17/5 februarie 1867, în articolul de fond ce trata constituirea diverselor asociații de comercianți din imperiu și expozițiile organizate de acestea, era menționată firma „Perlea și Mureșianu” alături de cea a lui B.G. Popovici. Articolul se încheia cu un apel adresat românilor transilvăneni de a participa la expoziția Muzeului ces. reg. austriac pentru artă și industrie ce se organiza la Viena în acel an. Cele două firme negustorești, alături de redacția „Albinei”, urmau să intermedieze participarea românilor la expoziție. Dintre articolele solicitate pentru expunere erau amintite: părți componente ale costumului național românesc – mâneci femeiești, cătrințe, dar și ștergare, covoare și fotografii cu bărbați și femei în costume tradiționale.

În anul 1867, Iancu Mureșianu se căsătorește cu Elisa Christu, fiica bancherului bucureștean Nicolae Christu și a Mariei Manu, o nepoată a lui Aga Hagi Tudor Teodorache⁴. După nuntă, cei doi au locuit la Viena.

În corespondența cu fiul ei, Sevastia adeseori se interesa de rudele aflate în vizită la Viena. Astfel, aflăm că în perioada vieneză, Iancu a primit adeseori vizita socrilor săi, rareori a tatălui și niciodată a mamei. Chiar dacă în august 1869 i se ivea

² Marinela Loredana Barna, *Serviciile poștale în Transilvania secolului al XIX-lea*, în „Țara Bârsei” (serie nouă), nr. 13, 2014, p. 81-87.

³ Vezi „Țara Bârsei” (serie nouă), nr. 3, 2004; nr. 4, 2005.

⁴ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 1.808.

ocazia de a pleca la Viena împreună cu cuscrul Christu, Sevastia îi scria fiului: „Eu nu am punga lui Christu, mai bine paralele alea ți le trimit ție și vii când vei putea”⁵.

Datorită specificului activității sale, Iancu avea legături cu diferiți comercianți: negustorul Zachariades⁶, comercianții brașoveni Constantin Nicolau, fratele mamei, Ștefan de Remenyik și Săbădeanu.

Verile le dădeau ocazia lui Iancu și Elisei să călătorească, în august 1867 vizitând Luxemburg și Brunn⁷.

Dintr-o scrisoare nedată aflăm că Iancu planifica în perioada 1868-1870 să părăsească Viena pentru a se muta la București, posibil pentru a se asocia cu socrul său. Mama își exprima hotărât dezacordul și chiar îi dădea ca exemplu o familie care printr-o astfel de mutare a pierdut tot⁸.

La finalul anului 1870, Iancu Mureșianu pierdea averea la bursă și părăsea Viena⁹. Soția Elisa, rămasă în urmă cu cei trei copii (Marius, Maria și Valerica), a menținut legătura cu familia soțului, beneficiind de ajutor financiar constant.

Situația falimentului și totodată a banilor împrumutați pierduți a constituit un episod dureros în istoria acestei familii. În scrisorile păstrate era amintită suma de 24.750 de florini, bani ai *Junimii*, pe care Iancu îi pusese amanet. Fratele Aurel rămas la Viena era cel care trebuia să rezolve situația neplăcută. Într-o scrisoare adresată mamei, acesta îi scria: „(...) este o datorie morală a familiei noastre să facă tot ce îi va sta în putință în chestiunea aceasta delicată de onoare... lucrul principal este ca comitetul central să poată fi în stare a declara că paralele nu sunt pierdute de tot... paralele care prin nenorocirea lui Y erau să fie pierdute pentru noi, ne sunt asigurate din partea familiei nenorocitului în modul acesta ori acela”¹⁰.

O perioadă familia nu a primit nicio veste de la fugarul Iancu. În Arhiva Mureșenilor nu s-a păstrat nicio scrisoare după părăsirea capitalei. Șase ani mai târziu, mama Sevastia, anunța că a primit „ (...) și de la fiul rătăcitor scrisoare, acum mi s-a mai liniștit inima”¹¹.

Dintr-o scrisoare datată 1877¹² aflăm informații noi despre Iancu. Deși scrisoarea îi era adresată fiului Aurel aflat la studii la Viena, în prima parte mama reda conținutul scrisorii primite de la Iancu. Astfel aflăm că a studiat patru ani medicina, a practicat doi ani într-un spital, iar de zece luni avea o sumedenie de pacienți „ (...) cei mai mulți abandonați de doctori”. Practica homeopatia „ (...) urâtă de ceilalți doctori și

⁵ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.233.

⁶ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.256.

⁷ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.256.

⁸ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.211.

⁹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.259.

¹⁰ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.260.

¹¹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.250.

¹² Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.220.

de mulți oameni care nu o cunosc și care fără a cugeta latră”. La acea dată Iancu trata la domiciliul său 21 de pacienți.

În aceeași scrisoare stabilea un diagnostic pentru tatăl său, Iacob, diagnostic pus pe baza descrierilor furnizate de sora Sevastia într-o scrisoare. Era obiceiul timpurilor ca bolile să fie tratate la distanță, doar pe baza unor informații trimise prin poștă. Bineînțeles că tratamentul recomandat era unul homeopat pentru encefalită cronică. Îi recomanda mamei să telegrafizeze doctorului Willmer Scwabi la Leipzig Homeopatische Apotheke și să ceară medicamentele în cazul în care nu le va găsi la Brașov. Alături de tratament, trimitea și alte sfaturi pentru îngrijirea bolnavului: să nu i se dea să bea cafea, medicamentele să i se dea cu o jumătate de oră înainte de a mânca, să nu ia niciun alt medicament, să nu citească și să nu fie lăsat singur.

În perioada vieneză, Iancu a fost însărcinat cu supravegherea fraților și a surorii Elena. În anul 1864 venea Aurel, în 1867, Elena, iar în 1875, Iacob. Corespondența generoasă dintre Aurel (1847-1909) și mama sa ne ajută să întregim tabloul vienez al familiei.

Pe parcursul celor 13 ani petrecuți la Viena, aproape în fiecare scrisoare Sevastia îi mărturisea fiului Aurel (Foto 3) dorul de el și insista mereu să vină acasă în vacanțe. Abia în 1873, Aurel venea și-și petrecea sărbătorile pascale acasă.¹³ La rândul său, Aurel declara lipsa mamei și mai ales a grijii ce i-o purta aceasta, lipsindu-i mult chiar și supa de acasă. Totodată își exprima îngrijorarea față de tatăl copleșit de munca la *Gazetă* și își informa mama despre grijile sale cotidiene – mutări la diferite gazde¹⁴.

În scrisorile ei, Sevastia îi reamintea constant să păstreze corespondența cu cei care contribuiau financiar la educația lui: tatăl, unchiul și bunicul matern.

Știrile de acasă îl țineau la curent cu situația „Gazetei Transilvaniei”, a abonaților, cu efortul pe care-l depunea tatăl la tipărirea ziarului, cu momentul suspendării lui Iacob de la directorat și profesorat în 1868¹⁵, dar și cu viața mondenă a Brașovului (petrecherile la care participa cu fiica Sevastița rămasă acasă). Adesea erau trimise și sfaturi legate de păstrarea sănătății și de regimul alimentar.

Sevastia îi urmărea atent situația școlară – „(...) scrii că te ocupi cu politica. Dă-o la naiba de politică. Îți pierzi numai vremea... tu să te ocupi de studiu, să te prepari bine”¹⁶. Îl sfătuia să facă practica la un avocat¹⁷. Era nemulțumită de târăgănarea studiilor la Viena: „(...) mă întrebă oamenii ce poate fi de nu mai isprăvești”¹⁸, „(...) cât ai să mai înveți, ți-ar ajunge și ție odată, te-ai îmbătrâni la studiu

¹³ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.262.

¹⁴ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.265 și 4.266.

¹⁵ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.222.

¹⁶ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.228.

¹⁷ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.236.

¹⁸ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.236.

de nu te-oi mai cunoaște”¹⁹, „(...) gândesc că ți-ar fi rușine să faci studiu de 8 ani”²⁰. Îi atrăgea atenția că acasă mai erau alți copii cu nevoi, inclusiv sora Elena care, pentru a se mărita, avea nevoie de zestre.

Aurel, după plecarea lui Iancu, era cel care a preluat sarcina de supraveghere a fratelui mai mic, Iacob.

Tot el a fost cel care a dat vestea familiei despre dezastrul financiar al fratelui Iancu, cel care a rămas alături de cumnata Elisa, și cel care a încercat să restabilească onoarea familiei în chestiunea cu „România Jună”.

La Viena, cel ce avea să devină primul ziarist profesionist din Transilvania – Aurel Mureșianu, își începea cariera publicistică. Alături de articolele trimise acasă la „Gazetă”, Aurel începea din 1868 colaborarea la ziarul „Die Reform”, ce-l avea redactor pe Schuzelka. Numele redactorului vienez îl regăsim într-o scrisoare a Sevastiei, aceasta interesându-se de materializarea unui premiu propus de Emilia Rațiu. Premiul, un simbol lucrat în argint în valoare de 400 de florini făcut la Viena, dorea să recompenseze strădaniile redactorului de a publica numeroase articole în cauza românilor. Inițiativa venea din partea „Damelor Române”²¹.

Ca o mamă dedicată, Sevastia se informa din diverse surse despre copiii aflați departe. Astfel în 1872 afla despre Aurel că are „o amareză în Viena” și-l sfătuia „(...) după ce îți mănâncă carnea, îți roade și osul, sunt ca lipitorile. Fii cuminte și nu te orbi”²². Se pare că sfatul mamei nu a fost ascultat deoarece într-o altă scrisoare din 1874, Sevastia îi repeta „Aurele dragă nu te ocupa cu asemenea goloteci, după ce îți roade carnea, îți roade și osul ... fii cuminte și i-a exemplu de la fratetău Iancu în ce hal l-au adus”²³.

La fel ca și fratele său, Iancu, Aurel călătorea în vacanțe la Luxemburg²⁴, Brunn²⁵, București²⁶, Tirolul de Sud²⁷.

Din păcate, corespondența cu ceilalți doi copii plecați la Viena nu s-a păstrat. Reconstituirea perioadei vieneze a fiicei Elena (Foto 4) o realizăm cu ajutorul corespondenței fiului Aurel.

Elena (1854-1925), prima fiică a lui Iacob și a Sevastiei Mureșianu, era singura care a beneficiat de educație în capitala imperiului. Motivul era simplu: acolo erau deja cei doi frați, Iancu și Aurel, care o puteau supraveghea.

¹⁹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.239.

²⁰ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.220.

²¹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.234.

²² Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.242.

²³ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.243.

²⁴ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.256.

²⁵ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.257.

²⁶ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.264.

²⁷ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.266.

În anul 1867, în octombrie, Aurel Mureșianu își anunța mama că sora lui în vârstă de 13 ani a intrat la Institutul „Van Demerghele”²⁸. Acolo a studiat literatură, desen, muzică, limbi străine alături de alte domnișoare din provinciile românești. Într-o scrisoare datată 16/4 octombrie 1867, Sevastia își exprima mulțumirea și cerea amănunte²⁹, mai târziu interesându-se dacă fiicei îi pria clima Vienei³⁰.

Cheltuielile Elenei erau suportate de familie prin intermediul fiului cel mare, Iancu. Taxele școlare, banii necesari achiziționării celor personale și chiar premiera copiilor aflați la studii erau trimiși de la Brașov. Frații asigurau comunicarea cu mama ținând-o la curent cu tot ce se întâmpla cu fiica ei. Veștile primite o satisfăceau pe Sevastia vizavi de purtarea Elenei la Viena³¹. Nu cunoaștem motivul pentru care Elena era trimisă acasă în a doua jumătate a anului 1868. Știm doar că în iunie 1868 ea se afla încă în Viena. Sevastia și-a exprimat profunda nemulțumire față de hotărârea de a o trimite înapoi acasă, hotărâre luată de fiul Iancu fără să se consulte cu ea.³² Educația Elenei a continuat cu lecții particulare la Brașov.

Cel de al patrulea copil care ajungea la Viena era viitorul compozitor Iacob Mureșianu (1857-1917). Informații despre perioada vieneză a lui Iacob (Foto 5) le aflăm din corespondența dintre Aurel și mama, Sevastia. Acesta, între 1875 și 1877, a studiat la Politehnică³³. Prima veste despre Iacob apărea într-o scrisoare datată 14 iunie 1876³⁴.

În ceea ce-l privește pe Iacob, informațiile sunt legate mereu de partea financiară și de soluționarea acesteia. Din corespondență aflăm posibile soluții, printre care prima solicitarea de stipendii la Titu Maiorescu³⁵ sau la August Treboniu Laurian³⁶. Mama era informată de către fiul Aurel și în legătură cu situația examenelor³⁷ sau cu situația locativă³⁸ a noului venit.

Între cele două orașe – Viena și Brașov, nu doar scrisorile făceau legătura, ci și pachetele. De la Brașov erau trimise articole de îmbrăcăminte (cămăși³⁹) și mâncare. Însă de la Viena soseau pălării⁴⁰, parfum și pomadă⁴¹. Mama Sevastia solicita fiilor

²⁸ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.257.

²⁹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.225.

³⁰ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.217.

³¹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.228.

³² Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.231.

³³ *Iacob Mureșianu (1857-1917)*, Brașov, 2007, p. 1.

³⁴ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.251.

³⁵ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.249.

³⁶ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.251.

³⁷ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.265.

³⁸ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.266.

³⁹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.214.

⁴⁰ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.225.

⁴¹ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.231.

aflați la Viena mostre și prețuri, dădea directive ce să i se cumpere. Printre produsele ce o interesau, se aflau un set de tacâmuri de argint pentru 6 persoane⁴², pălărie de Garne⁴³, mătase roșie Kuldesna sau Nobles și mănuși Rosa⁴⁴, catifea neagră și pelerină albă⁴⁵. Mureșencele erau în pas cu moda, se îmbrăcau de la capitală făcând furori la reuniunile din Brașov prin eleganța lor.

Viena pentru familia Mureșianu a însemnat pierderi și câștiguri, minusuri și plusuri. A însemnat pierderea primului născut, Iancu, pe care familia nu l-a mai revăzut niciodată. A însemnat nefinalizarea studiilor pentru Elena și Iacob. Însă Viena a fost cea care a contribuit la formarea lui Aurel Mureșianu ca viitor redactor al „Gazetei Transilvaniei”, ziar pe care l-a condus timp de 31 ani.

⁴² Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.215.

⁴³ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.225.

⁴⁴ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.241.

⁴⁵ Arhiva Mureșenilor, nr. inv. 4.242.

Ilustrații

Foto 1. Sevastia Mureșianu

Foto 2. Iancu Mureșianu

Foto 3. Aurel Mureșianu

Foto 4. Elena Mureșianu

Foto 5. Iacob Mureșianu

Summary

This article refers to the correspondence between Sevastia Mureșianu – the mother and her children in Vienna. Family of six children, three children studied in Vienna and the fourth started a business there. The first Mureșianu to arrive in Vienna was Ioan – the first born (Iancu as he was called by his family), who was put in charge with the supervision of his brothers and sister. In 1864 came Aurel, in 1867 Elena and in 1875 Iacob. The generous correspondence between Aurel and his mother helps us understand this period.

Vienna represented for the Mureșianu family the loss of their first born son and the unfinished studies for Elena and Iacob. For their other son, Aurel, Vienna contributed to his future career as editor of the newspaper “Transylvania Gazette”.

Keywords:

Transylvania, Mureșianu family, Vienna, correspondence, 19th century.

O carte din biblioteca lui Nicolae Bălcescu: *Codica criminală, Iași, 1838*

Lăcrămioara Manea

De-a lungul vremii istorici și bibliologi au pledat pentru reconstituirea bibliotecii lui Nicolae Bălcescu, scriitorul, omul politic și conducătorul revoluționar de la mijlocul secolului al XIX-lea. Însă cel mai devotat în acest sens rămâne Horia Nestorescu-Bălcești, care a cercetat ani la rând în vederea definitivării catalogului Bibliotecii lui Nicolae Bălcescu cerând sprijinul specialiștilor de a-i semnala eventuale exemplare cu *ex-librisul* marelui istoric. În recenta apariție tipografică *Biblioteca lui Nicolae Bălcescu. Studiu și catalog*, 2013, semnată Horia Nestorescu-Bălcești, autorul descrie 102 titluri de cărți care i-au aparținut lui Bălcescu, identificate personal în principalele biblioteci bucureștene sau de către alți cercetători în colecții din țară. Sunt ediții de mare valoare, datând din secolele XVI-XIX, între care cea mai veche este o cronică unghurească în limba germană, *Der Hungern Chronica*, imprimată în anul 1534 și care se păstrează la Biblioteca Academiei Române¹.

Așa cum se știe, pe cele mai multe dintre aceste prețioase volume Nicolae Bălcescu și le-a procurat cu mulți bani din anticariatele apusene, mai ales de la Roma și de la Paris, fiind vorba de ediții străine cu privire la istoria românilor și a altor popoare. Însă autorul catalogului amintit nu a inclus decât foarte puține lucrări românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Vorbim despre cărțile de istorie, literatură sau de cele cu caracter politic și juridic care au apărut la București, Iași și chiar la Paris în timpul scurtei vieți a lui Nicolae Bălcescu, exemplare care, în mod sigur, s-au aflat în biblioteca acestuia. Prezentarea de față semnalează tocmai o astfel de lucrare – *Codica criminală, Iași, 1838* – identificată de noi în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, care poartă pe foaia de titlu semnătura *ex-libris* a lui Nicolae Bălcescu.

*

¹ Horia Nestorescu-Bălcești, *Biblioteca lui Nicolae Bălcescu. Studiu și catalog*, București, 2013, p. 39-40.

Nicolae Bălcescu s-a născut în 29 iunie 1819 la București, din părinți originari din Bălcești (jud. Vâlcea) unde mama, Zinca Bălcescu, a avut o moșie. Ultimii ani ai vieții i-a petrecut departe de țară, în sărăcie și suferință, sfârșind bolnav de tuberculoză pulmonară, la Palermo, în 29 noiembrie 1852.

Descendent dintr-o familie boierească, din 1832 a învățat la Colegiul Național „Sf. Sava” din București, după care a devenit ofițer. S-a orientat spre gruparea conspirativă condusă de colonelul Ion Cămpineanu, iar în 1840 a participat la mișcarea revoluționară inițiată de Dimitrie Filipescu. Mișcarea a fost descoperită de către autorități și tânărul patriot a fost închis pentru trei ani la mănăstirea Mărgineni (jud. Prahova). Din anul 1843 a întemeiat Loja masonică „Frăția”, împreună cu Ion Ghica și Christian Tell².

Încă din școală, pasiunea lui Bălcescu pentru istorie a fost evidentă. Pentru el istoria trebuia să joace un rol practic, să slujească înfăptuirii năzuințelor poporului de eliberare socială și națională. În ianuarie 1845, în colaborare cu transilvăneanul August Treboniu Laurian (1810-1881), editează „Magazin istoric pentru Dacia”, prima mare revistă consacrată editării cronicilor românești și publicării de studii cu privire la istoria românilor. Însă, declanșarea revoluției române a determinat încetarea apariției revistei în martie-aprilie 1848³.

Din această perioadă sunt cunoscute și preocupările istoricului de a strânge material documentar pentru opera sa principală, *Românii supț Mihai-Voievod Viteazul*, monografia căreia i s-a dedicat mai târziu, în anii exilului.

Atrași de faima Parisului tot mai mulți tineri veneau în Franța, pentru studii, unde își însușeau totodată ideile revoluției burgheze. Legăturile cu acești tineri, printre care se numărau Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Alexandru C. Golescu ș.a., l-au determinat pe N. Bălcescu să plece în orașul revoluției și al marilor biblioteci în vara anului 1846, lăsând lui Laurian grija redacției revistei⁴. La Paris a stat aproape doi ani, după care, în aprilie 1848, a revenit în țară hotărât să declanșeze revoluția. În acest timp, din bibliotecile pariziene și din orașele Italiei Nicolae Bălcescu a continuat să adune cărți rare și documente privitoare la epoca lui Mihai Viteazul, completându-și biblioteca cu numeroase ediții vechi, multe regăsindu-se în listele bibliografice din manuscrisele sale păstrate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române⁵. Manuscrisele au fost donate Academiei de către Ion Ghica, în anul 1877.

² *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 87.

³ Horia Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu. Contribuții biobibliografice*, București, 1971, p. 295.

⁴ Nicolae Liu, *N. Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca Magazinului istoric*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957, p. 151-152.

⁵ *Ibidem*, p. 153.

Este cert că istoricul a avut o bibliotecă personală, care i-a rămas în țară după plecarea sa în emigrație. Rodul unor continue căutări, biblioteca îngloba tot ce putea afla Nicolae Bălcescu în legătură cu istoria românilor și a popoarelor învecinate. A început cu cronicarii ale căror manuscrise le-a conspectat pe când era elev și pe care le-a copiat integral mai târziu, continuând cu lucrările editate aflate în țară sau la anticarii din marile orașe ale Europei. Pentru Bălcescu, biblioteca, cu lucrări în special de istorie, a fost instrumentul de lucru, fiind constituită în funcție de necesitățile sale de studiu și de creație⁶.

În timpul șederii la Paris, în anul 1846, Bălcescu l-a cunoscut pe omul politic și publicistul C.A. Rosetti. Au urmat legăturile cu librăria, cabinetul de lectură și tipografia lui C.A. Rosetti și a lui Enric Winterhalder, fiind prieten cu cei doi coproprietari ai întreprinderii. Librăria C.A. Rosetti și E. Winterhalder a funcționat din 1846 sub firma „Stabilimentul C.A. Rosetti” pe ulița Mogoșoaiei din București (azi Calea Victoriei) la nr. 18, peste drum de Otetelișanu⁷. Enric Winterhalder, austriac de origine, a participat la pregătirile și desfășurarea revoluției și a fost împământenit pentru activitatea sa de Guvernul provizoriu revoluționar. În mare măsură, acestuia i se cuvine buna desfășurare a librăriei precum și legătura cu editurile, anticariatele și librăriile din Germania sau Austria. Winterhalder a condus de fapt această afacere, C.A. Rosetti aflându-se aproape tot timpul la Paris fie pentru studii, fie în exil după eșecul revoluției⁸.

În noiembrie 1850, Nicolae Bălcescu a editat la Paris revista „România viitoare” (număr unic), menită să pregătească noua revoluție sub deviza „Dreptate, Frăție, Unitate”. În cele din urmă, decepționat de conflictele dintre exilații români, bolnav, Bălcescu a renunțat la activitatea politică și s-a dedicat redactării lucrării *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*. În luna octombrie 1852 s-a îndreptat singur spre Italia, a trecut prin Neapole și s-a oprit la Palermo. După cum se știe, boala i-a curmat viața înainte de a termina opera sa capitală⁹. Rămasă în manuscris, lucrarea a fost publicată postum de Alexandru I. Odobescu în anul 1878, în Typ. Societății Academice Române, cu titlul *Istoria românilor sub Michaiu Vodă Viteazul*¹⁰. Cărțile și manuscrisele aflate în acel moment la Palermo au fost probabil trimise de proprietarul hotelului „Alla Trinacria” la București lui Ion Ghica, executorul testamentar al lui N. Bălcescu. Ulterior biblioteca personală a istoricului s-a risipit, soarta acesteia fiindu-ne încă insuficient cunoscută.

⁶ H. Nestorescu-Bălcești, *Ex libris Nicolae Bălcescu*, în „Argeș”, III, 11, 1968, p. 20.

⁷ N. Liu, *op. cit.*, p. 150.

⁸ *Ibidem*, p. 155.

⁹ H. Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu. Contribuții...*, p. 297-298.

¹⁰ **BRM**, I, 5678, p. 304.

Istoricul Virgil Cândea a identificat un exemplar din lucrarea lui Mihail Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (Berlin, 1837), provenit din biblioteca lui Bălcescu și adnotat de acesta, lucrare folosită pentru alcătuirea Istoriei lui Mihai Viteazul. Cartea a intrat în posesia lui Bălcescu de timpuriu, achiziționată, poate, din primul stoc de 50 de exemplare trimise de Mihail Kogălniceanu în 1837 unui librar din București¹¹. De asemenea, George Călinescu a publicat un exemplar din cartea lui Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania* (Veneția, 1638), cu următoarea însemnare autografă: „N. Bălcescu. Cumpărată la Roma de mine în aprilie 1847.”¹². Prețioasele volume, care probează cum Nicolae Bălcescu obișnuia să-și scrie numele pe cărțile din biblioteca sa, se păstrează la Biblioteca Academiei Române.

Biblioteca lui Bălcescu poate fi reconstituită și după însemnările sale din listele bibliografice păstrate între manuscrise, în care apare frecvent indicația „în Biblioteca mea”, scris uneori „în Bibl. mea”, „în B. mea” sau numai „B. mea”. Cercetătorul Horia Nestorescu-Bălcești a publicat o astfel de listă cu scrieri consultate de Bălcescu pentru alcătuirea operei sale¹³, iar Cornelia Bodea, în anexa studiului său¹⁴, a făcut cunoscută o listă cu 17 cărți aduse în țară de sora Sevastița Bălcescu, pe la Turnu Măgurele, în august 1852, deoarece nu-i mai erau necesare lui Bălcescu în Franța.

Așadar, istoricul nu-și particulariza cărțile neapărat cu un ex-libris, mai ales de tip ștampilă sau etichetă, așa cum procedau foarte mulți contemporani ai săi. Pe de altă parte, Nicolae Bălcescu nu a fost un bibliofil în adevăratul sens al cuvântului, în ciuda faptului că am amintit câteva ediții rare ce pot să contrazică această afirmație.

Unele exemplare achiziționate de Nicolae Bălcescu au avut o destinație precisă, și anume, constituirea unei biblioteci publice pe lângă redacția „Magazinului istoric pentru Dacia”, începând din anul 1845. Acest fapt l-a demonstrat cercetătorul Nicolae Liu, care a publicat o listă cu 42 de cărți destinate să formeze biblioteca „Magazinului istoric”¹⁵. Cărțile cumpărate de Nicolae Bălcescu de la Paris, probabil în intervalul 1846-1847, au fost trimise în țară lui A.T. Laurian în anul 1847 sau 1848, cu puțin înainte ca revista să-și înceteze apariția. Acestea, împreună cu altele, au constituit nucleul bibliotecii pe care marele istoric plănuia să o înființeze pe lângă redacția *Magazinului*. August Treboniu Laurian a păstrat volumele până în 1851, an în care

¹¹ Virgil Cândea, *Histoire de la Valachie de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957, p. 79.

¹² George Călinescu, *Ciro Spontoni și Bălcescu*, în „Viața românească”, 24, 1932, p. 22 *apud* V. Cândea, *op. cit.*, p. 80, nota 1.

¹³ H. Nestorescu-Bălcești, *Contribuții la reconstituirea bibliotecii lui Nicolae Bălcescu*, în „Revista bibliotecilor”, XX, 8, 1967, p. 486-488 (Anexa).

¹⁴ Cornelia Bodea, *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, în „Studii”, X, 1, 1957, p. 161-170.

¹⁵ N. Liu, *op. cit.*, p. 140-145.

Bălcescu, bolnav și lipsit de mijloace materiale, a fost nevoit să vândă o parte din cărțile hărăzite bibliotecii revistei. La 4 noiembrie 1851 scrie prietenului său la București, lui Enric Winterhalder, rugându-l să vândă Bibliotecii Colegiului Național „Sf. Sava”, de care era profund legat, tocmai cărțile aflate la Laurian, în contul datoriei pe care Bălcescu trebuia să o achite librăriei ale cărei afaceri mergeau prost după înfrângerea revoluției¹⁶. Vândute bibliotecii Colegiului în 1851-1852, exemplarele au figurat în cataloagele redactate după 1864, anul în care această bibliotecă a devenit Biblioteca Centrală din București. De aici, prin legea sprijinită de Spiru C. Haret, la 1 aprilie 1901 întregul fond al Bibliotecii Centrale a intrat în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române¹⁷.

*

În biblioteca personală a lui Nicolae Bălcescu au existat și lucrări fără legătură imediată cu scrierile elaborate sau proiectate de către istoric. Susținem că o parte din aceste cărți au ajuns de-a lungul timpului, printr-un parcurs numai de ele știut, în diverse colecții din București și din țară. Prin acest material semnalăm un volum, identificat printre sutele de cărți din colecția de carte românească modernă a Bibliotecii Institutului Tulcean. Cartea, cu semnătura posesorului, nu se regăsește în catalogul sau listele publicate și amintite anterior. Nu știm cu precizie când și cum a ajuns acest exemplar în colecțiile Bibliotecii Academiei Române (poartă ștampila «Biblioteca Academiei Române»), de unde, la 1979, printr-un fond de preluări, a intrat în patrimoniul muzeului Tulcean.

Este vorba despre *Codica criminală*, ediția a 2-a, tipărită la Iași în Tipografia Albinei, la 1838¹⁸. Pe foaia de titlu citim: *Codica criminală// A doua oară tipărită// în zilele Preainălțatului Domn// Mihail Grigoriu Sturza V.V.// Domn Țării Moldovii.// &.&.&// Eșii// În Tipografia Albinei// 1838*. Volumul are 4 foi nenumerotate și 68 de pagini, format în – 4° (24×19 cm), iar oglinda paginii de 29 de rânduri (18×14,5 cm). Textul este scris cu caractere chirilice și tipar negru, pe hârtie de import de bună calitate. În urma restaurării blocului de carte, s-a optat pentru coperte din pânză pe carton.

Prima ediție a lucrării a fost imprimată la Iași, în anul 1826, sub numele de *Condica criminalicească*¹⁹, în timpul domnitorului Ioniță Sandu Sturdza (1822-1834). Edițiile a 3-a și a 4-a au apărut la Iași în anii 1849, respectiv 1858²⁰.

¹⁶ *Ibidem*, p. 156-157.

¹⁷ *Ibidem*, p. 162.

¹⁸ **BRM**, I, 13206, p. 733. Cota: CR XIX 484.

¹⁹ **BRV**, III, 1272, p. 486-489.

²⁰ **BRM**, I, 13207-13208, p. 733.

Ediția a 2-a, după cum reiese din foaia de titlu, a fost tipărită sub patronajul domnului regulamentar Mihail Grigorie Sturdza, în lunga sa domnie pe tronul Moldovei (1834-1849). Din prefața semnată de „vel logofăt procit D. Vencea” aflăm că ediția I se împuținase, în timp ce instanțele aveau nevoie de acest codice statuat prin Regulamentul Organic (art. 318, cap. 8), pus în aplicare din ianuarie 1832 în Moldova: „Cu mila lui Dumnezeu, Noi, Mihail Grigoriu Sturza V.V. Domn Țării Moldovii. Așa precum condicile criminalicești publicarisite la anul 1826 primite și de Reglement, după Articul 318, din capul al 8-lea a părții giudecătorești, urmează a fi de temei în hotărârile pricinilor criminalicești, și după știința luată prin anaforaua Logofetiei de supt Ho: 1151, că să gălesc foarte puține la număr, încât că Instanțiile competente, neavând de asămine condici, întâmpină greutăți în cercetările și închierile sentențiilor de o așa fire. Domnia Noastră am încuviințat a doilea ediție a acei condice, spre a să împărți pe la Instanțiile giudecătorești. Iar Domnescul Nostru Oficiu acesta să va pune la prospectul acestor condici spre autoritatea aceștii al doilea ediție a ei.” (foaia 2 nenumerotată).

Foile 3-4 nenumerate conțin „Scară a capitelor, ce să află întru această condică criminalicească”. Lucrarea de drept penal cuprinde două părți structurate pe capitole, cu un total de 263 de articole. Partea I are 12 capitole, cu articole de la 1 la 166, care înglobează „Praviliceștile orânduele, întru cercetarea faptelor criminalicești”. Partea a II-a conține articolele de lege „Pentru faptele criminalicești și pedepsile lor”, de la 167 până la 263, eșalonate pe 20 de capitole.

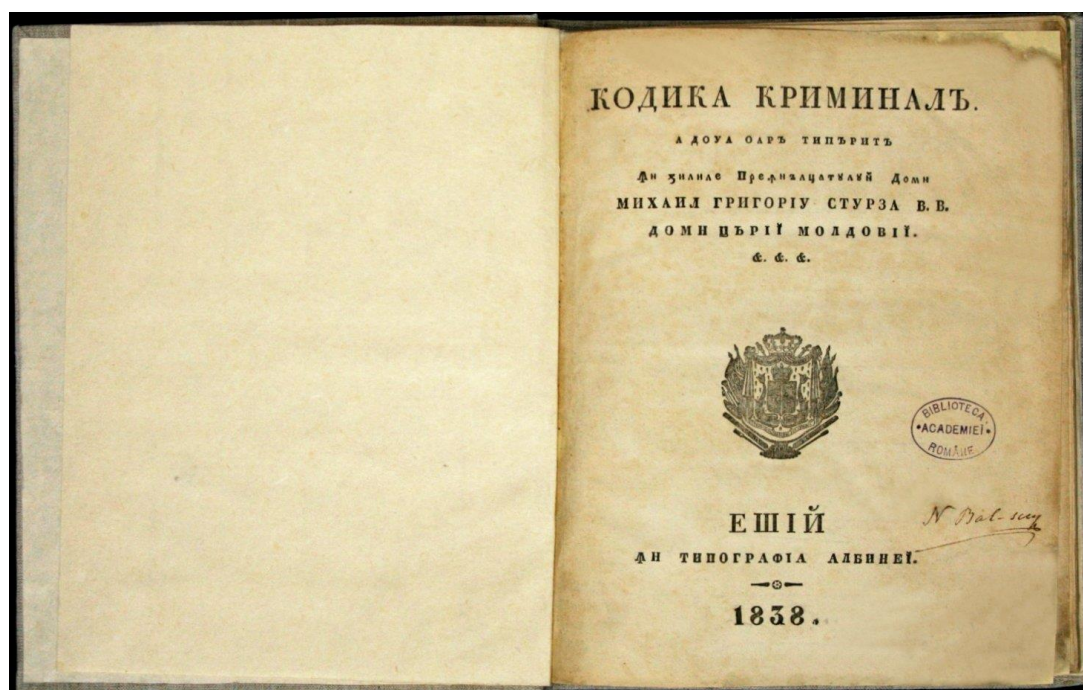
De exemplu, din prima parte cităm: „Cap întâi. Pentru iurisdicția criminalicească. De la art. 1 până la 35”; „Cap al 4-lea. Pentru prinderea și cercetarea celui învinovățit. De la art. 78 până la 95”; „Cap al 7-lea. Pentru înfătoșarea celui învinovățit cu marturii. De la art. 115 până la 120”; „Cap al 12-lea. Pentru urmarea împotriva celor înstreinați, și celor fugiți, ce s-au învinovățit pentru o faptă criminalicească. De la art. 162 până la 166”. În partea a II-a deslușim concret circumstanțele și pedepsele aplicate: „Cap întâi. Pentru faptele criminalicești de obște. De la art. 167 până la 172”; „Cap al 8-lea. Pentru tipărire sau tăiere de monedă. De la art. 207 până la 209”; „Cap al 11-lea. Pentru rănire sau altă trupească vătămare, pricinuită din ură, pizmă sau șfadă. De la art. 223 și 224”; „Cap al 19-lea. Pentru clevetire, ocară și vătămarea cinstii altuia. De la art. 259 până la 262”; „Cap al 20-lea. Pentru paragrafi a faptelor criminalicești și a pedepsilor. Art. 263”. Unele proceduri stau și astăzi la baza codului penal.

Dincolo de valoarea istorică și documentară a lucrării în sine, exemplarul nostru se particularizează prin semnătura „N. Bălcescu”, realizată cu cerneală neagră pe foaia de titlu, însemnare de posesor așa cum obișnuia istoricul să procedeze, de data aceasta fără alte amănunte. Nu știm când această carte a intrat în posesia lui Nicolae

Bălcescu. Presupunem că i-a stârnit interesul înainte de momentul Mărgineni, în perioada 1838-1840, adică la puțin timp după reeditarea *Codicei*, pe când îmbrățișase cariera de ofițer. Necunoscută pe deplin, soarta acestei cărți seamănă cu soarta bibliotecii lui Bălcescu.

Potrivit studiului lui Horia Nestorescu-Bălcești, i-au aparținut lui Nicolae Bălcescu și alte cărți românești din primele decenii ale secolului al XIX-lea, precum cele primite drept premiu de elevul Bălcescu în anul școlar 1834-1835: Heineccius Johann Gottlieb, *Elemente de filozofie, logică și etică*, Buda, 1829²¹; Aaron Florian, *Catihismul omului creștin, moral și soțial*, București, 1834²².

În concluzie, reconstituirea bibliotecii istoricului Nicolae Bălcescu rămâne o provocare pe care cercetătorii și bibliotecarii trebuie să o îmbrățișeze.

Codica criminală, Iași, 1838 – Foaia de titlu cu semnătura de posesor

²¹ BRV, III, 1420, p. 628-630.

²² BRM, I, 2, p. 3.

Summary

The present article presents to the professionals an unknown volume from Nicolae Bălcescu's library, an important political personality and historicist (1819-1852). The volume it refers to represents the 2nd edition of the Criminal Code that was published in Iași in 1838. On the title page it bears Nicolae Bălcescu's signature and ex-libris. The volume is in the patrimony of "Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute of Tulcea from 1979 and it came from the patrimony of the Romanian Academy Library of Bucharest. We consider Nicolae Bălcescu obtained this volume before the Mărgineni moment, sometime between 1838-1840, that is shortly after the Code was republished, while he was an officer.

With this article, we join effort with important researchers and bibliographers who pleaded for the reconstruction of Nicolae Bălcescu's library, Horia Nestorescu-Bălcești being the most devoted of them.

Keywords:

Nicolae Bălcescu, Nicolae Bălcescu's library, ex-libris, signature, Criminal code.

Din istoria separatismului moldovenesc: Teodor Boldur-Lătescu și gazeta „Moldova” (1866-1869)

Mircea-Cristian GHENGHEA

Cercetările dedicate mișcării antiunioniste și separatiste din zona Iașilor din anii '50-'60 ai veacului al XIX-lea au cunoscut, în ultima vreme, un anumit reviriment la nivel istoriografic, încercându-se reevaluarea și valorificarea anumitor aspecte altădată ignorate sau trecute, *ab initio*, într-un fel de condică neagră a acelei perioade. S-a dorit inclusiv oferirea unei perspective mai degrabă justificative pentru atitudinea celor care nu au văzut cu ochi buni ideea de unire, pornindu-se de la simpla anticipare a decăderii bruște și de neoprit a Iașilor. Astfel, s-a ajuns la preluarea și la introducerea unor noțiuni externe, din afara instrumentarului specific istoriografiei noastre, precum așa-zisul parohialism¹. Indiscutabil, acestea pot prezenta un anumit grad de interes și au o oarecare aplicabilitate, putând îmbogăți nu doar nivelul semantic al abordărilor istorice, ci și perspectivele referitoare la analiza contextuală a anumitor fapte și evenimente de atunci. Or, într-un asemenea context, favorabil abordării unui perimetru încă destul de puțin cunoscut, prezentarea unui periodic precum „Moldova”, practic, neștiut la nivelul istoriografiei noastre, pare a avea o utilitate indiscutabilă.

Teodor Boldur-Lătescu – un simbol al separatismului moldovenesc

Una din figurile proeminente ale separatiștilor din Iași, ale fenomenului separatist în ansamblul său, este cea a lui Teodor Boldur-Lătescu, personaj, de altfel, foarte cunoscut și foarte zgomotos în epocă. Fiul cel mare al fostului hatman Gheorghe Boldur-Lătescu și al Anei Balș, a doua soție a acestuia, el a fost caracterizat de unii contemporani „drept un pierde-vară”², care s-a manifestat public în calitate de adversar al menținerii Unirii Principatelor Moldova și Țara Românească după abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza. Apogeul demersurilor sale separatiste s-a produs în luna aprilie a anului 1866, în contextul în care Principatele Unite erau conduse de locotenența domnească alcătuită din Nicolae Haralambie, Lascăr Catargiu și Nicolae Golescu, iar

¹ Adrian Cioflâncă, *Naționalism și parohialism în competiție. Note pe marginea dezbaterilor politice privind Unirea Principatelor Române*, în *Vârstele Unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*. Volum coordonat de Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec, Iași, 2001, p. 109-134.

² Elena Monu, *Familia Costache. Istorie și genealogie*, Bârlad, 2011, p. 222.

numele principelui străin ce trebuia să preia destinele țării, Carol de Hohenzollern, devenise cunoscut de doar câteva zile.

În data de 3/15 aprilie 1866 s-a desfășurat manifestația separatistă de la Iași prin care se urmărea împiedicarea ajungerii unui prinț străin la cârma statului, desfacerea unirii cu Muntenia și, nu în ultimul rând, instalarea ca domn al Moldovei a lui Nicolae Rosetti-Roznovanu. Teodor Boldur-Lățescu fusese unul dintre cei care contribuiseră la adunarea mai multor sute de ieșeni de prin mahalalele orașului în curtea Mitropoliei, înarmați cu ciomege și diverse alte arme. Incidentele care au urmat s-au soldat cu zeci de morți din partea mulțimii și a soldaților munteni ce fuseseră aduși la Iași tocmai pentru a face față unor asemenea evenimente. În cele din urmă, după cum era de așteptat, mișcarea a fost reprimată. În epocă, precum și în perioada următoare, s-a vorbit de implicarea Rusiei în provocarea și desfășurarea tulburărilor de la Iași.

Teodor Boldur-Lățescu nu a renunțat, însă, la lupta sa nici după eșecul din aprilie 1866. A devenit foarte activ în plan publicistic, dovedind o acribie și o cerbicie demne de o cauză mai bună. Astfel, în 1866 a și fondat un periodic ce avea un titlu sugestiv – „Moldova” –, care a apărut, cu unele întreruperi, până în 1869. După nici un an, în 1867, a mai editat un periodic, foaia satirică și umoristică „Boldul”, din care am identificat două exemplare în fondurile Bibliotecii Academiei Române din București și ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași³. Apoi, în 1871, a fondat o a treia publicație de orientare separatistă, intitulată „Ecolul munților”.

Gazeta „Moldova” (1866-1869) – fișă de dicționar

După cum este indicat în *Publicațiile periodice românești*, „Moldova” a apărut în perioada octombrie 1866 – februarie 1869, cu mai multe întreruperi⁴. Din păcate, primele nouă numere ale periodicului nu se mai păstrează, de aceea descrierea noastră pornește cu numărul 10 din anul I de apariție. În afara elementelor de identificare cronologică și statistică necesare și a titlului, pe frontispiciu se mai află numele redactorului („Redactore: T. BOLDUR-LĂȚESCU”), subtitlul („Foaie politică, religioasă și comercială”), motto-urile și două casete ce flanchează titlul, conținând date referitoare la periodicitate, costuri și abonamente. Casetă din stânga are următorul conținut: „Abonamentul. În Iași, se face la Redacție. Pe un an 111 lei, pe 6 luni 60 lei, pe 3 luni 37 lei. Pentru districte: pe un an 121 lei, pe 6 luni 65 lei, pe 3 luni 39 lei 20

³ Vezi Mircea-Cristian Ghenghea, *O publicație separatistă: „Boldul” (1867)*, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române Iași”, anul III, 2010, Iași, p. 99.

⁴ *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*. Descriere bibliografică de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu. Cu o introducere de Ion Bianu, bibliotecarul Academiei Române. Tom I. Catalog alfabetic 1820-1906, București, Leipzig, Viena, 1913, p. 419: „Iassy, [Oct.] 1866 – [Oct.] 1867; Bacău, 1-3 Iulie 1868 și apoi iar Iassy, 26 Iulie 1868 – [Febr. 1869]”.

parale”. Caseta din dreapta: „Va eși Marța și Vinerea. Manuscrisele nepublicate se vor arde. Un numer se vinde 43 par.” Motto-urile foii, plasate sub cele două casete, sunt: „Respect Religiei și Proprietății” și „Libertate și Dreptate”. În subsolul ultimei pagini a numărului 10 (p. 36) sunt indicate numele girantului și tipografia care asigura procesul de tipărire: „Gerant, *Iacobachi Stoianovici*”; „Tipografia H. Goldner, strada Hiristigiei”.

Atât cele două casete, cât și motto-urile prezintă mai multe modificări; de asemenea, apar modificări și în privința tipografiei unde era tipărită foaia. Le prezentăm, în continuare, conform identificării cronologice. Astfel, la numărul 19 (20 decembrie 1866), caseta din stânga are următorul conținut: „Abonamentul se face în Iași, la Redacțiune. Pe un an 111 lei, pe 6 luni 60 lei, pe 3 luni 37 lei. Pentru districte: pe un an 121 lei, pe 6 luni 65 lei, pe 3 luni 39 lei 20 parale. Scrisori nefrancate nu sunt primite”. Caseta din dreapta: „Insertiuni și reclame: în pagina a treia 1 leu linia, anuniurile linia de 35 litere 25 parale, pentru a doua și a treia oară & prețul va fi pe jumătate”. Deasupra ambelor casete se specifică faptul că „Ese Marța și Vinerea”.

De la numărul 19 (20 decembrie 1866) se arată că foaia este tipărită la „Tipografia A. Bermann, *Ulița rușască*”⁵.

De la numărul 24 (13 ianuarie 1867) este menționată „*Tipografia Societății Junimea, casele Bancei*”⁶. La același număr, subtitlul publicației este modificat: „Foaie politică, religioasă, literară, și comercială”.

De la numărul 25 (17 ianuarie 1867), „Moldova” este tipărită la „Tipografia Societății Junimea, strada Sf. Ilie”⁷.

De la numărul 35 (9 martie 1867), publicație este iarăși tipărită la „*Tipografia A. Bermann*”⁸.

De la numărul 44 (7 aprilie 1867) se modifică motto-urile. Noile motto-uri sunt: „*Respect Religiei și Proprietății. Unirea personală sub Prințul strein*” și „*Libertate și Dreptate. Separație legislativă, administrativă, judeciară și financiară*”.

De la numărul 54 (2 iunie 1867), se arată că „*Un Numer se vinde 64 par.*”.

Alte modificări se produc în anul al III-lea de apariție, la primul număr (1 iulie 1868). Caseta din stânga: „Abonamentul. În capitală: să face la redacție. Pe un an 148 lei, pe 6 luni 80 lei, pe 3 luni 42 lei”; caseta din dreapta: „Abonamentul. Pentru districte: pe an, 164 lei, pe 6 luni 88 lei. Nu să eliberă abonamente pe 3 luni”. Al doilea motto suferă, de asemenea, o rectificare: „*Libertate și dreptate. Separațiune legislativă, administrativă și financiară*”. Totodată, subtitlul dispăre de pe frontispiciu. Sub denumirea publicației se specifică: „Proprietar și director politic: T. BOLDUR-

⁵ „Moldova”, anul I, nr. 19, 20 decembrie 1866, p. 72.

⁶ „Moldova”, anul I, nr. 24, 13 ianuarie 1867, p. 92.

⁷ „Moldova”, anul I, nr. 25, 17 ianuarie 1867, p. 96.

⁸ „Moldova”, anul I, nr. 35, 9 martie 1867, p. 140.

LĂȚESCU”. O bandă orizontală din josul frontispiciului conține alte trei casete. Conținuturile acestora – stânga: „Articolele nepublicate se vor arde”; centru: „Apare în toate zilele afară de sărbători”; dreapta: „Un număr se vinde 24 parale”.

Primele două apariții din anul al III-lea, 1 (1 iulie 1868) și 2-3 (3 iulie 1868), sunt tipărite la „Bacău, Tipographia Frăția”, având ca „Gerante răspunzător” pe Iancu Stroici, după cum se specifică pe ultimele pagini ale respectivelor numere.

De la numărul patru din anul al III-lea (26 iulie 1868) redacția revine în Iași; se produce, totodată, și înlocuirea girantului responsabil al publicației, iar locul tipăririi este, desigur, altul: „Gerant responsabil: Gh. Ștefănescu”; „Tipografia A. Bermann”.

De la numărul 27 din anul al III-lea (4 septembrie 1868), publicația apare cu opt pagini în loc de patru, iar periodicitatea este, de asemenea, modificată, după cum se menționează pe frontispiciu: „Apare Mercuria și Sâmbăta”. În consecință, se modifică și prețul unui număr, după cum se arată tot pe frontispiciu: „Un număr se vinde 43 par.”.

Numerele 29 (11 septembrie 1868) și 30 (17 septembrie 1868) au avut câte 12 pagini.

În numărul 31 (27 septembrie 1868) se arată: „Din cauza absenței forșată a redactorului *en șef*, «Moldova» nu va apare, în acest interval, decât numai o dată pe săptămână”. Numărul 32 a apărut, astfel, la 4 octombrie 1868, dar numărul 33 a văzut lumina tiparului abia la 19 octombrie 1868. Pe prima pagină a acestui din urmă număr se specifică: „Primele redactoare a ziarului «Moldova» revenit din călătoria ce a făcut în țara de gios, ș-a reluat postul său”.

„Moldova” a avut și câteva suplimente. Cele pe care le-am identificat sunt: *Suplement la Moldova No. 26*, *Suplement la Moldova No. 28* și *Suplement la ziarul Moldova N. 36*. Respectivul suplimente conțin informații referitoare la chestiunea stabilirii sediului Curții de Casație la Iași⁹.

⁹ Astfel, în *Suplement la Moldova No. 26* („Moldova”, anul I, nr. 26, 20 ianuarie 1867), tipărit la „Tipografia Societății Junimea”, este reprodus conținutul unei depeșă telegrafice:

„Depeșă telegrafică.

București 21 ianuarie.

D. T. BOLDUR-LĂȚĂSCU

Majoritatea secțiunilor au respins proiectul de transmutare la Iași a Curții de Casație. Cei mai mulți moldoveni din cameră, lipsesc”.

Suplimentul de la numărul 28 („Moldova”, anul I, nr. 28, 27 ianuarie 1867) prezintă *Proiectul de Petițiune către Adunare propus de D. Nicolai Rosetti Roznovanu* în privința stabilirii sediului Curții de Casație la Iași.

Suplimentul la numărul 36 conține, de asemenea, textul unei depeșă:

„Depeșă telegrafică: *D-lui Boldur-Lățiescu*.

Petițiunea noastră a fost încoronată de cele mai frumoase rezultate astăzi după o lungă și brillantă dezbateră, strămutarea Curții de Casație la Iași a fost votată pe articole. Luni votul general și definitiv cu bile”. În subsolul paginii se arată că suplimentul a fost tipărit la „Tipog. A. Bermann”.

Formatul publicației și al suplimentelor¹⁰, conform exemplarelor cercetate la Biblioteca Academiei Române, variază destul de mult: 36,5 x 26,8 cm pentru nr. 10-14 (18 noiembrie 1866 – 2 decembrie 1866); 44,3 x 28,8 cm pentru nr. 19-28 (20 decembrie 1866 – 27 ianuarie 1867); 45 x 29,5 cm pentru nr. 32-44 (10 februarie 1867 – 7 aprilie 1867); 49,5 x 35,2 cm pentru nr. 51-58 (16 mai 1867 – 23 iunie 1867); 30,6 x 22,8 cm pentru anul III, nr. 1-38 (1 iulie 1868 – 13 noiembrie 1868); 55,1 x 41,9 cm pentru nr. 39-43 (23 noiembrie 1868 – 25 decembrie 1868). Formatul suplimentelor: *Suplement la Moldova No. 26*: 30,3 x 26 cm; *Suplement la Moldova No. 28*: 44,3 x 28,8 cm; *Suplement la ziarul Moldova N. 36*: 31,6 x 23,4 cm.

Numărul 42 din anul prim de apariție este unul deosebit, fiind dedicat în întregime evenimentelor de la 3 aprilie 1866. Prima pagină conține un chenar negru, în interiorul căruia a fost tipărit, cu litere negre și roșii foarte mari, următorul text: „3 Aprilie 1866. MĂCELUL de la St. THOMAS! NUMELE UCIGAȘILOR! [cu litere negre – n.n.] Lascar Catargiu! Mitică Sturdza! Frantiusul Grammont. Jădanul Davila. Vasălică Gherghel. Pandraf. Alecsandrescu [cu litere roșii – n.n.]”. Sub acest înscris sunt desenate câteva lacrimi negre.

O mențiune aparte trebuie făcută pentru anul 1867. Astfel, în lucrarea deja menționată a lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu se arată că ultimul număr din anul 1867 pe care cei doi l-au văzut este din luna iunie¹¹. Prin bunăvoința profesorului Ștefan-Sorin Gorovei am aflat de existența unui exemplar (păstrat, din păcate, în condiții nu foarte mulțumitoare) apărut în luna august 1867, depozitat la Serviciul Arhivelor Naționale din Iași¹². După cum se arată pe frontispiciu, respectivul exemplar a apărut în ziua de joi, 3 august 1867; iarăși din păcate, colțul din dreapta sus, unde se găsește numărul, este rupt, fapt care afectează și informațiile din caseta poziționată în dreapta titlului. Nu putem nici socoti al câtelea număr este cel din data de 3 august 1867 din cauza apariției destul de sincopate a gazetei.

¹⁰ Se poate face foarte ușor o comparație cu dimensiunile menționate în *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, loc.cit., spre a se vedea diferențele. Acestea au apărut mai ales ca urmare a deteriorării și a ajustărilor marginilor exemplarelor din „Moldova” atunci când au fost grupate pe ani și adunate în același tom.

¹¹ *Ibidem*: „La 6 Iun. 1867, an I nr. 61, ultimul număr ce am văzut din anul 1867, apare în aceleași condițiuni”. După cum se poate vedea și în textul nostru, conform cercetării pe care am întreprins-o la Biblioteca Academiei Române din București, ultimul exemplar pe care l-am identificat pentru anul 1867 este într-adevăr din luna iunie, dar din data de 23 iunie și poartă numărul 58!

¹² Serviciul Arhivelor Naționale Iași, Fond Corpul IV Armată, Dos. nr. 6/1867. Profesorul Ștefan-Sorin Gorovei a identificat exemplarul din „Moldova” în dosar întrucât gazeta fusese păstrată ca probă în cadrul unui proces intentat pentru maltratare locotenentului de dorobanți Gorovei din Bacău, acesta fiind acuzat de un anume Dimitrie Videanu că l-a agresat. Vezi, pentru aceasta, respectivul exemplar din „Moldova”, anul I, 3 august 1867, p. 266, unde este publicată o scrisoare a lui Dimitrie Videanu referitoare la incidentul în care a fost implicat locotenentul Gorovei.

Însă, exemplarul din august 1867 demonstrează că este posibil ca gazeta să fi apărut chiar până în octombrie același an, iar informația oferită de Nerva Hodoș și de Sadi Ionescu este, în esența sa, corectă. Mai trebuie precizat faptul că, la acest exemplar din luna august, chiar în caseta plasată în dreapta titlului, așa avariata cum este din cauza rupturii colțului, se poate observa faptul că zilele de apariție ale periodicului fuseseră din nou schimbate – nu mai apărea marțea și vinerea, ci joia și duminica: „Esse Joia și Duminica”¹³. Totodată, Teodor Boldur-Lătescu este menționat acum pe frontispiciu ca redactor-proprietar: „Redactor Proprietar: T. Boldour-Lațescu”¹⁴. Numărul conține, printre altele, un articol de fond (al lui Boldur-Lătescu) în care este atacat virulent C.A. Rosetti¹⁵, precum și un anunț inserat pe ultima pagină prin intermediul căruia se arată că fosta tipografie Adolf Bermann de pe strada Rusească, „cea mai complectă și bogată Tipografie din țară”, a intrat în administrarea redacției periodicului „Moldova”¹⁶. Ca girant al publicației este indicat, la acest număr, V. Brănișteanu.

În numerele 14 (12 august 1868) și 15 (13 august 1868) din anul al III-lea se anunță intenția redacției de a realiza și o ediție în limba franceză a „Moldovei”¹⁷. Destul de probabil, însă, această intenție nu s-a mai materializat. Publicația prezintă mai multe probleme cu paginația.

Prin simpla sa existență, periodicul reprezintă o contestare a realităților pe care le cunoștea Moldova în acea perioadă. Conținutul publicației reflectă pe deplin atitudinea contestatară și refractară a redactorului, fiind publicate diverse scrieri care promovează valorile și virtuțile „moldovenești”.

Parcursul paginilor periodicului oferă informații referitoare la modul în care se făcea apel la figura istorică a lui Ștefan cel Mare, voievod vizualizat ca un

¹³ „Moldova”, anul I, 3 august 1867, p. 265.

¹⁴ „Moldova”, anul I, 3 august 1867, p. 265.

¹⁵ T. Boldour-Lătescu, *Iași în 3 August*, în „Moldova”, anul I, 3 august 1867, p. 265. Portretul pe care-l creionează lui C.A. Rosetti: „D. Rossetachi mușcă, mușcă neconținut, din nenorocire însă pentru el, departe de a cauza vreo rană cuiva nu face alta decât a lăsa câte un dinte la fiecare clănțăitură de măselele unei guri, care deși nu se poate mai plină de venin n-a fost prea periculoasă nici pe când era teafără.

Foaia noastră e eternul coșmar al acestui venetic când grec, când neamț, când D-zeu mai știe ce; al acestui venetic care, fiind totul afară numaidecât Român, are încă pretențiunea se dee lecțiuni de naționalism pe pământul Românesc.

În vis, în somn, ziua și noaptea, în scrierile și *polemica* lui, pretutindene în fine, i se pare că vede dinaintea lui rădicându-să *Moldova*, ca statua Comandorului pe bronzul căruia vin de să sfarmă nămolul de imposturi ce-i dictează o minte cercuită în adevăr, dar sujerate de tot veninul ce a putut aduna o viață întregă de șărlătănim și de perfidie”.

¹⁶ *Anonciu*, în „Moldova”, anul I, 3 august 1867, p. 268.

¹⁷ „Moldova”, anul III, nr. 14, 12 august 1868, p. 53 și nr. 15, 13 august 1868, p. 57: „În curând redacțiunea acestui ziar va începe a scoate o ediție în limba franceză, în fiecare săptămână, pentru ca să puie și în vederea Puterilor garante schimosirea [schimonosirea – n.n.] ce s-a făcut din sublima lor operă”.

reprezentant complet al tuturor virtuților Moldovei, adevărată întruchipare a aspirațiilor acesteia. Este lesne identificabil mitul eroului salvator, recursul identitar local fiind justificat inclusiv prin necesitatea contrapunerii unor modele contemporanilor care păreau a fi pradă tuturor viciilor. Boldur-Lățescu utilizează diverse clișee și automatisme mentale pentru a spori antipatia publicului față de munteni (prezentați ca „lăieși”, „saltimbanci” etc.). Totodată, pledează pentru adoptarea unei atitudini de pasivism politic ca formă de rezistență față de conducerea de la București.

Doi dintre autorii ale căror lucrări au fost reproduse în paginile „Moldovei” sunt Costache Negruzzi și Gh. Asachi. Astfel, după apariția unui necrolog pentru Costache Negruzzi (1808-1868)¹⁸, a început publicarea creației sale *Aprodul Purice* în mai multe numere din vara-toamna anului 1868¹⁹. Din operele lui Gh. Asachi, în „Moldova” au apărut *Rucsanda Moldovei*²⁰ și *Elena Moldovei*²¹.

Editarea publicația a întâmpinat dificultăți financiare, după cum se arată inclusiv în numărul 34 din anul al III-lea de apariție²²; la acestea s-au adăugat numeroasele probleme pe care le-a întâmpinat Teodor Boldur-Lățescu în relația cu autoritățile, în 1866 ajungându-se inclusiv la proces din cauza unei broșuri pe care o publicase cunoscutul separatist, intitulată *Adevărul adevărat*²³. Doar un an mai târziu, în septembrie 1867, Teodor Boldur-Lățescu a fost protagonistul unui incident care s-ar fi putut solda chiar cu uciderea sa de către doi ofițeri munteni²⁴. Toate acestea, adăugate receptivității tot mai scăzute de care se „bucura” ideea separatismului în ansamblul societății de atunci din zona Moldovei, au contribuit, fără îndoială, la încetarea apariției publicației la începutul anului 1869.

¹⁸ „Moldova”, anul III, nr. 23, 26 august 1868, p. 89.

¹⁹ „Moldova”, anul III, nr. 25, 28 august 1868, p. 100; nr. 26, 31 august 1868, p. 104; nr. 27, 4 septembrie 1868, p. 111; nr. 28, 7 septembrie 1868, p. 118-120; nr. 29, 11 septembrie 1868, p. 132; nr. 30, 17 septembrie 1868, p. 144; nr. 31, 27 septembrie 1868, p. 151-152.

²⁰ „Moldova”, anul III, nr. 35, 30 octombrie 1868, p. 182-184; nr. 36, 6 noiembrie 1868, p. 195-197; nr. 37, 9 noiembrie 1868, p. 203-205.

²¹ „Moldova”, anul III, nr. 4, 26 iulie 1868, p. 12; nr. 5, 29 iulie 1868, p. 15-16; nr. 6, 30 iulie 1868, p. 19-20; nr. 7, 1 august 1868, p. 27-28; nr. 8, 2 august 1868, p. 30-32; nr. 9, 3 august 1868, p. 31-32; nr. 10, 5 august 1868, p. 40; nr. 11, 7 august 1868, p. 43-44; nr. 12, 9 august 1868, p. 48; nr. 13, 10 august 1868, p. 51-52.

²² „Moldova”, anul III, nr. 34, 23 octombrie 1868, p. 169: **„Dacă ar ști unii din abonații noștri cu cât greu, cu câtă cheltuială, cu câtă sudoare să publică un ziar, atunce siguralmente că nu ne-ar priva de costul abonamentelor D-sale, care nu-i alta decât hrana zilnică a acestei foi”**.

²³ În „Moldova”, anul I, nr. 19, 20 decembrie 1866, p. 70-72; nr. 20, 23 decembrie 1866, p. 75, se pot găsi informații despre procesul lui Teodor Boldur-Lățescu. În numărul 20, la p. 74-75, se găsește articolul *Achitarea D-lui Teodor Boldur-Lățescu*.

²⁴ N.A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală. Relații istorico-politice scrise din inițiativa primarului Iașului G.G. Mârzescu*, Iași, 1916, p. 115. Mircea-Cristian Ghenghea, *op. cit.*, p. 100-101.

Concluzii

„Moldova” nu reprezintă o expresie gazetărească separatistă singulară în epocă. În afara acestui periodic, Teodor Boldur-Lățescu a mai fondat și a condus, după cum am mai menționat, alte două gazete, „Boldul” (1867) și „Ecoul munților” (1871). La un palier mai larg, se poate vorbi chiar de o presă antiunionistă și separatistă, a cărei manifestare acoperă perioada 1856 (odată cu apariția „Nepărtinitorului”) – 1871 (când apare ultimul număr cunoscut al „Ecolui munților”).

Studierea și analizarea publicațiilor amintite aici constituie, în opinia noastră, o reală necesitate pentru înțelegerea și încadrarea corectă, în contextul vremii, a fenomenului antiunionist și separatist din Moldova. Acest lucru ne oferă, totodată, și posibilitatea de a observa maniera în care a evoluat discursul antiunionist/separatist din punct de vedere al expresiei de presă, al prezentării argumentelor aferente discursului promovat de adepții individualității Principatului Moldovei în raport cu Țara Românească. Nu în ultimul rând trebuie remarcat și foarte bine înțeles faptul că fenomenul antiunionismului/separatismului moldovenesc al perioadei 1856-1871 nu a avut nici amploarea și nici ponderea socială care i se atribuie, în zilele noastre, de către diverse persoane interesate în menținerea și promovarea unor imagini deformate ale modernității românești, cu trimitere implicită la anumite realități etnice și politice din Republica Moldova, Ucraina și România.

„Interesele ziarului nostru cerând prezența primului său redactore prin districte tocma în timpul ficsat pentru reaparitiunea lui, el s-a descidat [decis – n. n.] să-nceapă publicațiunea foeiei, din Bacău, unde să găsăște acum.

Cu toate greutățile ce le-a avut de întâmpinat, primul redactore a „Moldovei” să consideră mai mult decât compensat, e pătruns de o sufletească mulțămire, când gândește la onoarea ce-i era rezervată, să publice cele întâi numere a ziarului ce dirijă, din sânul acestui nobil, patriotic și independinte oraș. Am considera totodată ca cea mai neagră ingratitude din partea noastră, dacă am lăsa să treacă ocasiunea de față, fără de a ecsprima concetățenilor noștri din Bacău, cea mai profundă și via noastră recunoștință, pentru simpatia și binevoitoarea primire pe care am găsit-o la toți de aici, fără osebite. Această călduroasă simpatie care a străbătut cu atât mai puternic în inima noastră, cu cât e[a] n-a putut fi adresată omului privat, putem zice, mai necunoscut, ci omului, scriitorului public, o considerăm ca o destulă compe[n]sațiune pentru suferințele de care am fost adăpați. E[a] va mai fi totodată ș-o rațiune, alăturată pe lângă multe alte, pentru a ne face să perseverăm c-o nestrămutată hotărâre, pe calea ce ne-am ales, oricât de spinoasă, oricât de penibilă e[a] va fi.

[„Moldova”, anul III, nr. 1, 1 iulie 1868, p. 1]

Apel Cătră Domnii Alegători de Senatori

De mult timp încă părerea noastră a fost, că urmarea cea mai mântuitoare, patriotică și consecinte [normală, logică – n. n.] din partea moldovenilor, urmare care le-ar aduce mai neașteptate tămăduiri decât orice recurs la forsa brutală, ca una ce e[a] este forsa morală, întrebuințată deja cu atâta succes de mai multe națiuni împilate, este ca să nu mai aleagă nici senatori nici deputați, să să abție cu totul de la alegeri.

Dacă aceasta a fost părerea noastră încă dinainte, cu atât mai mult n-au putut-o modifica astăzi, complicările evenimentelor.

Mai adăugim dar la puternicele argumente cu care am mai sprijinit opiniunea noastră și aceste două ce au venit astăzi s-a consfințască deplin.

Pentru ce ați mai trimete reprezentanții D-voastre la București, când celelalte puteri a[le] Statului, prejudecă asupra drepturilor lor, anticipă chiar până și asupra votului lor, și când drept buchet, rezultatul pe care-l vei aduce, sunt șuierături, sudelmi, pumni și frățăște scuipări.

Dacă nu vă e milă de persoană, de onoarea celui ce trimetiți acolo, cel puțân fie-vă milă de onoarea, de demnitatea D-voastre, reprezentate de acel trimes.

Să nu gândiți că fața lui Neculai Ionescu, a marelui orator Moldovan a fost scuipată de un muntean la București, ci fața colegiului care l-a ales, fața Moldovei care să mândrește de talentele lui!

Mai bine decât ț-a spune cel ce te-a prădat și te pradă acum de zăce ani: „Fire-ai ai dracului Moldoviane, du-te acasă”; decât te-ar pumni, sudui și scuipa tot lăieșul, tot saltebancul, mai bine șazi moldovene acasă ș-îți caută de treabă.

[„Moldova”, anul III, nr. 1, 1 iulie 1868, p. 1]

ANUNCIU

În considerațiune că presa nu pleacă în toate zâlile pentru țanuturi, și că prin urmare edițiunea cotidiană a ziarului e cu totu[l] zadarnică, căci abonații noștri din ele primind foaia numai de două ori pe săptămână mai multe numere la odată, aparițiunea ziarului pentru D-lor nu-i în realitate decât iarăși de două ori pe săptămână, redacțiunea MOLDOVEI s-a decis să publice ziarul de două ori pe săptămână, MERCUREA și SÂMBĂTA în duplu format, și deosăbi pentru Capitală, unde distribuțiunea să poate face zilnic, un suplement cotidian care va conține buletinul Telegrafic, știrile cele mai importante atât din afară cât și din năuntru, procesele zâlnice și tot ce este de interes public.

[„Moldova”, anul III, nr. 27, 4 septembrie 1868, p. 112]

Summary

The Moldavian anti-unionist and separatist press of the 19th century is still little known to researchers of the Romanian modernity. The periodicals preceding the double election of Colonel Alexandru Ioan Cuza had the chance of being presented and analysed by historians due to their involvement in the fight against the accomplishment of the Union; one cannot say the same thing about the others, the gazettes that promoted the separatist idea after 1859. Among these we can find “Moldova”, edited by Teodor Boldur-Lătescu, the most vocal Moldavian opponent of the Union between Moldavia and Wallachia. In our paper we offered a general presentation and a brief analyse of this periodical which, together with other publications like “Boldul” (1867) or “Ecoul munților” (1871), constitutes a part of the Moldavian separatist effort supported by Teodor Boldur-Lătescu in the '60s and early '70s of the 19th century.

Keywords:

Teodor Boldur-Lătescu, “Moldova”, Romanian press, 19th century, Moldavian separatism.

Correspondență inedită și cărți cu dedicații ale lui N. Iorga în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași

Elena Chiaburu

După trei sferturi de veac scurse de la moartea dramatică a istoricului, omului de cultură și politicianului Nicolae Iorga, în aparență, este destul de greu să mai poată fi oferite informații inedite despre dânsul. Cu toate acestea, frânturi din viața marelui savant încă se mai pot găsi prin biblioteci și arhive, îmbogățind astfel portretul binecunoscut.

Așa cum se știe, „regula elementară de disciplină intelectuală, liber consimțită de marele savant era de a răspunde *imediat* oricărui rând scris ce i se adresa, indiferent de expeditor. O dovadă sunt cele 431 de volume de corespondență existente la Secția de Manuscrise de la Biblioteca Academiei Române adnotate pe verso cu ciorna de răspuns”¹. Și cum tot bine se cunoaște, corespondența lui Nicolae Iorga a fost editată în mare măsură. Ca să amintim contribuțiile cele mai reprezentative, Petre Țurlea a adunat șapte volume de *Scrisori către Nicolae Iorga*, București, Editura Minerva, 1972-2003, plus încă unul: *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, București, Editura Academiei Române, 2005, iar Ecaterina Vaum a publicat trei volume din *Scrisorile trimise de Nicolae Iorga* (București, Editura Minerva, 1984-1991) diferitelor persoane, societăți, instituții etc. Cu toate acestea, este greu de crezut că au fost epuizate toate posibilitățile de depistare a informațiilor documentare. O dovadă o reprezintă și materialul de față, care este rezultatul investigațiilor efectuate în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași. În fondul de Arhivă al acestei biblioteci se păstrează câteva scrisori trimise de Nicolae Iorga lui Paul Gore, Traian Bratu și N.A. Bogdan, necunoscute sau, în orice caz, neincluse de Ecaterina Vaum în cele trei volume de corespondență menționate. În plus, Biblioteca mai deține în colecțiile sale și câteva tipărituri (cărți și extrase din publicații periodice) care s-au aflat la un moment dat în posesia istoricului. Acestea sunt de două categorii unele conțin dedicațiile lui Nicolae Iorga către diferiți

¹ N. Iorga, *Corespondență*, vol. I, Ediție, note și indici de Ecaterina Vaum, București, Editura Minerva, 1984, p. 5.

prieteni, în vreme ce o lucrare i-a fost oferită lui de Regina Maria a României cu prilejul Crăciunului din anul 1934. La finalul lucrării vom da în *Anexe* fotografiile documentelor descoperite, precum și explicația celor câtorva abrevieri folosite pentru cursivitatea lecturii. Precizăm și faptul că în reproducerea textelor lui Iorga am respectat felul în care acesta a scris.

În ordine cronologică, iată mai întâi scrisorile pe care N. Iorga le-a scris către:

a) Paul Gore, la Chișinău. Această scrisoare, având cota *Arh. M. IX – 70*, este descrisă în mod greșit în catalogul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, ca fiindu-i adresată episcopului Melchisedec Ștefănescu, la 13 februarie 1908. În realitate, deși numele adresantului lipsește, biletul îi este adresat marelui cărturar basarabean Paul Gore: „13 februar 1908. Dragă prietene, dă-mi tot mai curate (?) știri; îți sînt recunoscător pentru ele. N-ai putea răspîndi Revista în cercurile românești de acolo? Știi că d(umnea)ta ești unicul <subliniat de două ori!> cetitor al ei în toată Basarabia, pe cînd «Viața Românească» are mulți abonați? Răspunde-mi, te rog. Multe salutări. N. Iorga”. (Anexa nr. 1). Revista la care face referire N. Iorga era, desigur, „Neamul românesc”.

b) Două scrisori au fost trimise de marele istoric Rectorului Universității din Iași la acea vreme, profesorul Traian Bratu; au cota *Arh. 365*, și se află la f. 55-56 ale aceluși dosar de arhivă din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare ieșene. Prima dintre ele (pe f. 55), pare a fi continuarea unei discuții anterioare: „15 decembrie 1929. Scumpe D(omnu)le coleg, D(omnul) Oțetea are o foarte remarcabilă teză franceză și a adunat prețioase documente la Neande (?). Primește, te rog, salutările mele. N. Iorga”. (Anexa nr. 2).

c) Cel de-al doilea bilet (f. 56 din dosarul de arhivă *Arh. 365*) este scris pe o hârtie cu antetul „Universitatea din București. Rectoratul”, și are filigranul **AMONO**. Iată textul: „5 mart. 1931. Scumpe d(omnu)le coleg, în înțelegere cu d(omnul) ministru Costăchescu, te rog a face să treacă azi <cuvântul azi este subliniat>, legea privitoare la monumentele istorice, fără care Statul poate pierde un proces cu termin special <apropiat ?>. Primește, te rog, cele mai bune salutări. N. Iorga”. (Anexa nr. 3). Ministrul Costăchescu la care se face referire era Nicolae Costăchescu, ministrul Instrucțiunii Publice.

d) O telegramă către N.A. Bogdan, referitoare la lucrarea acestuia despre Societatea de Medici și Naturaliști din Iași (la Biblioteca Centrală Universitară din Iași telegrama este considerată manuscris și este inclusă în *Arh. N.A. Bogdan*, cota VIII-274): *Telegramă tranzitată*: „N.A. Bogdan, Iași. Din potrivă e foarte utilă cartea Dvs. N. Iorga”. Meticulosul funcționar al Primăriei orașului Iași care a fost N.A. Bogdan, a păstrat această telegramă într-un clasor și a scris cu cerneală neagră explicația ei: „Un preot, Bobulescu, exprimându-se defavorabil asupra lucrării

«Societatea de Medici și Naturaliști din Iași» de N.A. Bogdan, și invocând în sprijinul aserțiunilor sale și părerea la fel a d(omnu)lui N. Iorga, acesta, după o întrebare a lui Bogdan, a regmis telegrafic următoarele: «*N.A. Bogdan, Iași. Din potrivă e foarte utilă cartea Dvs. N. Iorga*»². (Anexa nr. 4).

Deși nedată, telegrama ar trebui să fie din anul 1919, când N.A. Bogdan a editat la Tipografia Națională din București cartea în discuție. Preotul menționat era Constantin Bobulescu, ce a trăit mai întâi la Iași (între 1908 și 1922), apoi la București (1922-1958) și care l-a găzduit pe Nicolae Iorga împreună cu familia o perioadă în anul 1916, în vremea refugiului în Moldova din primul război mondial².

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași mai posedă o fotografie a lui Nicolae Iorga împreună cu familia, după care însă nu am reușit să obținem o copie (Cota Arhiva 218 -6, inv. Acu 435.1110), și câteva cărți care s-au aflat la un moment dat în posesia lui: unele au autograful istoricului către anumite personalități ieșene ale vremii, în vreme ce altele provin din biblioteca sa personală, fiindu-i oferite de autori.

Tot în ordine cronologică, cel mai vechi este un autograf al lui Nicolae Iorga pe cel dintâi studiu al său publicat ca student la Paris, în anul 1892, în celebra „Revue historique”, t. 49 și intitulat *Une collection de lettres de Philippe de Maizières*. Păstrat în colecțiile de la Iași sub forma unui extras care s-a aflat mai întâi în Biblioteca Liceului Național din Iași, extrasul are dedicația autorului: „*Prietenului meu Petru Fîntînaru. Neculai Iorga*” (Anexa nr. 5). Iată cum relatează Nicolae Iorga în *O viață de om – așa cum a fost*, povestea acestui studiu născut la îndemnul marelui său profesor Charles V. Langlois: „întrecînd pe toți prin cea mai absolută și mai rece rezervă, pînă într-atîta încît ni se părea că voit nu ne recunoaște pe stradă, un profesor care, înainte de toate, deși declarînd că nu-și recunoaște nici o aptitudine didactică, nici un talent de a comunica știința sa <...>, căuta să-și formeze elevii și altfel decât prin lucrările scrise de la „Hautes Études”, și să-i introducă în publicitate. Blond, cu ochii mici supt ochelari, cu un ascuțit de barbă aproape tăios, puțin cîrn, cu un profil între Eschile și Paul Verlaine, <...> – Charles V. Langlois vorbea încet, cadențat, sacadat, afecționînd unele comparații ca aceea a „vinului / nou în foale vechi”. Acei mărunți ochi de miop și de observator m-au deosebit de la început dintre colegii francesi <...>. „D-ta ai mai cetit vechi documente?” mă întrebă profesorul de paleografie, care a descoperit îndată că știu latinește, grecește și chiar nemțește. I-am mărturisit că nu. Și, imediat, nu pentru o lucrare în scris, care se prezintă, se analizează înaintea colegilor, se laudă ori se critică, și se restituie, dar pentru un articol în „Revue historique” – uriașă onoare! – mi-a dat să cercetez la Biblioteca Arsenalului, unde era sub-bibliotecar vecinul nostru de bancă de la Hautes Études, Franz Funck – Brentano –, un bun tovarăș pe

² *Ibidem*, p. 168.

care nu l-am mai revăzut, deși acum vreo treizeci de ani a fost la București pentru o conferință, dar fără a mă cerceta, – manuscrisul, de mult neglijat, dar care mi s-a vădit imediat atât de interesant, al *Scrisorilor lui Philippe de Mézières*, cancelariu al insulei Cipru și predicator neobosit de cruciată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Cu ce teamă m-am pus la lucru și de ce mândrie am fost cuprins, deși continuam colaborarea mea la mai multe reviste românești, când pe dosul copertii de la «Revue Historique» s-a anunțat apropiata apariție a unui studiu de „Pierre Jorga”! „Pierre Jorga” n-a luat acest studiu de inițiere ca un exercițiu de formă, în vederea unei înaintări școlare, ci s-a pasionat ca de un om pe care l-ar fi cunoscut, cu care ar fi trăit împreună, ale cărui dureroase aspirații către ideal le-ar fi împărtășit, pe care l-ar fi servit în lungile lui călătorii și la căpățniul căruia ar fi veghiat în chilia de la mănăstirea Celestinilor din Paris unde și-a închis suprema desiluzie și dorința de izbăvire prin moarte. De acum înainte, luni de zile, dintr-un an în altul, afară de vacanțele pe care, pentru altfel de viață și alte îndeletniciri, eram grăbit să le petrec în țară, am trăit cu acela din a cărui cugetare și activitate am făcut întinsa teză care mi-a cucerit diploma de la «Hautes Études»³.

Referitor la destinatarul dedicației, Petre Fîntînar, publicist, profesor de limba română la Liceul Național din Iași, inspector școlar și director în Ministerul Instrucțiunii Publice, prim-ajutor de primar al orașului Iași o vreme, a fost coleg cu Nicolae Iorga la Școala Normală Superioară din Iași și unul din cei mai apropiați prieteni din tinerețe ai istoricului⁴.

În ajunul Crăciunului anului 1910, Nicolae Iorga oferea un extras din studiul său binecunoscut despre *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Neamțului*, proaspăt publicat în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul III, nr. 3 (fasc. 11), București, 1910, unui alt fost coleg de școală. Exemplarul având cota CR V-349 în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, tipărit pe o hârtie îngălbenită și afectat de pete ruginii, poartă pe pagina de titlu următorul text scris cu cerneală decolorată și destul de greu lizibilă astăzi: „N. Iorga roagă pe vechiul său coleg D.I. Mitru să primească, împreună cu încredințarea recunoștinței sale pentru frumoasele sentimente ce-i păstrează, cele mai bune urări de sănătate. 24 decembrie 1910” (Anexa nr. 6).

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași mai deține o carte excepțională pe care Regina Maria i-a făcut-o cadou lui Nicolae Iorga la Crăciunul anului 1934: *The story of my life: illustrated*, by Marie, Queen of Roumania; 3 volume superbe, tipărite la Londra, de Editura *Cassell and Company*, cu autograful reginei (Anexa nr. 7). Copertile sunt îmbrăcate în mătase roșie, au stema regatului României în *supralibros*, imprimată cu aur, albastru regal, alb și negru. Cotorul este neted, cu

³ Idem, *O viață de om – așa cum a fost*, București, Editura N. Stroilă, 1921, vol. I, p. 216-218.

⁴ Idem, *Correspondență*, p. 389.

capișon, capitalband și cant; titlul, numele autorului, al editurii și numărul volumului sunt inscripționate cu pulbere de aur pe cotor. Blocul cărții este rotunjit, iar hârtia pe care sunt tipărite volumele este de mătase japoneză gălbuie. Autograful reginei către Nicolae Iorga este scris pe tot forțașul întâi, cu penița groasă de desen și tuș negru: „*For profesor Iorga, who always took interest bottom in my life and my writings. Christmas, 1934. Maria*” (Anexa nr. 7). Această carte ar trebui clasată în tezaurul cultural național pentru valoarea memorială pe care o are! Volumele au fost transferate la Iași de la Biblioteca Academiei Române din București, iar înainte de asta s-au aflat o vreme în Biblioteca Institutului de Istorie și Filosofie al aceleiași Academii Române, tot din București.

Concluzia celor arătate până aici nu poate fi decât un clișeu: bogăția de fapte, întâmplări și acțiuni ale lui Nicolae Iorga sau care îl privesc pe Nicolae Iorga, este încă departe de a fi epuizată.

IX
13 februară ⁷⁰
1908.

B.C.U. „M. EMINESCU”
IASI
Arch. M. IX-70

Dragă prieten,

Dă-mi tot mai amete știința; îți
sunt recunoscător pentru ea.

N-ai putea răspîndi revistă
în scrierile românești la acele? Știu
că tu ești unicul cititor al ei
în toate Basarabia, pe cînd „bața
Românească” se amete abonați?

Răspunde-mi, te rog.
Cu multe salutații.

M. Iorga

15 Decembrie
1929.

Stimule de coleg,

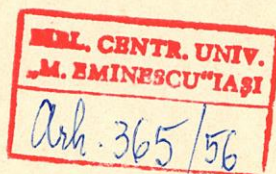
D. Ofiterii au o foarte remarcabilă
treabă în a aduna și a aduna pe lângă
documente la rând.

Oricum, te rog, salutați-mă.
A. M. J.

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

RECTORATUL

5 Martie 1931.

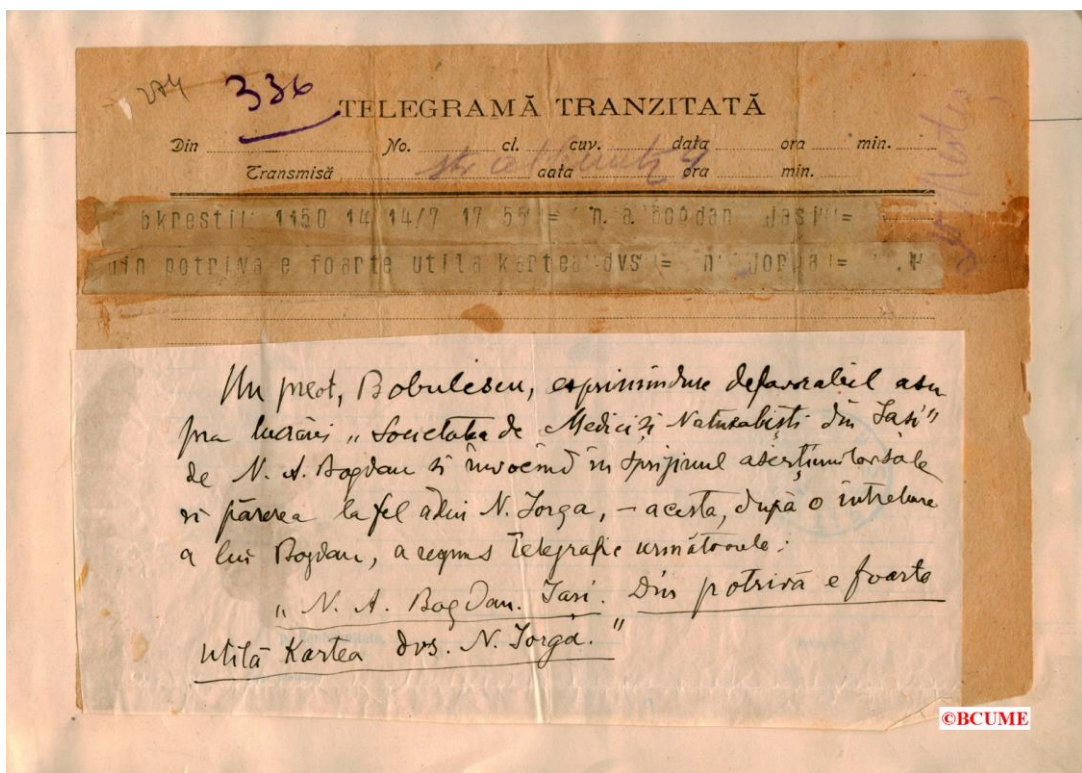

Scumpul Ste celos,

În înțelegere cu ~~domniștrul~~ Cartă-bucur ,
te rog să faci să tenes și legea pînă
la monumentele istorice , fără care statul
poate pierde un trecut cu tenim special.

Primește, te rog, cele mele bune
salutări.

M. M. S.

5607

131493

Riexenului meu Petru Fintinaru

Neacai Jarga

UNE COLLECTION

DE LETTRES DE PHILIPPE DE MAIZIÈRES.

(Notice sur le ms. 499 de la bibl. de l'Arsenal.)

I.

On connaît le personnage tour à tour chanoine et pèlerin, chancelier et conseiller d'État; on le rencontre partout, dans les positions les plus différentes, les plus opposées même, gardant cependant, partout et toujours, la même figure sympathique et curieuse d'enthousiaste, combattant en vain pour un idéal impossible de son temps : le royaume du Christ à Jérusalem. Il employa quarante années à ce pieux pèlerinage, à la cour du chevaleresque et aventureux roi de Chypre, Pierre de Lusignan, comme à celle de Charles V, au fond de la Syrie et devant les murs d'Alexandrie, « la blanche cerfve, » comme au fond du cloître où il finit ses jours au milieu des macérations et des effrois mystiques de sa vieillesse. Retiré du monde pour toujours, moine, sauf l'habit, et étranger aux vains tracassés de la politique, qui avait rempli de déceptions sa jeunesse et son âge mûr, son esprit belliqueux, sa ferveur de vieux pèlerin se réveillent à la nouvelle douloureuse du désastre de Nicopolis, il prend de nouveau la plume, console et supplie les princes de la chrétienté dans cette épître dernière¹, où se rencontrent les projets les plus chimériques avec des vues justes et saines sur l'état de la chrétienté et sur ce qu'il manquait aux armées féodales pour pouvoir résister victorieusement au choc des masses turques. Toute sa vie ne fut qu'un long combat

1. *Epître lamentable et consolatoire sur le fait de la desconfiture lacrimable du noble et vaillant roy de Honguerie par les Turcs devant la ville de Nicopoli, etc.* Elle a été publiée par M. Kervyn, dans ses notes au XVIe volume de Froissart.

CR
349

N. IORGA

*N. Iorga
îngerii pe vânturi
ce-lag D. S. I. I. I. I. I.
procuras, înlocuind
în creșterea vânturilor
săle sunt la un nivel
sentimente ce-l de
ce nu sunt
de subțire*

ȘTEFAN-CEL-MARE

ȘI

MĂNĂSTIREA NEAMȚULUI

DIN
BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE
ANUL III, No. 3 (FASC. 11)

69

BUCUREȘTI

1910.

20

For Professor Jorge
who always took
interest both in my
life and my writings
Christmas 1934
Alicia

©BCUME

Summary

After three quarters of century from the dramatic death of Nicolae Iorga – an important historicist, man of culture and politician, significant data referring to him can still be brought forward.

The “Mihai Eminescu” Central University Library of Iași has various pieces of unpublished correspondence belonging to Nicolae Iorga, a photography and several volumes with his autograph. The letters were sent by the great historicist to Paul Gore, Traian Bratu and N.A. Bogdan. The volumes we refer to were at a certain point in Nicolae Iorga’s possession, him being either the one offering them to various friends (Petre Fîntînaru and D.I. Mitru), or the one receiving them (from Queen Mary of Romania).

Keywords:

Nicolae Iorga, unpublished correspondence, books with dedication, Queen Mary of Romania.

Un mărtişor poetic peste ani de la Traian Chelariu

Dan Jumară

Profesor, filozof, eseist, critic literar, nuvelist și dramaturg de prestigiu, Traian Chelariu îl făcea pe Eugen Simion să afirme că „sertarele literaturii române ascund încă surprize”. La rândul său, Nicolae Manolescu, în a sa *Istorie critică a literaturii române* sublinia apariția jurnalului lui Traian Chelariu: asemănându-l cu *Însemnările zilnice*: „cotidian, minuțios, precis, plin de detalii, documentar, neliterar”. Iar în ceea ce privește volumul de eseuri al scriitorului nostru, Mircea A. Diaconu afirma că „eseurile lui Traian Chelariu sunt o revelație pentru cugetarea morală și filozofică românească, pe deplin comparabilă cu ceea ce a însemnat pentru proză publicarea povestirilor lui V. Voiculescu”. Să-l amintim aici și pe pretențiosul Al. Philippide, cel care remarcă talentul și frumoasa cultură literară a bucovineanului.

Literatul este înregistrat de G. Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române*, ca fiind un scriitor autentic. De altfel și Tudor Arghezi aprecia că pana lui Traian Chelariu s-a dovedit a fi a unui talent adevărat. Și opinii deosebit de favorabile și-au exprimat, de-a lungul vremii, față de opera filosofului literat și Lucian Blaga, Tudor Vianu, Eugen Barbu, Ov.S. Crohmălniceanu sau Mircea Eliade.

Traian Chelariu este autorul unei opere literare variate și deosebit de valoroase, cuprinzând versuri, proză, teatru, cugetări, memorii. Traian Chelariu avea studii superioare de filologie, psihologie și filosofie urmate la Cernăuți și aprofundate la Roma și Paris, unde își luase și doctoratul în filosofie; cunoștea și vorbea fluent germana, franceza, italiana, rusa, ucraineana, spaniola. Din păcate însă, a făcut parte din categoria intelectualilor bucovineni neagrați de regimul comunist. A avut, în consecință o existență dificilă, plină de privațiuni.

Fiul lui Grigore Chelariu, mărunț funcționar la căile ferate și al Rahilei, a urmat clasele primare la Măriței, Ițcani și Suceava și apoi liceul cernăuțean „Aron Pumnul” (1919-1926). Se înscria, în continuare, la Facultatea de Medicină din Iași, însă era nevoit să se retragă din cauza unei boli de ochi și se întorcea la Cernăuți, ca student la Litere și Filozofie. În anul 1930 își lua licența în filozofie, cu *magna cum laude*. Obținea o bursă academică de specializare și pleca la Școala Română de la Fontenay-aux-Rose din Paris (1931-1933), condusă de Nicolae Iorga, și apoi ca doctorand bursier la Școala Română din Roma (1933-1934). A lucrat mult la *Teoria istoriografiei*

la Benedetto Croce în lumina teoriilor contemporane, cu privire la filozofia duratei a lui Henri Bergson. În 1937, Chelariu își susținea doctoratul devenind apoi asistent la Catedra de psihologie și logică la Universitățile din Cernăuți, Iași, și apoi București, unde se stabilea în anul 1940.

Instaurarea regimului comunist aducea familiei Chelariu ani de privațiuni, de umilințe și frustrări în plan profesional și social. Jurnalul său (*Zilele și umbra mea*) consemnează cu deosebită sinceritate experiențele sale de viață.

În anul 1952, soții Chelariu au fost dați afară din învățământ, luându-li-se dreptul de a mai profesa, și au rămas fără serviciu pentru o perioadă de câțiva ani. Traian Chelariu și-a găsit în cele din urmă de lucru la Serviciile de Deratizare ale capitalei – Ecarisaj, unde a lucrat la secția de dezinfecții și deratizare. Până la urmă scriitorul și soția sa au reușit să redevină profesori în învățământul mediu și apoi în cel universitar. În urma unui proces intentat Ministerului Învățământului își recâștigă amândoi drepturile de a profesa în 1957 și revin în învățământul mediu. În anul 1958, sfătuit de Eusebiu Camilar, Traian Chelariu depunea o cerere de reintegrare în Uniunea Scriitorilor. Nedorit de Mihai Beniuc, în ciuda unor referințe excelente date de nenumărați academicieni, cererea poetului nu este rezolvată pozitiv. În anul 1964 era, în sfârșit, reabilitat în învățământul superior. Avea însă să se stingă din viață după doar doi ani, la vârsta de numai 60 de ani (în 1966).

Din păcate, Traian Chelariu nu a avut bucuria de a-și vedea tipărite toate lucrările, bună parte din ele apărând mult după dispariția prematură a autorului. Este și cazul celor două poezii, recent descoperite în Colecția *Manuscrise* a Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale (nr. inv. 2651), care sunt, acum, pentru întâia dată, tipărite. *Lămurire și Cerb și ciută* – poezii scrise, evident, pentru a fi oferite celei dragi de 1 martie – au fost reunite în paginile unei cărțițe de 14 pagini, operă de artizan a autorului însuși. Dedicată *Ecaterinei Chelariu, soție iubită*, versurile gingașe, vioaie și optimiste, în prima poezie, ușor nostalgice în cea de-a doua, par să fi fost menite a rămâne doar în această „ediție” unicat, caligrafiată atent de chiar mâna poetului. De altfel, acesta se confesează, într-un fel, la pagina 14, prin caseta tehnică *sui-generis*, care se constituie de fapt într-o dedicație, al cărei text îl reproducem integral:

„Responsabil de carte, tehnoredactor și corector: AUTORUL – Dat la cules 1 martie 1960. Bun de tipar: 1 martie 1960. Tiraj 1 exemplar. Hârtie obicinuită. Format întâmplător. Coli de tipar: 1. Pentru Bibliotecile personale indicele de clasificare: cel dorit. Tiparul executat sub comanda fără număr la Tipografia AUTORULUI. București. Editura Strict Personală a Versurilor Dedicată Iubitei Poete și Pictorițe Mult Admirate (ESPVDIPPMA)”.

Și, iată, în sfârșit, cele două poezii, dintre care cea de a doua este, se pare, descrierea unui măștișor din zona montană:

MĂRȚIȘORUL

LĂMURIRE

*Ca să-l critici
Mai ușor,
Azi atât:
Un mărțișor.
Nu-i de preț.
E semn. Atât.
E frumos?
Nu-i nici urât.
Înțelege-l
Cum dorești,
Nu-l ofer
Să-l prețuiești.
După doru-mi
De era,
Ți-l făceam
De peruzea.
Și-n chenar
De alt metal, –
Dar așa-i
Sentimental.*

*Totuși e
Spoit cu vis
Din păduri
Și munți trimis
Și vorbește
De iubiri...
Ține-l printre
Amintiri.*

CERB ȘI CIUTĂ

*Răzlețiții cerb și ciută
De a semenilor ceată,
Luminiș cu lună mută
Au uimit trecând săgeată.
Datu-ne-a fost numai nouă
Să-i zărim, mai mult părere, –
Și sulfînilor de rouă
Scuturate fără vrere...*

Unul „dintre cei mai valoroși exponenți ai lirismului bucovinean în epoca dintre cele două războaie” – cum îl considera Perpessicius, dovedind originalitate atât în creația literară cât și în lucrările de filozofie, Traian Chelariu a revenit în actualitatea noastră literară, postum, după 1970.

Bibliografie

Eugen Barbu, *O istorie polemică și antologică a literaturii române de la origini până în prezent*, vol. I, *Poezia contemporană*, p. 162-163, București, 1975.

Traian Cantemir, *Profilul etic al dramaturgiei lui Traian Chelariu*, în „Cercetări de limbă și literatură”, IV, 1971.

George Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, Craiova, 1993, p. 907.

Ovid S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*.

Mircea A. Diaconu, *Traian Chelariu*, în „Analele Bucovinei”, 1999.

Dicționarul scriitorilor români, I, p. 544-545.

Florin Faifer, *Pluta de naufragiu*, Iași, 2002.

Mircea Iorgulescu, *O reîntregire literară*, în „22”, 2003, 682.

Mihai Popa, *Dicționar literar*, 1977, p. 143-144.

Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Bucovina*, 1996, p. 100-103.

Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, III, 1971-1987, p. 130-132.

Virgil Stanciu, Ion Pânzar, *Dicționar de literatură (Bucovina)*, 1993, p. 47-49.

Traian Chelariu – Viața de după viață, în „Bucovina literară”, anul XII, 2002.

Summary

Traian Chelariu is the author of a varied and valuable literary work which contains lyrics, prose, theatre, memories a.s.o. He started studying philology, psychology and philosophy at the University of Czernowitz and continued in Rome and Paris. Unfortunately, he was one of the intellectuals from Bukovina who were not sympathized by the Communist regime. Consequently, he had a difficult life. Although a valuable writer, Traian Chelariu didn't see his whole literary work published; an important part of his work was published after his death. Two poems were discovered in the documentary funds of the National Archives in Iasi. The two poems were created for the author's beloved. They were not published up to now.

Keywords:

Traian Chelariu, poetry, Bukovina, poem, professor.

Sinagoga Mare din Iași.

Starea de conservare a catapetesmei și a Arcei Sfinte (Aron Kodesh). Propuneri de conservare și restaurare*

Andrei Hrib

Centru religios și cultural de prestigiu, Sinagoga Mare din Iași reprezintă comunitatea evreiască existentă pe aceste meleaguri valaha din vechi timpuri. Ea a găzduit și mijlocit în decursul timpului numeroase activități culturale, spirituale și sociale, rezumând simbolic, spiritul evreiesc. Dacă după dărâmarea Templului din Ierusalim instituția religioasă cumulează toate atribuțiile și realizează interfața Diasporei cu societatea în care se găsește, sinagoga ajunge chiar să fie numită prin cele trei activități pe care le adăpostește: rugăciunea, instrucția publică și reuniunea comunitară.

Arhitectural, diferențierea se produce în funcție de importanța și resursele comunității respective, conjuncturile politice din epocă și climatul cultural și artistic din zonă. Dincolo de o oarecare omogenitate în dispunere și caracterul introvertit, diversitatea decurge din deschiderea evreiască față de gusturile și stilurile dominante în mediul ambiant în epocă. Inexistența statului propriu afectează și posibilitatea identificării certe în Diaspora a unor elemente arhitecturale proprii, ancestrale. România se află la intersecția expresiei central-europene germanice cu cea estică poloneză și cea sudică din teritoriile sefarde-islamice. Exemplele așkenaze, sefarde, hasidice ca și cele decurgând din riturile ortodox, neolog și *status quo ante* se întrepătrund dând bogăție și diversitate unui teritoriu aparent restrâns. Secolele al XIX-lea și al XX-lea sunt deosebit de bogate pentru arta și arhitectura sinagogală datorită emancipării evreilor, căutării de către ei a identității culturale și artistice și contribuției consistente pe care au adus-o la arta și căutările moderne¹.

* Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Mircea Moldovan, *Lăcașuri de cult evreiești din România. Sinagogi din România*, articol accesibil *online* la adresa <http://www.jewish-romania.ro/monumente.php/lacasuri>, accesată în data de 20.04.2014.

Sinagoga Mare din Iași este prima sinagogă construită în Țările Române și este socotită ca fiind „cel mai vechi monument de arhitectură (iudaică, n.n.) din România”². A fost construită la sfârșitul secolului al XVII-lea, în anii 1670-1671. Primul rabin care a predicat în ea se pare că a fost cunoscutul învățat Nathan Hanover. În secolele ce au urmat, mulți rabini vestiți au predicat de la amvonul acestei sinagogi. De-a lungul secolelor, sinagoga din Târgu Cucului a trecut prin mai multe modificări, prin incendii, sau alte calamități naturale. Prima clădire se pare că a fost din lemn și era o copie fidelă a sinagogilor galițiene, în stil baroc³. Cu timpul clădirea a cunoscut modificări, ajungând în cele din urmă la forma pe care o cunoaștem astăzi.

Refăcută în 1761 și 1862, clădirea este un unicat atât prin exteriorul său, un volum alungit acoperit, în formă de corabie răsturnată la un capăt și o cupolă la celălalt, cât și prin arhitectura interioară, ansamblul chivotului, decorația interioară⁴. Sinagoga are în inventar obiecte de cult de o valoare ritualică, istorică și artistică deosebite, precum și obiecte de valoare documentară constând din cărți vechi, obiecte de cult, candelabre și broderii.

Pentru arta barocă este reprezentativ Altarul (Aron Kodesh), înalt, restaurat în secolul al XIX-lea. Acesta înglobează nișa în care este depozitată Tora, fiind bogat ornamentat, aurit și argintat.

Policromia altarului Sinagogii Mari este bogată și armonizată pe toate cele trei registre. Ferestrele sunt încadrate de draperii sculptate cu panglici; rame simple, cu frunze mici de acant pe margini sau mai elaborate ca formă, lemnul sculptat imitând linii sinuoase, arce de cerc ce se împletesc cu frunze de acant și stejar stilizate, cu jumătăți de floare. Stâlpii marmorați intercalează vrejuri sinuoase cu boboci de floare și frunze de acant, frunze mici grupate ce imită palmetele sau „stâlpi” verticali alcătuiți din motive florale stilizate: flori de crin sau clopoței, poziționate astfel încât să imite frunzele. Frizele sculptate au motive ornamentale foarte diverse – frunza și vrejul de acant, flori mici cu cinci petale strânse în buchet; medalioane de culoare albastră în relief, care împreună cu petalele și frunzele, amintesc de floarea soarelui stilizată. Toate elementele sculptate originale ale altarului sunt poleite cu aur și argint în tehnica tradițională, dar au suferit în timp, intervenții necorespunzătoare, și nu mai reflectă din punct de vedere estetic starea originală, degradându-se în ritm accelerat.

Degradările sunt accentuate de condițiile de microclimat dar și de intervențiile necorespunzătoare suferite în timp. Urme ale atacului insectelor xilofage (orificii de eclozare) se observă cel mai bine la baza altarului și pe unele frize din structura acestuia (altarului). Fragilizarea lemnului în toată desfășurarea sa este semnificativă,

² L. Schwarz, *Sinagogi din România*, București, 2002, p. 59-60.

³ *Ibidem*, p. 61.

⁴ H. Gherner, Beno Wachtel, *Evreii ieșeni: în documente și fapte*, Iași, 1939, p. 187.

dată fiind poziționarea sa pe întreg peretele, lemnul suferind modificări în aspect și rezistență mecanică, în unele locuri având aspect buretos, în secțiunea elementelor rupte. Din cauza acestui atac xilofag și a unor șocuri mecanice, unele elemente sculptate s-au desprins. Este cazul leilor din ultimul registru dar și a întregii ornamentații – inclusiv leul – din primul registru. Diversele șocuri mecanice și intervențiile necorespunzătoare asupra policromiei au favorizat desprinderea în timp a unor elemente decorative originale. Fluctuațiile condițiilor de mediu, umiditatea excesivă din zidărie datorată tipului de construcție (îngropat), dar mai ales datorită intervențiilor din ultimii ani, care au dus în final la o mai mare umiditate în sol și în zidărie, au reprezentat factori determinanți în agravarea stării de conservare a Altarului. Lipsa ventilației și creșterea încărcăturii microbiologice a aerului și a zidăriei, dar și desfășurarea altarului pe întreaga înălțime a peretelui de est, au dus la pierderea proprietăților adezive ale cleiului folosit la îmbinările elementelor componente ale decorațiilor sculptate și poleite, dar și a cleiului folosit în gesso-ul policromiei provocând nenumărate desprinderi. Praful și murdăria aderentă se datorează unei precare întrețineri a curățeniei în spațiul de restaurat, închiderea Sinagogii Mari pentru o perioadă lungă de timp în vederea restaurării monumentului (șantiere repetate cu caracter de întreținere și restaurarea arhitecturii au dus la ignorarea altarului), acumulându-se pe toate suprafețele superioare, mai greu accesibile. Desprăfuirile cu mijloace abrazive a suprafețelor inferioare și uzura funcțională au dus la apariția abraziunilor și zgârieturilor pe foaia de aur originală. Verso-ul pe toată înălțimea sa, incluzând grinzile care o susțin, nu sunt vopsite. Sistemul de susținere al altarului nu este vizibil dată fiind amplasarea lui, lipit de perete. Nișa Torei este în întregime căptușită pe întreaga sa desfășurare pe zidărie cu bucăți de tablă, prinse între ele prin nituri, folosindu-se, la momentul când au fost făcute observațiile, două pârgonii de lemn pentru a se opri curbarea lor spre interior și sub presiunea elementelor de tencuială și zidărie, dislocate. Ușile de acces la nișa Torei sunt dificil de utilizat, datorită mișcărilor dimensionale ale lemnului aflat sub influența umidității, dar și a sistemului de prindere (balamale). Influența microclimatului în care factorii fizico-chimici și biologici au conlucrat cu factorul uman prin intervenții necorespunzătoare, au determinat în special degradarea suportului, antrenând și preparația policromiei.

Prezentarea stării de conservare a altarului (Aron Kodesh), a suprafețelor și procentul degradărilor existente evaluat din totalul acestuia

Altarul are următoarele suprafețe:

- suprafața panoului de lemn policrom: 49,00 mp.;
- suprafața pictată: 0,80 mp.;

- verso: 47,00 mp.

Degradările și suprafețele afectate la nivelul verso-ului altarului:

- atac xilofag: 100% (47,00 mp.);
- lacune profunde: 8% (3,76 mp.);
- fisuri, fracturi și desprinderi/deplasări ale blaturilor la îmbinări: 10% (4,7 mp.);
- intervenții ulterioare necorespunzătoare: 25% (11,75 mp.);
- elemente lipsa din ornamentul policromiei: 16% (7,4 mp.);
- lemn fragilizat: 25% (11,75 mp.);
- refaceri necorespunzătoare: 4% (1,88 mp.).

Degradări ale policromiei (47,00 mp.):

- atac al insectelor xilofage: 100% (47.00 mp.);
- murdărie ancrasată, aderentă: 100% (47.00 mp.);
- desprinderi oarbe și în acoperiș: 23% (11.00 mp.);
- elemente lipsă: 15% (7.4 mp.);
- abraziuni și zgârieturi: 28% (33 mp).

Degradări ale stratului pictural (0,80 mp.):

- desprinderi oarbe: 70% (0,56 mp.);
- lacune în stratul pictural: 60% (0,48 mp.);
- pete de vopsea, var de tencuială: 30% (0.24 mp.);
- verni îmbrunat: 100% (0.80 mp.);
- murdărie aderentă: 100% (0.80 mp.);
- abraziuni cu pierderi ale stratului pictural și a foiței de aur: 5% (0.40 mp.);
- fisuri, fracturi: 40 % (0,32 mp.);
- intervenții necorespunzătoare: 10 % (0,08 mp.).

Metodologia intervenției:

- Demontarea completă a elementelor de lemn de pe zidul Sinagogii;
- Îndepărtarea altarului și a pieselor ce s-au desprins, din interiorul Sinagogii;
- Investigațiile biologice și fizico-chimice cu privire la tipurile de degradări și suport, policromie, strat pictural;
- Consolidarea profilactică și definitivă a policromiei, stratului pictural și a suportului;
- Completarea elementelor lipsă sin suportul de lemn; grunduirea elementelor noi si reîntegrarea cromatica a întregii policromii;
- Remontarea Arcei Sfinte (Aron Kodesh) și a Altarului pe peretele Sinagogii.

Înainte de demontarea altarului, a elementelor sculptate ale acestuia, se vor face consolidări preventive *in situ* în zonele cu risc. Consolidarea definitivă și intervențiile la suport se vor efectua după demontarea elementelor altarului. Se vor face desprăfuiri

in situ. Fragilitatea suporturilor de la nivelul registrelor inferioare impune consolidarea lor prin impregnare cu o soluție de paraloid B72. Tratamentul de stopare a atacului insectelor xilofage se va face la toate elementele componente ale altarului (suport policromie, elemente de structură) prin injectare și pensulare, monitorizând periodic (săptămânal) suportul tratat. După desprăfuirile *in situ*, curățirea verso-ului se va face prin metode fizico-chimice cu substanțe stabilite în urma testelor de solubilitate. Elementele sculptate mobile se vor remonta la finalul intervențiilor de restaurare. Toate suprafețele policromiei vor fi desprăfuite prin aspirare locală. Se va îndepărta murdăria aderentă, cu evidențierea foiței de aur și a stratului de preparație, originale, cu substanțele stabilite în urma testelor de solubilizare. La policromie este necesară înlăturarea chiturilor inestetice, din material incompatibil cu originalul. Elementele componente se vor consolida și reîmbina folosind cepuri și tacheți de îmbinare, chituri compatibile pe bază de clei de oase în combinație cu rumeguș și câlți. Pentru îndepărtarea murdăriei aderente se vor folosi amestecuri de solvenți chimici, în diverse concentrații. Consolidarea zonelor cu fisuri și desprinderi se va face prin reîmbinarea elementelor componente cu soluție de clei de oase, cu folosirea de tacheți și cepuri de îmbinare. Consolidarea desprinderilor „oarbe” cu o soluție de clei de pește și praf de cretă, prin injectare și consolidarea desprinderilor „în acoperiș” ale policromiei. Elementele sculptate care lipsesc se vor sculpta din nou, iar după integrarea lor ansamblului prin fixare, vor avea aplicate straturile de preparație pentru aurire. Lacunele profunde se vor completa cu un chit din rumeguș și clei de oase/iepure până sub nivelul stratului suport original, iar lacunele superficiale se vor completa prin aplicarea unui chit dintr-un amestec de praf de cretă și clei de iepure/pește. Finisarea chiturilor se face prin metode fizice, utilizându-se, după caz, hârtii abrazive cu granulații fine și/sau bisturiul.

Integrarea cromatică combină operația de poleire cu aur și patinarea sa în funcție de situație (valabilă doar pentru elementele sculptate din nou) cu integrarea chiturilor de pe elementele ornamentale păstrate, în culori de apă (acuarelă) prin *tratteggio* sau *rittocco*, urmărind imitarea tonului și a volumetriei din jur, pentru a se integra ansamblului. Aspectele menționate mai sus vor fi precizate în concluziile comisiilor de specialitate care se vor întruni în acest scop.

Desprinderile stratului pictural (medalioanele cu texte din Tora) impun mai întâi operația de consolidare a stratului pictural. Intervenția se va efectua în funcție de zona de consolidare și de gravitatea degradării. Consolidarea preventivă se va face *in situ*, iar după eventualele consolidări ale suportului, unde este necesar, stratul pictural se va consolida definitiv. Consolidarea panourilor ce compun suportul se va face prin reîmbinare, după cazuistica întâlnită. Suportul prezintă urme ale atacului insectelor xilofage, orificiile de eclozare fiind prezente și pe suprafața stratului pictural.

Tratamentul contra atacului insectelor xilofage se va face cu o soluție de permetrină aplicată prin injectare și pensulare asupra suportului.

Medalioanele cu texte din Tora prezintă murdărie aderentă și ancrasată, de aceea se impune operația de curățire integrală a stratului pictural. După curățirea stratului pictural, chituirea lacunelor se poate face în funcție de lacunele profunde sau superficiale și vor fi aplicate în straturi succesive. După finisarea chiturilor, se impune integrarea cromatică în tehnica velatura în culori de verni, în tonul necesar pentru a da unitate imaginii, suprafața fiind apoi vernisată pentru a proteja integrarea cromatică, cât și stratul pictural în întregime.

Metodologia prezentată mai sus va asigura stoparea degradărilor existente care înaintază în fiecare zi, consolidarea suportului și asigurarea unității estetice a ansamblului. Starea dezastruoasă a patrimoniului iudaic este indisolubil legată de iudaism prin eroziunea insidioasă sau manifestă a timpului: „Dispariția culturii și civilizației evreiești din România este nu mai puțin o tragedie a întregului spațiu european. Ea este evidentă atunci când constatăm neputința conservării importantelor creații arhitecturale (...) a marilor sinagogi, unele adevărate capodopere simbolizând interferența mai multor civilizații ale umanității. De unde provine acest neajuns? De ce abia astăzi ne întrebăm în legătură cu jalnicul spectacol al sinagogilor total părăsite și total neîngrijite ori destinate altor servicii decât acelea divine și culturale?”⁵.

⁵ Victor Neumann, *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*, Timișoara, 1996.

Ilustrații*

Foto 1. Partea centrală a catapetesmei Arca Sfântă. Nișa Torei

* Fotografii de ansamblu nu au putut fi făcute datorită prezenței pe mijlocul Sinagogii, în dreptul scenei rituale – Bima, a candelabrului protejat de un celofan, dar și datorită unei încălcări a atmosferei cu praf și fum și a unei umidități crescute în interiorul acesteia.

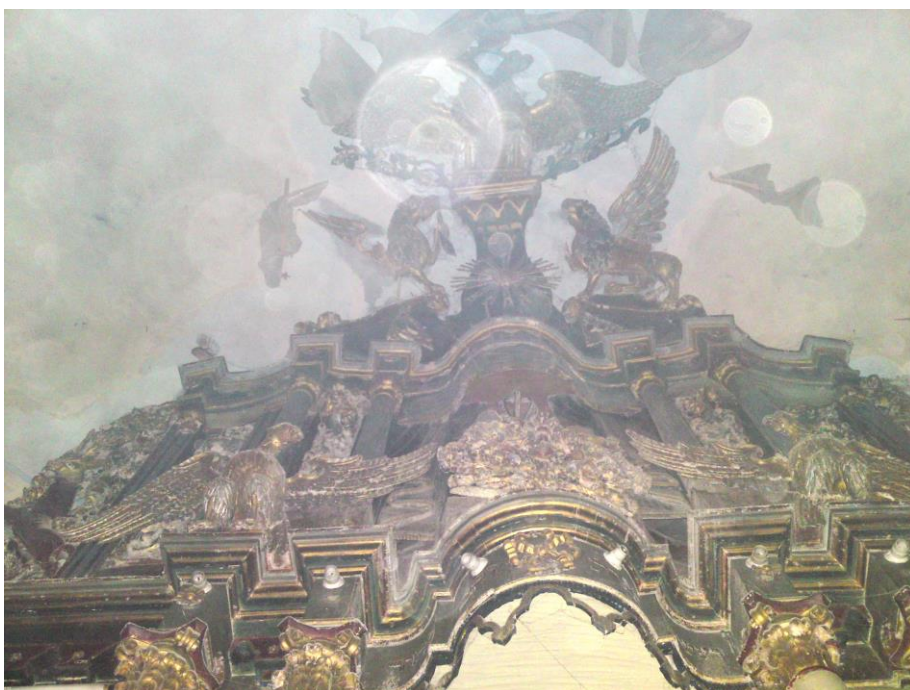

Foto 2. Cele trei registre – parțiale. La ultimul registru se observă celofanul de deasupra acvilei bicefale și lipsa părții din spate a leului înaripat din stânga

Foto 3. Nișa de depozitare de sub Nișa Torei. Se observă depozitele de praf, lipsa suportului-ornament, și depozitarea unor elemente de lemn, sprijinite de Altar

Foto 4a și 4b. Nișa – locul pentru depozitare al obiectelor de cult,
de sub Nișa Torei; degradări

Foto 5. Friză sculptată, cu elemente fito-zoomorfe din stânga Nișei Torei, dintre stâlpii de lângă ferestre

Foto 6. Leul și friza sculptată din marginea din stânga, a primului registru.
În spatele sculpturii se observă culoarea roșu-carmin a peretelui

Foto 7a. Uşa din stânga a Nişei Torei

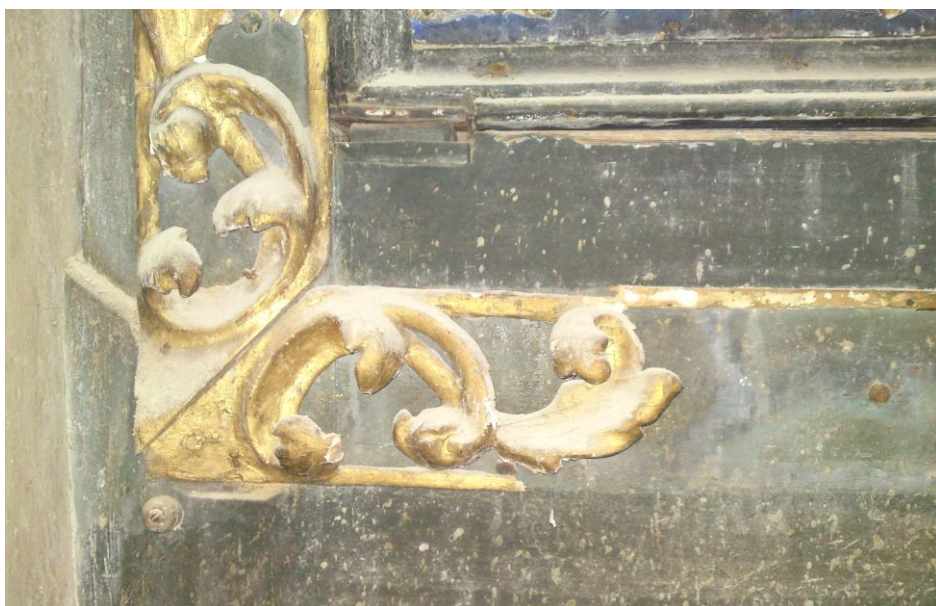

Foto 7b și 7c. Elemente de sculptură de sub ușă;
interiorul de tablă al Nișei Torei cu cele două pârghii

Foto 8. Elemente de sculptură din Altar, depozitate

Summary

The article presents the current conservation status of the Holy Ark (Aron Kodesh) from the Great Synagogue in Iași, from 1865. The author presents solutions for preservation, consolidation and restoration.

Keywords:

Restoration, iconostasis, Synagogue, Torah, Iași.

Analiza stării de conservare a pieselor de patrimoniu de la Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza” Ruginoasa (Iași)

Elena Maftai

Introducere

Palatul, care adăpostește astăzi, Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza”, a fost construit în primul deceniu al secolului al XIX-lea, de vistiernicul Sandu Sturdza, care a comandat arhitectului vienez Johan Freiwald ridicarea unei luxoase reședințe pe locul vechii case boierești a strămoșilor săi.

Devenit pentru scurt timp reședința primului domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza, palatul de la Ruginoasa – comparativ cu alte construcții din Moldova ridicate în aceeași perioadă – ocupă un loc cu totul aparte, atât din punct de vedere istoric, cât și arhitectural¹.

Aici, în palat au avut loc mai multe evenimente importante din istoria țării, între care trebuie să amintim întâlniri ale pașoptiștilor și plămădirea unora dintre îndrăznețele reforme din anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza. La acestea trebuie adăugate atașamentul domnitorului față de moșia și palatul de la Ruginoasa, precum și afecțiunea lui pentru oamenii de aici².

Distrus în timpul celui de-al doilea război mondial, palatul rămâne abandonat, urmând ca în perioada 1969-1979 să fie realizate lucrări de restaurare.

În anul 1982, aici s-a deschis Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza”, tematica sa cuprinzând două mari circuite expoziționale. La parter a fost amenajată o parte documentară, care reda momente din viața și activitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, iar în sălile de la etaj s-a reconstituit, pe baza informațiilor documentare existente și cu ajutorul pieselor originale care se mai păstrează încă, un memorial Alexandru Ioan Cuza.

Restaurarea palatului din anii 1969-1979 nu a găsit cele mai bune soluții, întreaga operație de restaurare-conservare fiind defectuoasă, astfel încât, după o

¹ Adrian Macovei, *Unele precizări privitoare la Palatul de la Ruginoasa*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, XI, Iași, 1974, p. 281.

² Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1970, p. 228, 288, 324, 351, 453, 460, 462.

perioadă, relativ scurtă, aproximativ douăzeci de ani, clădirea care adăpostește memorialul Cuza s-a degradat accentuat.

În urma unui proiect de rehabilitare, printr-un program de restaurare, finanțat de Guvernul României, începând cu luna octombrie a anului 2008, palatul a intrat într-un proces de consolidare-restaurare, reamenajare, fiind închis publicului vizitator. Măsurile preconizate, în acest sens, s-au referit la consolidarea structurii de rezistență, paralel cu înlăturarea cauzelor care au produs majoritatea degradărilor.

Noua restaurare cunoscută de către palatul de la Ruginoasa este menită a-i sublinia valoarea arhitectonică și a-i prelungi existența în timp. Amenajările interioare, dau o nouă strălucire expoziției permanente, dedicate perioadei în care aici a locuit principele Alexandru Ioan Cuza și mai ales doamna Elena Cuza. Muzeul a fost redeschis începând cu data de 5 februarie 2013.

Interiorul palatului domnesc

După mutarea Capitalei la București, Palatul de la Ruginoasa rămâne singura reședință din Moldova a familiei Cuza. Prințesa Elena Cuza, soția domnitorului, s-a implicat în mod deosebit, între anii 1862-1864, în remobilarea saloanelor care reflectă gusturile doamnei țării, mobilierul fiind executat după desenele acesteia și comandat la Paris, în 1863. Două inventare, redactate în limba franceză, reflectă numărul și destinația camerelor din timpul în care palatul a fost locuit de familia Cuza.

Devizul din 19 noiembrie 1863 în care Elena Cuza comanda mobilă pentru palatul de la Ruginoasa celei mai bune firme din Paris: P. Mazaroz-Ribaillier. Devizul este intitulat: *Commande de son Altesse, la Princesse Alexandre Cousa, pour etre expediee a son Residence de Roujinoassa pres Tzutzora sur le Pruth, par Galatz*³. Manuscrisul este format din 12 file mari, cuprinzând descrierea amănunțită a fiecărei piese din mobilierul comandat, însoțită de 43 de schițe pe calc și de eșantioane din stofă pentru draperiile unora dintre încăperi. Este o comandă de mobilier din lemn de stejar și nuc, în valoare de 60.000 de franci.

La Muzeul Unirii din Iași găsim un document, în limba franceză, privind interiorul palatului domnesc de la Ruginoasa, înregistrat la numărul de inventar 21, intitulat: *Inventaire de tous les meubles et autres objets trouvant dans le palais de Roudzinoassa*, document ce a aparținut Elenei Cuza, din dorința căreia s-a și scris⁴. Manuscrisul are 36 file, numerotate, dimensiuni 36/21 cm., în limba franceză, frumos caligrafiat, cerneală maro; toate filele sunt ornamentate cu un dublu chenar liniar, în

³ Virgil Cîndea, *Un interior din vremea Unirii Principatelor*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, anul X, nr. 1, 1963, p. 222-236. Inventarul original se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, cota A 124.

⁴ Maria Humnic-Teclan, *Un inventar original al palatului domnesc de la Ruginoasa – Iași*, în „Cercetări istorice” (serie nouă), XII-XIII, Iași, 1981-1982, p. 635.

cerneală maro, prima filă are în colțuri și patru ornamente geometrice cadrând litera „E”; ultima filă poartă un sigiliu rotund, în ceară roșie, deteriorat, fără agendă, pe care se observă, neclar, motive vegetale. Documentul datează din perioada următoare anului 1864 – dată când palatul este deja mobilat și efectiv locuit de familia domnitorului Alexandru Ioan Cuza⁵.

Din cuprinsul documentului, coroborat cu alte documente (corespondența dintre Baligot de Beyne, secretarul particular al lui Cuza, și Ioan Alecsandri, păstrată tot la Biblioteca Academiei Române), reiese că spre sfârșitul anului 1863 (devizul e datat 19 noiembrie al aceluși an), Elena Cuza a comandat firmei sus amintite din Paris o importantă garnitură din mobilă de lemn de stejar și nuc, în valoare de 61.909 franci (plus un extras de 9.722,65 franci), pe care fabricantul P. Mazaroz-Ribaillier trebuia să o expedieze din Paris între 15 martie și 1 aprilie 1864 pe Dunăre, prin Regensburg (Ratisbona) și Galați, de unde, până la Țuțora, pe Prut, și de acolo la Ruginoasa, mobilele urmau să fie transportate cu mijloace furnizate de domnitor. În acești bani era cuprins de asemenea, lustruitul mobilei din apartamentul din Paris al familiei Cuza și transportarea întregii comenzi în țară. Mazaroz-Ribaillier se mai obliga să trimită la Ruginoasa un lucrător pentru despachetarea și montarea mobilei, pe cheltuiala cumpărătorului, iar cu plata și recepția întregii comenzi era împuternicit „Monsieur Alessandri, 174 rue de Rivoli”⁶.

Astfel, *Sufrageria*, în stil gotic, din lemn de stejar sculptat se compunea din 31 de piese, decorate cu inițialele domnitorului. Draperiile sălii erau din stofă cu aplicații, iar galeriile erau tot în stil gotic.

Cabinetul de lucru al domnitorului, de asemenea din stejar, era format dintr-un birou, un dulap-arhivă și o casă de acte, o bibliotecă, o măsuță, stil maur și alta gotică, un fotoliu, două scaune și o sofă.

Biblioteca, urma să adăpostească cărțile pe care Baligot le cerea lui Iancu Alecsandri la Paris, într-o scrisoare din 25 octombrie 1864.

Salonul cel mare, stil „Ludovic XV”, în alb și verde, cu garnituri în mătase, se compunea din 26 piese și era prevăzut cu galerii în același stil, din lemn sculptat, cu decorații similare mobilei și draperii, în aceeași culoare verde-smarald.

Dormitorul, era din lemn de nuc, stil „Renaștere”, în tonuri de bleu și se compunea dintr-un mare dulap cu oglindă, un baldachin și două noptiere, un șezlong, un fotoliu, două scaune.

Conform aceluiași deviz, era cuprinsă și descrierea mobilei din anticamere, toalete, iar într-un extras în valoare de 9.562, 65 franci, se adaugă alte câteva piese mai simple, din fier, model englezesc (pat, scaune pliante, fotolii, precum și materialul

⁵ *Ibidem*, nr. 4, p. 635.

⁶ *Ibidem*, nr. 8, p. 224.

pentru draperiile camerelor respective, posibil și camera de culcare a domnului. Adaosuri în creion pe ultima filă a devizului, menționează dimensiunile a două biblioteci ale Elenei Cuza. Textul devizului furnizează amănunte complete asupra mobilierului comandat la Paris. În iarna anului 1864-1865, Elena Cuza, izolată de curte, datorită cunoscutelor adversități ce le-a avut de întâmpinat în această perioadă, eliberată momentan de grijile protocolului, se consacră lucrărilor de renovare și amenajare a reședinței, care a fost inaugurată în primăvara următoare, cu prilejul scurtei vacanțe pe care domnitorul o petrecu acolo împreună cu Zizin Cantacuzino, colonelul Pisoschi, Baligot de Beyne⁷.

Ultimii proprietari particulari ai palatului Ruginoasa, familia Moruzi, au transportat mobilierul la București, posibil la data când Maria Moruzi transmite domeniul Ruginoasei Spitalului „Caritatea” din Iași⁸.

Peregrinările ulterioare ale prețioaselor piese pot fi parțial reconstituite de actele păstrate la Muzeul Militar Central București, care în 1953 salvează ceea ce mai rămăsese din mobilierul Ruginoasei. În prezent, ele au fost restaurate și expuse în muzeu⁹ împreună cu alte piese din timpul lui Alexandru Ioan Cuza. O parte din mobilier a fost transferat, în anul 1958, la Muzeul Unirii din Iași.

În ideea creării atmosferei de altă dată, a eliminării, la parterul muzeului, a numărului mare de panouri cu înscrisuri și fotocopii, ce obosesc vizitatorul și nu sunt tocmai în concordanță cu aspectul de casă memorială, ținând cont de mobilierul existent, cât și de cel provenit din achiziții și custodii, cât și de existența devizului, referitor la comanda de mobilă, mai sus menționat, s-a dorit, schimbarea, în totalitate a spațiilor de vizitare, deci înlocuirea *documentarului Cuza* cu un *memorial Cuza*, cu săli de oaspeți, camera servitorilor, bufetul, cămara.

Reducerea umidității generale

Distrus în timpul bombardamentului din 1944, palatul a rămas în paragină vreme de două decenii, acestuia lipsindu-i geamurile, ușile și o parte din acoperiș, timp în care intemperiile au continuat degradarea, astfel încât umiditatea acumulată în ziduri a constituit cauza majoră a producerii tuturor degradărilor ulterioare, soluționate în timpul operațiilor de restaurare finalizate în 2011.

În scopul reducerii umidității generale care poate influența direct structura de rezistență a clădirii s-au luat o serie de măsuri dintre care amintim:

⁷ Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, Craiova, 1992, p. 152.

⁸ *Ibidem*, p. 276-278.

⁹ *Ibidem*, nr. 8, p. 233: „Am identificat la Muzeul Militar Central, etajera de stejar, bufetul de stejar, dulapul arhivă, mobilierul pendulei, toate din sufragerie, un pedestal din lemn pentru flori și (probabil) tăbliile din capete din lemn sculptat ale patului-baldachin. Toate aceste piese poartă numere de inventar colective”.

- pentru eliminarea umidității captive în interiorul perimetrului fundației s-au dispus piloți la caroiaj¹⁰ de 1,00 m. și adâncime de 3,00 m., umpluți cu 2,50 m. var nestins și 0,50 m. argilă, în încăperile perimetrare;

- realizarea unui dren perimetral, dispus la 5 m. de clădire pe 3 m. adâncime, în vederea îndepărtării apelor meteorice de clădire și conducerea lor spre emisarul (locul) dispus aval;

- refacerea trotuarelor pe tot perimetrul clădirii, cu lățimea de 1,00 m., cu pantă spre exterior;

- refacerea sistemului de colectare și preluare a apelor pluviale de pe acoperiș, terase și balcoane, jgheaburi, burlane, gaighere¹¹, rigole, astfel încât apele din precipitații să fie preluate de clădire într-un mod eficient printr-un colector pluvial, fără a mai crea posibilitatea infiltrațiilor la nivelul trotuarelor și fundațiilor clădirii;

- injectarea fundațiilor exterioare s-a realizat cu amestec de substanțe hidrofobe¹² și lapte de ciment, în vederea întreruperii capilarității și a eliminării umidității în zidurile perimetrare. În acest scop s-a recomandat și injectarea soclului cu lapte de ciment.

Analiza stării de conservare a patrimoniului de la muzeul din Ruginoasa

Patrimoniul adăpostit de muzeul din localitatea Ruginoasa este alcătuit din piese ce aparțin tuturor structurilor morfologice: textile, hârtie, porțelan, ceramică, cristal și în proporția cea mai mare, lemn, în general sub formă de mobilier.

Restaurarea defectuoasă, din perioada 1969-1979, a cauzat, în timp, variații de microclimat și păstrarea în condiții optime a patrimoniului a reprezentat o muncă dificilă, însă restaurarea începută la sfârșitul anului 2008, a rezolvat multe din problemele cu care ne-am confruntat ani la rând, eliminând astfel unele pericole grave care puteau afecta, în mod ireversibil, starea de sănătate a unor obiecte de mare valoare istorică și culturală.

Localitatea Ruginoasa se află situată în Podișul Central Moldovenesc, într-o zonă cu climă temperat-continentală. În partea de est, a palatului, la o distanță de peste 100 metri se află două lacuri însă nivelul lor este mult sub cel al cotei de călcare a clădirii.

Spațiul din jurul muzeului este acoperit de rășinoase și foioase, care pe lângă farmecul deosebit pe care îl creează, are și rolul de fixare a solului, de preluare a apei și de a crea o perdea de protecție.

¹⁰ Amestecarea solului cu ciment sub presiune, cu ajutorul unor mașini de forat.

¹¹ Guri de scurgere.

¹² Substanțe asemănătoare petrolului care nu se amestecă, cu apa; lipide nesaponificabile.

Starea de sănătate a pieselor de patrimoniu integrată în cadrul expoziției de bază, corespunzător tematicii, a fost verificată în permanență. Constatările stării de conservare a pieselor, au fost făcute, în numeroase cazuri, împreună cu experții din cadrul Centrului de Conservare-Restaurare din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” Iași, întruniți în comisii formate din: conservatori, biologi, cercetători, experți în restaurare textile, lemn, patrimoniu mobil și imobil. În urma cercetărilor efectuate în spațiile de depozitare, din cadrul muzeului, s-au constatat următoarele:

Textile: s-a propus, la unele piese realizarea unor intervenții de restaurare-conservare cum ar fi: la scaune – conservare, curățire tapițerie; la covoare – curățiri, realizarea unor intervenții de retușare și dublare; taburete și canapele – conservare, curățiri, detașarea părții textile, unde este cazul și retușarea ei;

Mobilier: în urma verificărilor celor aproximativ 250 de piese, constituite din: scaune, fotolii, dulapuri, șifoniere, oglinzi, canapele, mese, birouri, noptiere, toalete, piedestaluri, s-a propus gruparea lor pe tehnici de lucru astfel:

- pentru *mobilierul policrom* soluțiile privind operațiile de conservare-restaurare, au fost stabilite împreună cu specialiștii de la *restaurare pictură*;

- pentru *mobilierul cu inserții metal* – operațiile de restaurare a metalului au fost stabilite de către specialiștii din cadrul sectorului *restaurare metal*;

- oglinzile cu stucatură, mobilierul corp, reprezintă alte structuri ce au implicat stabilirea soluțiilor privind operațiile de conservare-restaurare de către restauratorii de profil, iar canapelele și scaunele care au necesitat a fi tapițate, au fost tapițate de către un tapițer specializat.

S-a verificat starea de sănătate a pieselor de patrimoniu, pe structuri morfologice: lemn și textile. Analiza stării de sănătate a fost făcută, verificând piesele, bucată cu bucată și s-au constatat următoarele:

Piese care au necesitat doar o *conservare activă*, au fost selecționate și depozitate separat, într-un spațiu ambiental corespunzător.

Piese care au necesitat a fi *restaurate*, au rămas în același spațiu de depozitare, având condițiile de microclimat corespunzătoare.

Volumul mare de muncă în restaurarea pieselor menționate a implicat asigurarea de spațiu de lucru și materiale corespunzătoare.

Numărul mare de obiecte de patrimoniu, amploarea și dificultatea intervențiilor, au necesitat un interval de timp adecvat care a fost coroborat cu data la care s-a dorit a fi deschis muzeul.

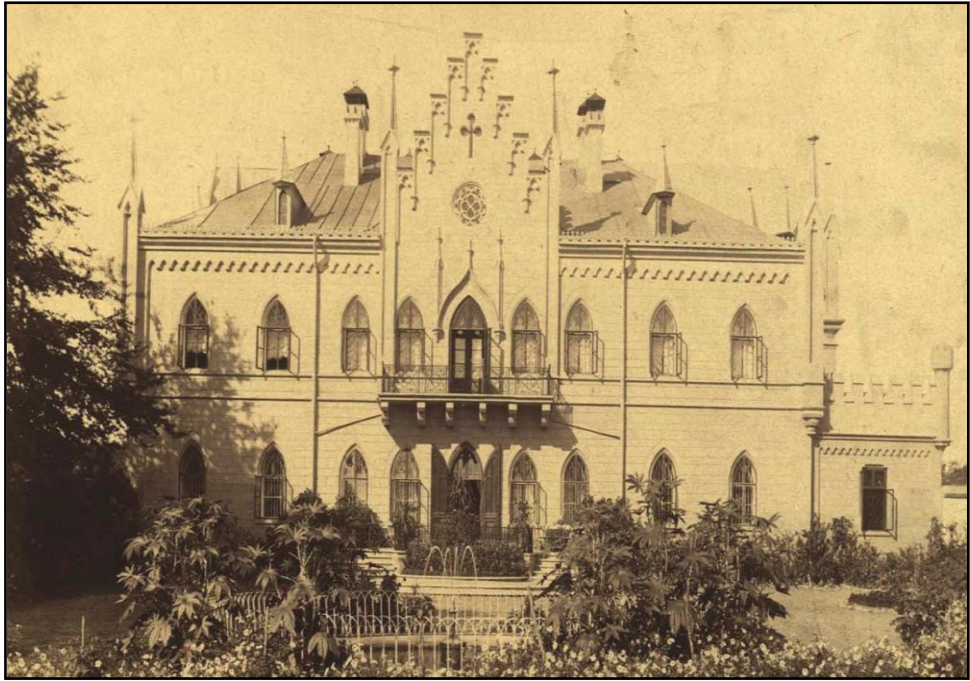
De asemenea s-au făcut calcule estimative asupra valorilor necesare pentru procurarea materialelor aferente restaurării pieselor, valori cuprinse în bugetul anual.

Din punct de vedere biologic, piesele analizate și verificate nu au prezentat probleme de conservare.

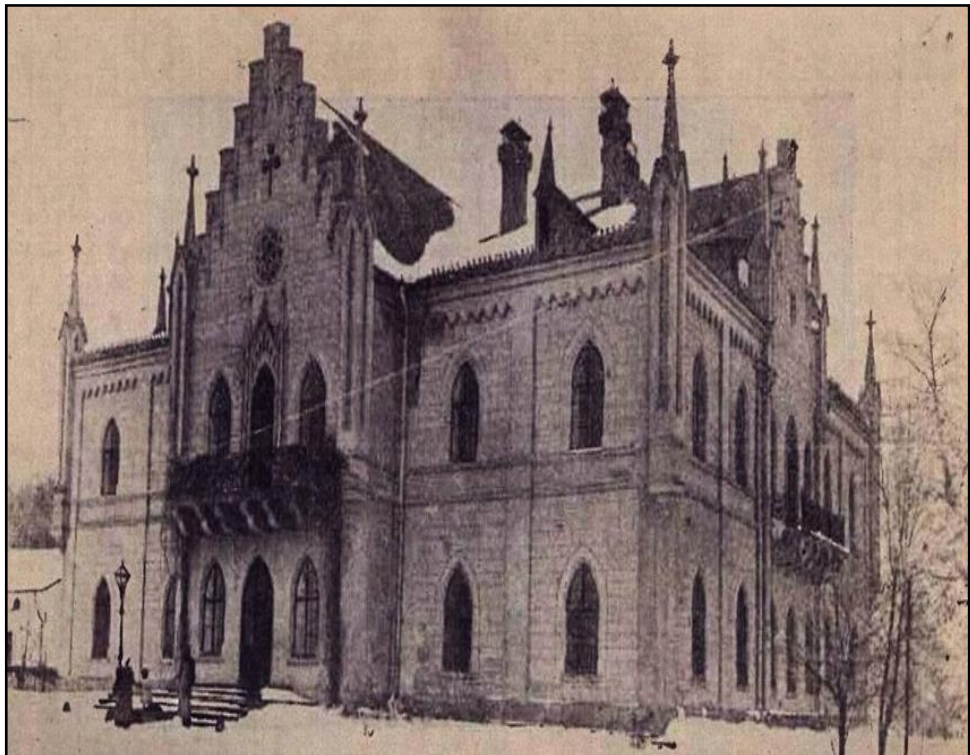
Conservarea bunurilor culturale este o activitate cu caracter permanent, relația obiect-factori de mediu impune abordarea și soluționarea tuturor evenimentelor de care depinde starea bunurilor de patrimoniu.

Conservarea este o activitate de natură tehnică care urmărește prelungirea la maxim a vieții obiectelor de patrimoniu, conservatorul își propune stabilirea și păstrarea condițiilor optime de depozitare, valorificare, ambalare, transport, astfel încât factorii exteriori să solicite cât mai puțin materialele conținute, în vederea menținerii constante a caracterului fizico-chimic al acestora.

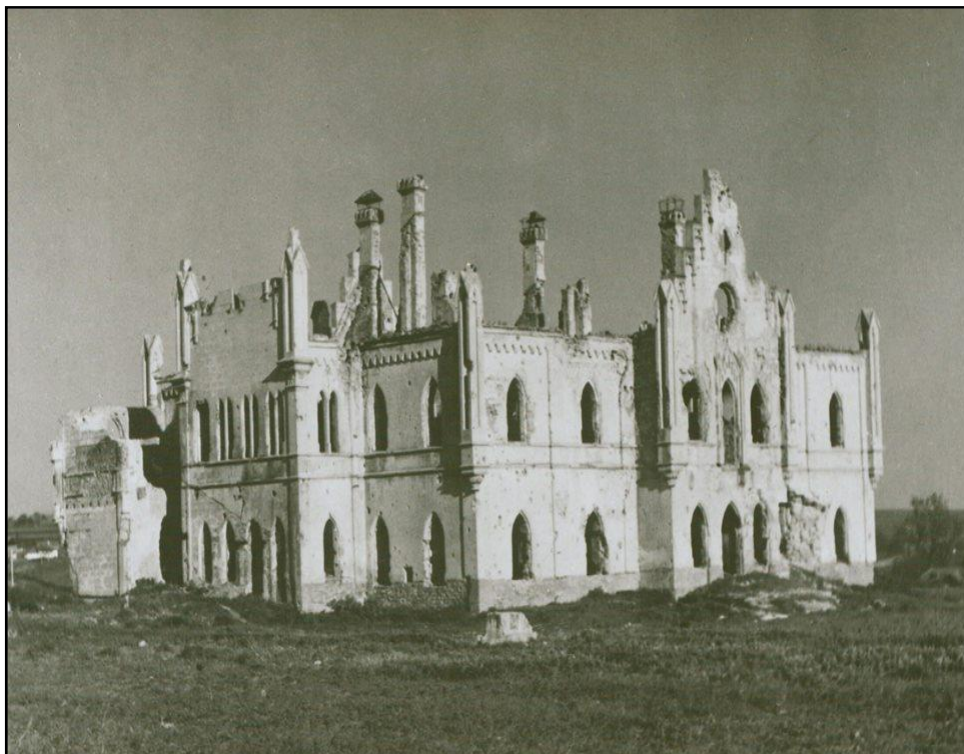
Ilustrații

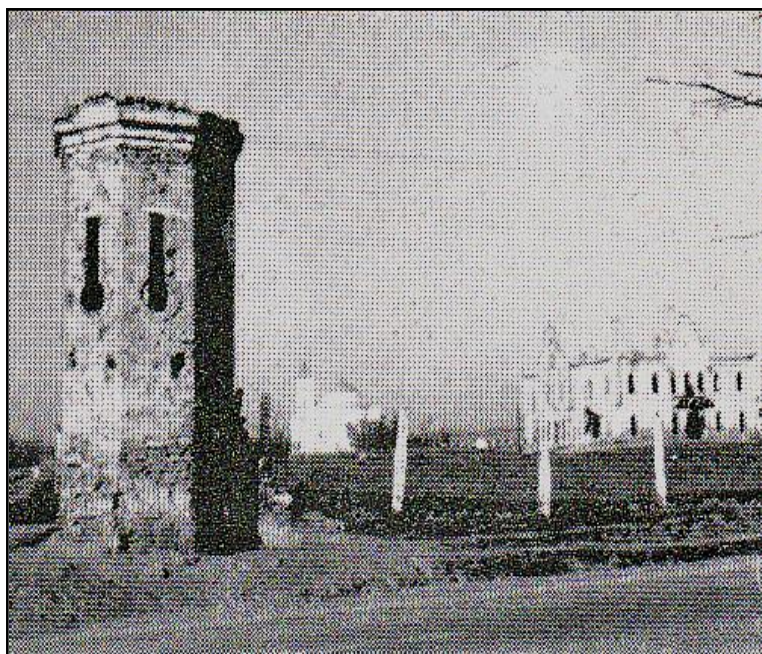
În anul 1892

În anul 1902

După bombardamentul din 1944

Vestigiile surprinse din preajma bastionului

Aspecte din timpul restaurărilor (1969-1979)

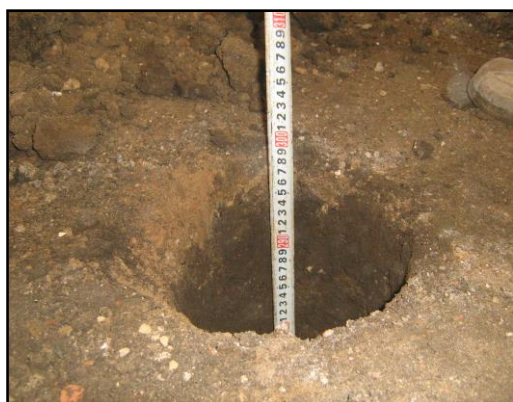
Aspecte din timpul restaurărilor (2009-2010)

Decapare tencuială până la cărămidă

Executare dren perimetral

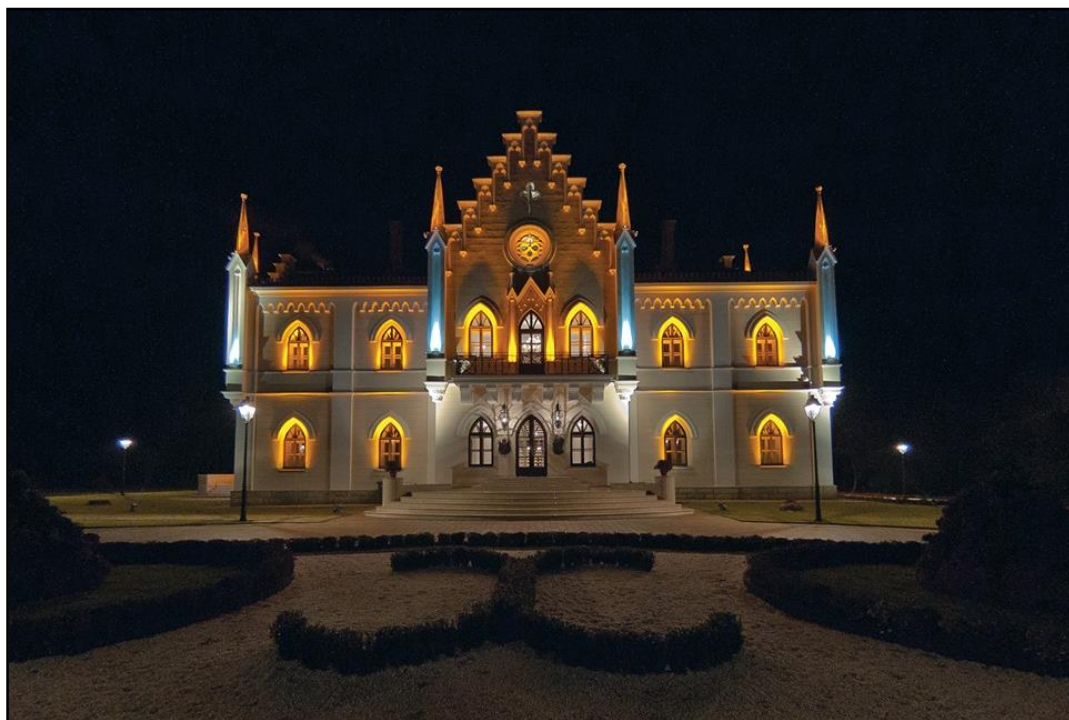
Piloți adâncime, umpluți cu var nestins și argilă – cele patru faze

Grupare mobilier după tehnica de lucru

În anul 2015

Palatul iluminat ornamental

Summary

The article includes a brief history of the palace and of the museum of Ruginoasa, some observations made along with the specialists in restauration, regarding the state of conservation of heritage objects to be integrated in the exhibition.

Keywords:

Ruginoasa, restoration, Alexandru Ioan Cuza, Moldavia, 19th century.

Considerații privind starea de conservare și restaurarea unei cărți de la începutul secolului al XIX-lea

Elena Bercu

Maria Nimerciag

Introducere

Tâlcuirea celor șapte taine ale bisericii este o carte de cult, rară, folosită de credincioși și preoți, în care se explică cele Șapte Sfinte Taine ale Bisericii: *Botezul*, *Mirungerea*, *Spovedania*, *Euharistia*, *Cununia*, *Preoția*, *Sfântul Maslu*.

Botezul este prima taină administrată unui om, prin care acesta se leapădă de păcatul strămoșesc și se unește cu Hristos, primind un nume și un înger păzitor care îl însoțește toată viața până în fața Dreptului Judecător, la obștescul sfârșit.

Mirungerea este administrată o dată în viață, de obicei după *Botez*. Această taină constă în ungerea cu Sfântul și Marele Mir. Cel miruit stă 3 zile „îmbrăcat” în acest Mir, ceea ce simbolizează șederea lui Iisus în mormânt.

Spovedania sau baia care curăță sufletul are loc în prezența unui preot duhovnic, moment în care credinciosul mărturisește păcatele săvârșite, cu multă căință și sinceritate. Preotul prezent la această sf. Taină ascultă, îndrumă, iartă și dezleagă după caz, în Numele Lui Hristos, păcatele mărturisite.

Împărtășirea cu Sfintele Taine se administrează la sfârșitul fiecărei Liturghii din potirul în care se află pâine și vin transfigurate în timpul Epiclezei în Trupul și Sângele Domnului nostru Iisus Hristos, credincioșilor spovediți, care, prin Mila lui Dumnezeu, primesc binecuvântare să o primească spre „iertarea păcatelor și spre viața de veci”.

Cununia între un bărbat și o femeie este un moment unic în viața creștinilor, în care cei doi vin de bună voie în biserică, în fața lui Dumnezeu, pentru a fi binecuvântați. Prin cununiile care sunt așezate pe capete sunt considerați „împărați”, același trup și suflet, primind binecuvântarea „să se înmulțească ca Sara”, să se iubească așa cum Dumnezeu a iubit Biserica. La cununie participă nașii care sunt martorii mirilor în fața lui Dumnezeu.

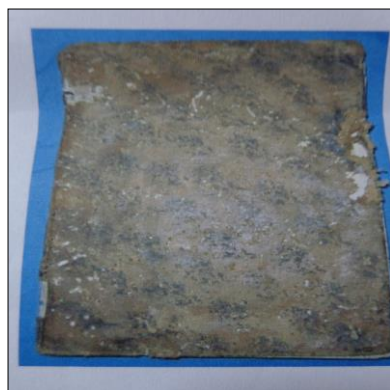
Preoția este singura Taină din Biserica ortodoxă care se administrează doar bărbaților cu pregătire specială (seminar Teologic sau/și facultate de Teologie ortodoxă).

Taina *Sfântului Maslu* se săvârșește în biserică, în casele oamenilor, în instituții, în orice loc, ori de câte ori este nevoie sau la cerere. De obicei se săvârșește de către mai mulți preoți pentru cei bolnavi sufletește și/sau trupește.

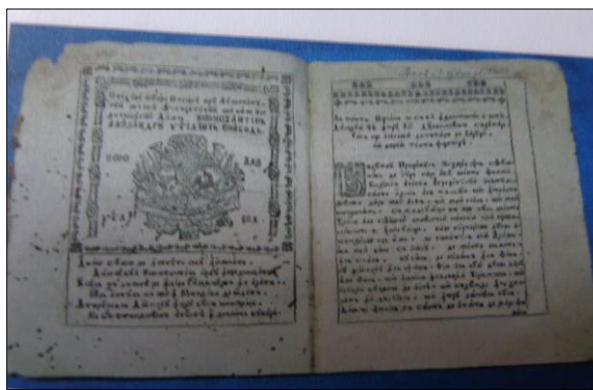
Descrierea cărții

Cartea aparține depozitului Muzeului Național al Literaturii Române Iași (nr. inv. 734), fiind „Tipărită în Tipografia Sfintei Mitropolii din Iași, la anul 1807, de Silvestru monah, Dimitrie Ilievici bucovineanul și așezătorii slovelor, în zilele Prealuminatului Domn Constantin Alexandru Ipsilant Voevod”. Prefața este scrisă de mitropolitul Veniamin al Moldovei.

Coperta este din carton stratificat acoperit cu hârtie iar colțurile din piele. Cotorul este din piele (fig. 1a). Cartea este scrisă pe suport de hârtie manuală, cu filigran în formă de leu, în zona cotorului, cu cerneală neagră de carbon, în limba română, cu caractere slavone.

(a)

(b)

Fig. 1. Coperta anterioară (a) și verso-ul primei file (b)

Elementele de ornamentică sunt prezente începând cu verso-ul filei de titlu (fig. 1b), stema țării (capul de bour și vulturul cu crucea în cioc) în două medalioane, încadrată cu inițialele domnului iar în partea de jos a paginii sunt șase stihuri dedicate domnului Constantin Alexandru Ipsilanti.

La pagina 9 este o xilografură ce-l reprezintă pe Sf. Gheorghe, literele de la începutul fiecărei rugăciuni sunt ornamentate cu ornamentică florală, frontispicii, la început și vignete la sfârșitul fiecărui capitol, încadrate în chenare liniare. Textul este

încadrat în chenar dublu liniar spre marginea filei în care sunt însemnate capitolele din Sf. Scriptură la care se face referire.

Cusătura la cotor pe patru binduri, pe sfori de cânepă profilate cu ață de in pe sărite, fascicul de 4 file (2+2). Cartea cuprinde 113 file și 29 fascicule.

Starea de conservare

Din punct de vedere al stării de conservare cartea a primit nota 2 deoarece prezintă atac activ de insecte xilofage și un atac activ de ciuperci în zona colțului superior, care au distrus celuloza din hârtie. Analizate la lupa cu lumină, filele sunt practic ciuruite.

Coperta din carton stratificat prezintă un atac activ de insecte xilofage (fig. 2a), fiind distrusă în proporție de 80%. Insectele xilofage se hrănesc cu glucidele reziduale (amidon și zaharuri) din adezivul de lipire și cel folosit în procesul de cașerare pentru acoperirea cartonului cu hârtie. Orificiile săpate în coperta și filele atacate sunt orificii de zbor ale adulților ce părăsesc exuvia pupală și se întâlnesc numai la speciile a căror adulți părăsesc materialul atacat pentru a se împerechea în libertate. După producerea acestui act femela va depune ouăle pe un material, de obicei de aceeași natură¹.

(a)

(b)

(c)

Fig. 2. Atac activ vizibil de insecte xilofage (a) copertă, (b) primele file, (c) ultimele file.

„Dintre insectele xilofage, din familia *Anobiidae*, specia *Stegobium paniceum*, numit popular și gândacul de pâine sau gândacul de farmacie, trăiește pe seama pâinii uscate, a pastelor de făină uscată, a produselor pe bază de amidon, dar și pe cărțile

¹ Florea Oprea, *Biologie pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural*, București, 2006, p. 348.

vechi unde sapă galerii în coperte și/sau blocul de carte și trece și în scoarța de legătură din regiunea cotorului.

Insecta are 2-3 mm lungime, este de culoare galben-roșcată având un ciclu vital de aproximativ 7 luni din care peste jumătate reprezintă stadiul de larvă. Preferă zonele umede de depozitare din biblioteci”.

Colțurile din piele ale copertei lipsesc din cauza fenomenului de foietare neadecvată (fig. 2a), prezentând găuri de zbor provocate de atacul de insecte. Pielea este friabilă din cauza uscării excesive și deteriorării fizice în urma manipulării necorespunzătoare.

În zona cotorului, blocul cărții prezintă atac de insecte, care, după ce au consumat adezivul folosit la încheiere, au migrat în blocul de carte, perforând și distrugând primele și ultimele fascicule de file. Filele din interiorul blocului de carte prezintă găuri de zbor doar în zona cotorului (fig. 2b și c). Filele din blocul de carte mai prezintă depozite de praf, murdărie aderentă la colțuri din cauza manevrării, pete și depozite de ceară, iar colțul superior prezintă atac fungic care a determinat subțierea hârtiei având un aspect de sită. Hârtia este ușor îngălbenită și foarte uscată ca urmare a condițiilor de microclimat neadecvate (variații de temperatură mari și umiditate scăzută).

Propuneri de tratament

Deoarece cărții i s-a acordat nota 2 în ceea ce privește starea de conservare, a fost propusă scoaterea din circuitul muzeal, luându-se măsuri urgente de stopare a atacului fungic și de insecte și restaurarea ei în etapele prezentate în continuare.

- pentru stoparea urgentă a atacului fungic și de insecte s-a recurs la etuvarea cărții timp de 48 de ore în mediu de formaldehidă;

- numerotarea paginilor și consemnarea lor în fișe speciale;

- fotografierea cărții;

- întocmirea unui proces verbal privind stabilirea tratamentelor ce vor fi efectuate în timpul restaurării în cadrul ședinței Comisiei de restaurare;

- desprăfuirea cărții;

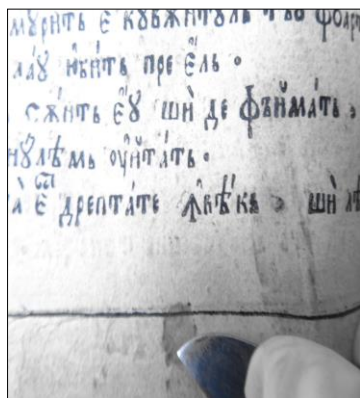
- desfacerea cărții și consemnarea fasciculelor în fișele speciale;

- îndepărtarea depozitelor de ceară și de praf, a murdăriei aderente (fig. 3a și b);

- dezinfectarea foilor prin spălare pentru rehidratarea fibrelor de celuloză, îndepărtarea acidității hârtiei, murdăriei remanente și a halourilor de apă. Spălarea se face cu apă călduță în care se adaugă soluție de *Radix Saponariae*, 50 de ml. soluție de CMC (carboxi-metil-celuloză), în baia de clătire adăugându-se apă de var pentru neutralizarea acidității existente în hârtie;

- consolidarea suportului papetar prin reîncheiere cu soluție CMC 1,5%;

- reîntregirea suportului papetar prin completarea zonelor lipsă și a fisurilor cu vâl și hârtie japoneză prin metoda „la dublu”, iar găurile de zbor cu pastă de hârtie și reînclieirea filelor (fig. 4);
- uscarea pe rastel pe plasă de poliester, în aer liber;
- presarea filelor în presa de legătorie;
- fălțuirea filelor și formarea cărții în ordinea numerotării, urmată de presarea la presa de legătorie.

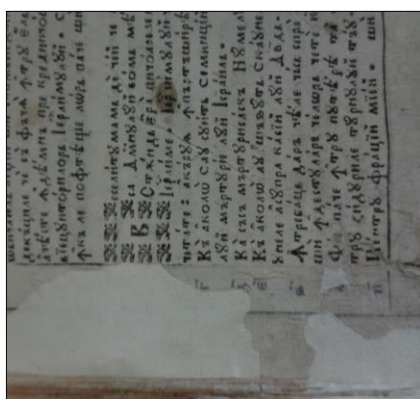
(a)

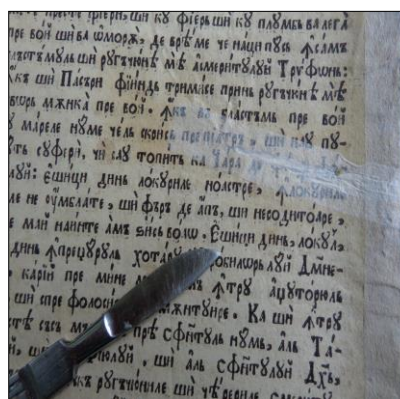
(b)

Fig. 3. Îndepărtarea depozitelor de ceară, praf și a murdăriei aderente.

Deoarece coperta a fost foarte deteriorată s-a recurs la înlocuirea ei cu una nouă din carton stratificat îmbrăcată în pânză de legătorie, cotor și colțuri din piele.

(a)

(b)

Fig. 4. Reîntregirea suportului papetar prin completarea zonelor lipsă și a fisurilor cu vâl și hârtie japoneză prin metoda „la dublu”.

De asemenea, forzațul și capitalbandul au fost înlocuite (forzațul nou din hârtie neutră) cu altele noi. Legătura de carte se va realiza de către legătorul instituției în aceeași tehnică cu originalul.

Fig. 5. Forzațul (forzațul nou din hârtie neutră) și capitalbandul.

În final, Comisia de Restaurare va stabili intrarea cărții în circuitul muzeal, precum și condițiile de microclimat în care trebuie păstrată.

Summary

This article includes a brief presentation of the volume “Interpretation of the seven mysteries of the church” considering its constitutive elements. Analysing the book’s poor state of conservation, the article includes a treatment suggestion and the stages for the restoration of the volume so it can be presented to the public again.

Keywords:

Old book, restoration, Constantin Alexandru Ipsilanti, Moldavia, 19th century.

Drapelul Regimentului 19 Infanterie, model 1922.

Studiu de caz

Aurora-Florentina ILIE

Anul 1830 este considerat anul de naștere al Armatei Române Moderne, dar preocupări în acest sens au existat în ambele principate române încă după anul 1821. Boierii munteni cereau, încă din decembrie 1822, să se permită crearea unei „gărzi naționale”, cu un număr de oameni atât cât „ar cere siguranța țării”. Boierii moldoveni arătau necesitatea făuririi unui corp permanent, compus din 4.000-5.000 de oameni, ca o „miliție permanentă”, „o armie națională îndestulă spre a apăra patria de orice primejdie”¹.

Deși Poarta Otomană și celelalte imperii limitrofe au descurajat asemenea inițiative, atât în Moldova cât și în Muntenia s-au constituit corpuri de oaste, în speranța unor reglementări ulterioare².

Prevederile Tratatului de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829 și ale Regulamentului Organic au legiferat o stare de fapt existentă deja, pe care marile puteri suverane și protectoare nu o puteau ignora. În baza acestor acte politice internaționale se convenea ca Moldova și Muntenia să poată organiza „un număr de gardă înarmată” care să asigure serviciul „caractinelor”, să supravegheze „siguranța frontierelor”, să contribuie la menținerea „bunei ordini în orașe și sate”, ca și executarea legilor și regulamentelor. Așa s-a constituit, în 1830, „straja pământescă” având trei regimente mixte de infanterie și cavalerie în Țara Românească și un regiment mixt în Țara Moldovei. Unul dintre acestea este Regimentul 2 înființat la București în data de 12 iunie 1830 constituindu-se din vitejii panduri ai lui Tudor Vladimirescu³.

Regimentul 2 avea în componere 2 batalioane x 4 companii „roate” x 2 plutoane x 6 grupe „despărțituri” și 2 escadroane de cavalerie „călăreți” x 3 plutoane x 4 grupe „secțiuni”.

¹ Simion Marcovici, *Idee pe scurt asupra tuturor formelor de oblăduire*, în „Curierul românesc”, 9 august 1829.

² Hurmuzaki, vol. XXI, p. 166.

³ Gheorghie Fluture, *Renașterea armatei Române*, Galați, 1937.

De-a lungul timpului, Regimentul 2 a suferit mai multe transformări organice precum și numeroase redenumiri cauzate de restructurările sistemului militar românesc. Tradițiile de luptă ale acestei structuri au fost continuate de Regimentul 2 Linie, Regimentul 2 Infanterie, Regimentul 2 „Romanați” nr. 19, Regimentul 19 Infanterie, Regimentul 19 Mecanizat „Ziridava”, Brigada 19 Mecanizată „Ziridava”, în prezent ele fiind moștenite de Batalionul 191 Infanterie „Colonel Radu Golescu”.

Regimentul 2 este dislocat la Ploiești, cu un batalion la Focșani și unul la Pitești, având companiile dispuse în 12 județe. Primii comandanți de batalioane, pe care i-a avut Regimentul 2 au fost Maiorul Radu Golescu și Maiorul Christian Tell, iar primele misiuni au fost de pază și ordine, de creare a unui cordon sanitar, pentru limitarea epidemiei de holeră, în 1831, iar în anul 1847 participă la stingerea incendiului care a devastat Bucureștiul. În anul 1848 spațiul de competență se întindea de la Călărași, Brăila, până la Giurgiu.

În iunie 1848, fiind chemate de domnitorul Ghica să înăbușe mișcarea revoluționară, subunitățile regimentului refuză ordinul jurând că nici unul „nu va da într-un frate al său”. În următoarea lună, în toate garnizoanele regimentului se depune jurământul de loialitate față de revoluție.

În data de 13 septembrie 1848 Regimentul 2, care era cantonat încă din luna iulie, cu 5 companii în cazarma Dealul Spirii, primește primul Drapel de luptă având culorile roșu, galben și albastru, așezate vertical și înscrisul „Dreptate și Frăție”. În aceeași zi de sărbătoare, pentru Regimentul 2 începe lupta cu trupele turcești venite să înăbușe revoluția română. Regimentul 2 împreună cu Compania a 7-a din Regimentul 1 Linie Infanterie și Compania de pompieri, se opun otomanilor, înscriind memorabilul episod cunoscut în istoria României ca Bătălia din Dealul Spirii⁴.

În anul 1860 prin Ordinul nr. 63 al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, regimentelor de infanterie li se dă denumirea de „Regimente de linie”. Regimentul 2 Linie este transferat din garnizoanele sale din Muntenia, în Moldova, la Galați și Bolgrad, iar apoi la Iași, Botoșani și Bârlad. În anul 1862 este mutat la Craiova cu subunitățile dislocate la Turnu-Severin, Calafat, Bechet și Turnu Măgurele. Anul următor, în luna septembrie, Regimentul 2 Linie primește din mâinile domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Drapelul de luptă, pe platoul Cotrocenilor. Doi ani mai târziu, în 1865, Regimentul 2 Linie este încadrat în Divizia 3 Teritorială Craiova.

Pe 14 octombrie 1874, pe câmpul de la Băneasa, în baza Ordinului de Zi pe Oaste nr. 2359, publicat în „Monitorul oastei” nr. 26 din 24.10.1874, unitatea primește un nou drapel de luptă cu care va lupta în Războiul de Independență. Doi

⁴ Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondării orașului București, capitala României*, București, 1891, capitolul *Ceva despre revoluția din 1848*.

ani mai târziu, în Octombrie 1876, Divizia 3 Teritorială și Regimentul 2 Linie sunt dislocate în zona Galați-Brăila.

Mobilizarea armatei române este decretată în data de 6 Aprilie 1877, iar Regimentul 2 Linie rămâne în componerea Diviziei 3 Teritorială care trece în subordinea Corpului 2 Armată. În luna Aprilie Regimentul 2 Linie este dislocat la Giurgiu, apoi la Băilești unde se deplasează pe jos și intră în dispozitiv de luptă pe linia Dunării.

Prin Înaltul Ordin de Zi nr. 36, Divizia 3 Infanterie și Regimentul 2 Linie intră în componența Armatei de Operații, alături de Divizia 4 Infanterie și Divizia Rezervă.

La începutul lunii August începe bătălia Plevnei. Regimentul 2 Linie rămâne cu un batalion între Opanez și Verbița în avanposturi, cu un batalion în coloana de susținere pus sub comanda Colonelului Alexandru Gramont. După trei atacuri succesive peste Valea Plângerii cucerește reduta Grivița 1, iar două luni mai târziu începe atacul asupra Griviței 2, trupele române închizând cercul în jurul Plevnei.

Batalionul 1 acționează în zona Vid, iar Regimentul 2 Linie acționează în direcția Bucov, cucerește reduta Vid, intră în oraș și participă la acțiunea de capitulare a lui Osman Pașa.

În data de 5 decembrie 1877 Corpul de vest formează cinci mari unități printre care Divizia 4 Infanterie în componerea căreia intră Regimentul 2 Linie. Regimentul primește sector de front de la Dunăre până în dreptul satului Tatargic.

Pe platoul de la Băneasa, în prezența trupelor din București, Drapelul Regimentului 2 Linie este decorat cu medaliile „Trecerea Dunării” și „Apărătorii Independenței”. Războiul de Independență este câștigat cu prețul vieții a 10.000 de ostași. În baza Înaltului Decret nr. 1840 din 29 iulie 1878, în noua organizare de pace, Regimentul 2 Linie intră în componerea Diviziei 2 Infanterie, iar în toamnă participă în zona Slatina la amenajarea râului Olt.

În luna octombrie pleacă în marș spre Călărași și se instalează pe malul drept al Dunării, în diferite cantonamente. În februarie anul următor este redislocat în garnizoana Iași, în octombrie, același an, revine în București fiind cantonat în Cazarma „Alexandru Ioan Cuza”.

În 1882 Regimentul 2 Linie și Regimentul 19 Dorobanți se găsesc în componerea Diviziei 1 Infanterie, Corpul 1 Armată de la Craiova, Babadag, Caraomer (Negru Vodă) și Mangalia. În 1884 revine în garnizoana Craiova.

În Martie 1887, Regimentul 2 Linie este mutat din nou în sudul Dobrogei la Adamclisi și Ostrov, iar în Aprilie se întoarce la Craiova unde rămâne până în Iulie 1891 când prin Înaltul Decret nr. 2329, Regimentul 2 Linie se unește cu Regimentul 19 Dorobanți formând Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie. Regimentul 19

Dorobanți format din Batalionul 1 Romanați în aprilie 1880, cu reședința în Caracal avea deja o vechime atestată de 11 ani, care avea să se adauge istoriei de peste 60 de ani a Regimentul 2 Linie. Unitatea nou formată avea un batalion permanent la Caracal și două batalioane cu schimbul.

În 1891, 1895, 1896, Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie participă la marile manevre din jurul Bucureștiului și desfășoară instrucția în tabere, se reorganizează, iar în noiembrie 1898, prin Înaltul Decret nr. 1.693, se structurează pe 3 batalioane organizate identic, cu trupă permanentă și cu schimbul. În Decembrie 1899 este deplasat către zona de sud, repartizându-i-se sectorul de graniță Corabia-Dăbuleni.

Prin Înaltul Ordin de Zi din data de 5 Mai 1902 este considerat cel mai bun corp (regiment) al Armatei Române.

În 1906 Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie este organizat pe 3 batalioane, de infanterie, permanente și cu schimbul, iar în 1908 Regimentul se constituie pe 3 batalioane permanente.

În luna August 1916, în baza Înaltului Decret nr. 2.784 s-a trecut la aplicarea planului de mobilizare generală a Armatei Române. Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie încadrat în Divizia 2 Infanterie, inițial în rezerva Armatei 1, complet mobilizat, se pune în mișcare pe direcția Craiova-Bumbești cu Batalionul 3 Infanterie. Ocupă dispozitivul ordonat în defileul Bumbești – Livezeni, dar primește ordin să se deplaseze în Dobrogea, unde inamicul cucerise capul de pod Turtucaia.

Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie debarcă în gara Cernavodă și ocupă linia de luptă. Atacă cu toate forțele inamicul aflat în localitățile Aliman, Poluci, Vlahioi, tranșeele inamicului la Coadă Baciului și Cinghineia și continuă luptele în zona Irvinez-Mulciova. Trupele române sunt obligate să se replieze, evacuând orașul Constanța și organizând capul de pod în zona Cernavodă. Regimentul luptă cu îndârjire retrăgându-se spre Măcin. Din forțele rămase se organizează două Divizii – 2/5 și 9/19, Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie făcând parte din Divizia 2/5 Infanterie.

În data de 25 octombrie 1916 Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie trece Dunărea la Brăila și merge pentru refacere la Ianca. Împreună cu Regimentul 3 Infanterie, din forțele rămase, formează temporar o singură unitate, Regimentul 3/19 Infanterie.

În cadrul Diviziei 2/5 Infanterie intră în dispozitiv de apărare pe Olt, între Drăgășani și Valea Topologului, zădărnicipând acțiunile Diviziei 301 Germane.

Divizia 2/5 Infanterie și Divizia 9/19 Infanterie se concentrează la Titu formând un grup de manevră pe direcția Alexandria-Zimnicea, iar Regimentul 3/19 se deplasează prin luptă pe direcția Costești-Drăgănești cu misiunea de a face

siguranța grupelor de manevră. Atacă și nimicește un escadron german, în satul Cătunu, continuând marșul pe direcția București-Flămânda.

În Decembrie 1916, Regimentul 3/19 Infanterie intră în subordinea Brigăzii 4/32 Infanterie, se retrage din luptă pe direcția Ghimpați – Matei Basarab – Bila, asigură retragerea trupelor Diviziei 2/5 Infanterie și 3/19 Infanterie peste râul Neajlov, trupele române fiind obligate să înceapă, la ordin, retragerea generală. Regimentul 3/19 Infanterie se retrage pe aliniamente succesive până la Tecuci, și începe deplasarea pentru refacere în pădurea Bârnova, lângă Iași. La Bârnova epidemia de tifos face ravagii în rândurile populației civile și ale armatei.

În luna aprilie 1917, Regimentul, sub denumirea de Regimentul 19 Infanterie, intră în componența Diviziei 2 Infanterie din Corpul 1 Armată. Este organizat pe 3 batalioane de infanterie x 3 Companii de infanterie + 1 Companie Mitraliere cu 8 piese. Batalionul 1 Infanterie și Batalionul 2 Infanterie includ veteranii din campania anului 1916. Batalionul 3 Infanterie este format din voluntari din Transilvania și Bucovina.

În data de 13 August 1917, Regimentul 19 Infanterie este dislocat pe frontul Mărăști – Mărășești, în rezerva Diviziei 2 Infanterie, la dispoziția comandantului Armatei 1 Române.

Pe 19 Noiembrie 1917, consolidează poziția Brigăzii 4 Infanterie din care face parte, contribuind la finalizarea bătăliei Mărășeștilor. Pentru luptele purtate la Vranița-Muncel este citat pe Ordinul de Zi nr. 105 al Diviziei 2 Infanterie și în Ordinul de Zi al Armatei I Române de către Generalul Eremia Grigorescu, el însuși fost ofițer, cu ani în urmă în Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie.

În 13 Aprilie 1918, Regimentul este dispus în localitatea Tudor Vladimirescu, până în luna Octombrie, când este remobilizat și dislocat la Piatra Neamț.

În anul 1919, 3 locotenenți și 250 soldați intră în compunerea Regimentului 5 Vânători formând unitatea ce pătrunde în Ardeal pe la Bicz și își stabilește garnizoanele la Arad și Pecica.

Între aprilie – mai 1919, își reia denumirea de Regimentul 2 „Romanați” nr. 19 Infanterie, rămâne în subordinea Diviziei 2 Infanterie și îndeplinește diferite misiuni în Moldova. Ajunge la Caracal după ce parcurge pe jos itinerariul Bacău – Ghimeș – Palanca – Brașov – Căineni. În iunie este din nou mobilizat, pleacă în Banat, zona Orșova, unde îndeplinește misiuni de acoperire a frontierei, de-a lungul Dunării, fiind subordonat Comandamentului Trupelor din Transilvania. La începutul lunii ianuarie 1922, revine cu toate forțele la Caracal, iar din luna aprilie 1923, conform Ordinului Marelui Stat Major nr.1674, trece în subordinea Diviziei 11 Infanterie.

Pe data de 9 mai 1929, primește un nou drapel de luptă, iar pe 16 iunie 1930 sărbătorește centenarul la Caracal.

Pe 30 august 1940, după aflarea verdictului de la Viena, ostașii Regimentului 2 „Romanați” nr. 19, cer cu fermitate să meargă la luptă pentru apărarea integrității României. Între 1-5 iunie 1941, își recapătă denumirea de Regimentul 19 Infanterie și rămâne în subordinea Diviziei 11 Infanterie. Se mobilizează și se pregătește pentru Războiul de Reîntregire a țării, împotriva Rusiei sovietice. Pe data de 12 Iunie 1941 primește ordin de deplasare la Goimănești, iar la ora 22:30 primește ordin și trece Prutul în Basarabia pe la Drimleni-Albița. După o lună, pe 7 Iulie, atacă pe direcția Zeușeni – Cărpineni – Sărata – Golburi, iar pe 18 Iulie, Regimentul 19 Infanterie ajunge la sud-est de Tighina.

Din raionul Căușenii Noi-Gârbova Regimentul trece Nistrul pe Gura Bâcului și continuă lupta pe direcția Volintri-Odesa, participă la luptele pentru eliberarea Odesei, iar în perioada 16 Noiembrie 1941 – 15 August 1944, în cadrul Diviziei 11 Infanterie, intră în subordinea Corpului 7 Armată German, continuând campania în Est, spre Stalingrad.

Batalionul 1 Infanterie, regrupat deja la Caracal, se deplasează cu trenul la București și luptă în zona Pod Băneasa, Fabrica de zahăr, Chitila. În August 1944, primește ordin de îmbarcare și se deplasează cu o singură garnitură până la Mediaș, străbate 31 km pe jos până la aliniamentul Ambus-Pârçișoara, trece la apărare, pe 6 Septembrie respinge atacul Diviziei 8 Cv. SS Germană între Târnova Mică și Mureș, apoi continuă luptele pe direcția Subpădure – Giuluș – Ogra. Ca urmare a pierderii mari suferite de Regimentul 19 Infanterie, este scos din prima linie și trecut în refacere. La doar câteva zile este din nou introdus în luptă, pentru forțarea Mureșului, iar după 8 atacuri, cu pierderi mari, reușește să cucerească dealul Negrici, cotele 210 și 417.

În luna Octombrie a aceluiași an, Regimentul 19 Infanterie intră în subordinea Corpului 6 Armată și după două zile ocupă un raion în jurul fermei Făget de unde se pornește în marș spre Cojocna pe itinerarul Câmpia Turzii-Viișoara. Forțează din mișcare Someșul Mic, eliberează Bonțida, Cristur și intră în marea Poartă a Someșului, eliberează cu pierderi însemnate zona Oarța de Jos, apropiindu-se rapid de Satu Mare și eliberează localitatea Sandra. Regimentul 19 Infanterie ajunge, prin lupte, la frontiera de nord-vest a României

Luptele s-au dat rapid, Regimentul reușind să cucerească și să elibereze, cu pierderi însemnate, multe localități din partea de nord-vest a României. Din nou, Regimentul 19 Infanterie este citat pe Ordinul de Zi nr. 392 bis al Armatei a IV-a Române.

Regimentul 19 Infanterie continuă să lupte în cadrul Diviziei 11 Infanterie, Corpul 2 Armată, Armata a 4-a. Eliberează localitatea Kisvada forțând canalul Crasna, cucerește capul de pod de pe Tiszalok. În 11 Noiembrie Regimentul 19 Infanterie este retras din prima linie pentru refacere și va fi citat pe Ordinul de Zi al Diviziei 11 Infanterie și Armatei a IV-a Române.

După cinci zile de refacere, Regimentul reia luptele și eliberează localitatea și înălțimile Tokai, cucerește înălțimile și localitatea Mezőzombar, înaintează pe direcția Szerenk, eliberează localitățile Pamłani și Jandk. Regimentul 19 Infanterie a acționat în Ungaria pe direcția principală de ofensivă a Diviziei 11 Infanterie, contribuind la eliberarea a 32 de localități, a capturat 610 prizonieri, însemnate cantități de armament și muniții.

Începând cu 20 Decembrie 1944, Regimentul 19 Infanterie execută atacuri repetate pentru cucerirea cetății Turna. Regimentul 19 Infanterie se transformă în detașament de întoarcere în acțiunea „Serpentina” pentru deschiderea trecătorii peste muntele Semernika.

Din ianuarie până la sfârșitul lunii aprilie 1945, cucerește localitatea Paloma și asigură flancul marilor unități aflate în ofensivă. Începe bătălia pentru Banská-Bistrika, duce lupte grele pe aliniamentele succesive de pe Valea Hronului.

În luna mai, Regimentul 19 Infanterie atacă satul Stolka, continuă lupta pentru zdrobirea rezistenței inamicului pe direcția Otanovice, Bedigoste și se concentrează la Zubri, la aproximativ 40 km de Praga.

În cele nouă luni cât a luptat în Transilvania, Ungaria și Cehoslovacia, Regimentul 19 Infanterie a străbătut prin luptă 1.400 km, în majoritatea timpului în Prima Linie, cu un ritm mediu de 5 km/zi și a eliberat 40 de localități, jertfele de sânge totalizând 4.035 de morți, răniți și dispăruți. A fost citat de 8 ori în Ordine de Zi, 420 de soldați au fost distinși cu ordine și medalii românești și străine.

În luna iunie 1945, Regimentul 19 Infanterie începe deplasarea pentru întoarcerea în țară pe itinerarul Zubri – Bistrice – Miskoltz – Debrețin – Oradea, parcurgând pe jos 823 km în etape, câte 41 de km pe zi.

Pe 13 Iulie 1945 la ora 03.40 intră în țară pe la punctul de frontieră Borș, iar a doua zi, la ora 20:00 intră în Oradea, unde ostașii Regimentului sunt primiți cu lacrimi de bucurie de către populația orașului.

În august 1945, Regimentul 19 Infanterie este dislocat în garnizoana Bârlad, unde fuzionează cu Regimentul 10 Infanterie Cluj și trece în subordinea Diviziei 18 Infanterie. Pe data de 27 noiembrie 1951, primește denumirea de Regimentul 293 Infanterie și intră în subordinea Diviziei 87 Infanterie.

Între anii 1951-1956, își desfășoară activitatea în zona de fortificații Gătaia, în Banat. Pe data de 10 octombrie 1956 primește denumirea de Regimentul 106

Infanterie, este dislocat în garnizoana Bistrița, dar după doi ani, pe 20 noiembrie 1958 este mutat în garnizoana Arad-Cetate, imediat după plecarea trupelor sovietice.

În februarie 1959, își schimbă denumirea din Regimentul 106 Infanterie în Regimentul 19 Infanterie, reluându-și de drept numele și renumele pe care le-a avut. În luna august, în același an, primește indicativ de unitate U.M. 01380 Arad, care va fi moștenit de Brigada 19 Mecanizată „Ziridava”.

Pe 25 Octombrie 1959 Drapelul de luptă este decorat cu Ordinul „23 August” cls. a III-a, iar la 12 iunie 1980 cu Ordinul „Apărarea Patriei” cls. a II-a.

Între anii 1959-1989, își perfecționează structurile și baza materială. În 1961 obține locul 1 pe țară pentru cea mai bine întreținută cazarmă, iar în 1972 locul 2 pentru cea mai bună bază materială de instrucție. Își aduce aportul la eliminarea efectelor dezastruoase ale inundațiilor din 1970 și 1975. Participă la toate campaniile agricole din zona Aradului și din Balta Brăilei. Participă cu efective sporite pe marile șantiere ale țării: Combinatul Chimic Govora, Hidrocentrala Porțile de Fier I și II, Transfăgărășan, Canalele de navigație Dunăre-Marea Neagră și București-Dunăre, la refacerea orașului Zimnicea, după cutremurul din martie 1977, la construirea centrului civic al Capitalei.

Între 17-20 decembrie 1989, Batalionul de Infanterie este chemat la Timișoara pentru a asigura paza comandamentului Diviziei 18 Mecanizată, a Spitalului Militar și a Fabricii de Textile.

Forțele Regimentului 19 Mecanizat fraternizează la Arad cu demonstrații aducându-și contribuția la înlăturarea dictaturii și apără 13 obiective economico-administrative și instituții de importanță deosebită.

De la 1 iunie 1994, pe structurile regimentului se formează comandamentul Brigăzii 19 Mecanizată, în baza Ordinului General Nr. 3/24.01.1994.

În baza Ordinului General Nr. 2/1995 al Ministerului Apărării Naționale privind finalizarea constituirii comandamentelor corpurilor de armată și intrarea în vigoare a compunerii la pace, din data de 1 martie, a luat ființă Batalionul 191 Infanterie „Colonel Radu Golescu”. Batalionul s-a format pe structura Batalionului 1 Infanterie al Regimentului 19 Mecanizat, fiind dislocat în Cazarma 718 „Gai” Arad.

În data de 9 Mai 1995, Brigada 19 Mecanizată „Ziridava” primește noul Drapel de luptă, iar la sfârșitul aceleiași luni, odată cu ea, batalionul intră în subordinea Corpului 5 Armată „General Ion Dragalina”.

În urma reorganizării Armatei Române, prin desființarea Brigăzii 19 Mecanizată „Ziridava” la data de 30 iunie 2002, Batalionului 191 Infanterie „Colonel Radu Golescu” îi revine cinstea și răspunderea de a continua glorioasele tradiții de luptă ale structurilor predecesoare: Regimentul 2 Linie (Infanterie), Regimentul 2

Infanterie, Regimentul 2 „Romanați” nr. 19, Regimentul 19 Infanterie, Regimentul 19 Mecanizat „Ziridava” și Brigada 19 Mecanizată „Ziridava”.

Colecția de drapele a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, cuprinzând 10.826 de obiecte, este cea mai importantă de acest gen din țară, constituindu-se în mai multe etape, pe o durată de mai bine de un secol.

Prima instituție care a încercat să adune într-o colecție toate steagurile existente, în special drapelele și stindardele unităților militare scoase din dotare, a fost Arsenalul Armatei, înființat în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

În anul 1919, după Primul Război Mondial, când s-a hotărât înființarea unui Muzeu Militar, întregul patrimoniu existent la Arsenalul Armatei, printre care și 189 de drapele, a fost transferat acestuia. Pe parcurs, colecția s-a îmbogățit cu piese de la Palatul Regal, de la unitățile militare care au primit drapele și stindarde, precum și de la diferite instituții civile din țară și din străinătate.

Denumirile de „drapel” și „stindard” se dau numai steagurilor militare, deoarece forma, dimensiunile și accesoriile acestora (cravate, decorații, panglici de decorații), sunt hotărâte prin legi și regulamente militare și sunt puse în serviciu și retrase numai prin Decret Regal sau prin Decret Prezidențial; toate celelalte sunt denumite „steaguri”.

Drapelul luat în restaurare și de care ne ocupăm în această lucrare, aparține Regimentului 19 Infanterie și este model 1922, conform Decretului nr. 1983 din 1922 *Relativ la forma și culorile pavilioanelor regale și princiare ale bastimentelor de război*. Foarte important, Înaltul Decret nr. 1932 din 1936 hotărăște înscrierea pe drapel a locurilor bătăliilor unde a participat unitatea respectivă, pentru campania 1916-1920 (Foto 1).

Foto 1. Ansamblu fața 1, înainte de restaurare

Articolul II al Decretului 1983 conține descrierea pavilioanelor de marină, care se poate extinde și asupra drapelului militar „... dreptunghi cu culorile naționale având pe galben stema Regatului României”.

Conform fișei de obiect drapelul este din mătase tricoloră, având în centru stema țării, iar la colțuri cifrul Regelui Ferdinand I și inscripții pe pânză. Hampa este de lemn cu acvilă și placă de bronz, are brățară de metal cu inscripția regimentului. De hampă este prinsă cravata drapelului. Drapelul a fost expus temporar la Oradea (Foto 2).

L = 110 cm, l = 75 cm.

Inscripții:

Pe placă ONOARE ȘI PATRIE – REG. 19 INFANTERIE

Pe fâșia roșie D. SPIREI – PLEVNA

Pe fâșia albastră DOBROGEA – NEAJLOV

Foto 2. Ansamblu fața 2, înainte de restaurare

Asupra acestui drapel au fost făcute intervenții de restaurare-conservare constând în acoperirea cu tul de protecție. De menționat un lucru important, asemenea multor alte drapele, steaguri, fanioane etc. aflate în colecția Muzeului Militar Național Regele Ferdinand I prin protejarea cu tul pe suprafețele lor, aceste piese textile au fost salvate de la degradare și doar datorită acestor intervenții făcute într-un mod corect și cu grijă mătasea a fost ținută protejată între bucățile de tul. Spațiul creat între mătase și tul a dus la păstrarea unui mediu cu umiditate constantă, ventilație permanentă, iar tul-ul din bumbac a menținut un mediu curat pe suprafața piesei.

La aducerea drapelului în laboratorul de restaurare textile pentru a se interveni asupra lui, acesta prezenta mai multe degradări fizico-mecanice și chimice depuneri de praf, găurirea și sfâșierea mătăsii în zonele de prindere pe hampă, șifonări, cutări, pete pe întreaga suprafață a drapelului, fragilizarea mătăsii, oxidarea firelor metalice argintii și aurii de la broderiile cifrurilor și ale stemelor regale brodate pe ambele fețe ale drapelului (Foto 3).

Foto 3. Detalii, înainte de restaurare

Pentru a interveni asupra piesei în vederea stopării pe cât posibil, a efectelor degradării, ar trebui să cunoaștem mecanismul de producere și de acționare al acestora asupra materialelor constituente. Cunoscând cauzele se poate interveni în modul cel mai prompt în a diminua și a elimina factorii de degradare care provoacă procesele fizico-chimice. Procesele de degradare, indiferent de etiologia lor, chimice, fizice, biologice sau fizico-mecanice, produc treptat efecte care modifică proprietățile pieselor.

Se cunosc, în mare parte factorii care modifică starea de sănătate a bunurilor culturale, precum și modurile de intervenție pentru stoparea sau măcar diminuarea acțiunii lor asupra obiectelor. Factorii fizico-chimici din mediul ambiant au un rol extrem de important în mecanismul degradării. Acționându-se direct asupra acestor factori (umiditate, oxigenul din aer, gaze reactive, lumină și temperatură) se pot opri procesele fizice sau chimice pe care le-ar putea provoca aceștia, în acest mod prevenindu-se efectele lor distrugătoare. Ținând cont de reguli simple, normale, de

ocrotire a obiectelor în spațiile depozitelor din muzee și din sălile de expunere, conservarea preventivă devine astfel, extrem de importantă, fiind impusă de factorii obiectivi existenți.

La baza mișcărilor dimensionale (dilatări-contractări) se află una din principalele caracteristici ale materialelor de natură organică și anume, higroscopicitatea. Aceasta este proprietatea materialelor de a absorbi umiditatea din aer, moleculele de apă în stare gazoasă fixându-se pe suprafața lor prin legături slabe de tip Van den Waals. În cazul în care procesul se inversează, moleculele de apă se desprind și se evaporă de pe suprafața materialului. Acest proces continuu duce la deformarea pieselor textile, în timp, iar dacă uscarea are loc lent, pot apărea cearcăne de umezeală care duc la producerea petelor de mucegai pe suprafețele obiectelor. Efectele degradării care apar și sunt vizibile sunt tocmai acele rupturi, găuri și sfâșieri în material, care fac să fie necesară restaurarea.

Cele mai multe dintre procesele care provoacă degradări sunt procese de natură chimică. Acestea duc la producerea de transformări în structura și compoziția obiectelor. Astfel de procese, extrem de dăunătoare, afectează în primul rând bunurile vulnerabile. Sunt considerate vulnerabile acele obiecte care prin compoziție și structură sunt mai sensibile și predispuse la o evoluție mai rapidă a proceselor de degradare, în raport cu alte obiecte. În această categorie de obiecte vulnerabile se încadrează și piesele pe suport textil, dintre toate acestea, cele din mătase fiind cele mai expuse.

Pentru început, a fost desfăcut tul-ul de pe suprafața drapelului, după care s-a trecut la desprăfuirea lui prin periere ușoară.

Mătasea drapelului este naturală, are luciu și foșnet caracteristic și este lucrată în țesătură rips. Firul de mătase crudă este alcătuit din două filamente de fibroină așezate unul lângă altul, acoperite și lipite între ele cu un clei numit sericină. Macromolecula de fibroină are constituția asemănătoare cheratinei din lână, de care se deosebește, prin faptul că, nu conține sulf în moleculă, este formată din aminoacizi mai simpli, nu are catene laterale lungi, iar lanțurile macromoleculare au o formă întinsă.

Fibra de mătase are mai multe zone orientate decât lâna, ceea ce face ca rezistența specifică să fie mai mare, iar alungirea la rupere mai redusă. Proprietățile chimice ale fibrei de mătase determină reacțiile și în atmosferă standard fibra absoarbe 11% apă.

Mătasea naturală este foarte sensibilă la acțiunea oxidanților. Prin expunere la soare fibra se degradează oxidativ. Din acest punct de vedere, mătasea este cea mai sensibilă dintre fibrele naturale (după 200 de ore de expunere la soare, rezistența fibrei scade la jumătate).

Rezistența la acțiunea acizilor minerali este mai redusă (acidul sulfuric, acidul clorhidric etc. concentrați, dizolvă fibra chiar la rece). Acizii organici (acidul acetic, acidul formic) în concentrații reduse (1%) nu atacă fibra nici prin fierbere.

Soluția de hidroxid de sodiu, concentrată, atacă fibra chiar la rece, iar prin fierbere dizolvarea se poate realiza chiar într-o soluție de 5%.

Soluțiile diluate de sodă calcinată (pH=9,5-10) nu produc degradări însemnate la 95°C. Acțiunea amoniacului este și mai redusă decât a sodiei calcinate. În operația de spălare trebuie să se țină cont de sensibilitatea la acțiuni mecanice, din cauza pericolului de agățare a filamentelor, precum și de sensibilitatea la alcalii.

Au fost efectuate probe de migrare a culorilor, rezultatele fiind bune, nici una din culorile drapelului și de la stemele regale, nu migrează.

Pentru a evita orice fel de surpriză neplăcută pe parcursul restaurării, am procedat la emolierarea mătăsii, pentru a obține o hidratare bună a acesteia și pentru a putea acționa mecanic asupra suprafeței. Mătasea a fost impregnată cu soluția de înmuiere pregătită în modul următor 20 ml alcool etilic, 5 ml glicerină, 75 ml apă distilată, pentru fiecare față a drapelului, folosind o pensulă cu fir moale și lung.

A urmat clătirea cu apă distilată până la îndepărtarea impurităților desprinse de pe suprafață, după care, drapelul a fost așezat pe masa de sticlă în vederea uscării. S-au schimbat colile de hârtie de filtru, surplusul de apă fiind absorbit rapid, tot cu ajutorul hârtiei de filtru, prin presare.

Tratamentul de curățire a mătăsii a continuat cu aplicarea soluției din decoct de *Radix Saponariae*, 5 ml pentru 1.000 ml soluție finală. Urmare a impregnării mătăsii cu soluția de înmuiere, de mai înainte, aceasta și-a recăpătat moliciunea inițială, iar în momentul când s-a efectuat spălarea cu această a doua soluție, nu au apărut probleme de structură, mătasea nu s-a rupt și nu s-au pierdut fire din țesătură (Foto 4).

Foto 4. Detaliu stemă, în timpul restaurării

Operațiunea de curățare cu soluția de spălare s-a efectuat și pe fața a doua a drapelului. A urmat clătirea cu apă distilată și apoi, la fel ca în etapa anterioară, surplusul de apă rămas a fost îndepărtat cu ajutorul hârtiei de filtru, urmată de uscarea liberă, pe masa de sticlă, timp de 24 de ore.

În urma tratamentului de curățire, petele negre de pe suprafața drapelului nu au putut fi îndepărtate. S-a încercat curățarea cu acetonă, răzuind înainte stratul gros de vopsea, dar nu a fost suficient. Local s-au efectuat tamponări cu ciclohexanonă, clătiri cu apă distilată, revenire cu soluție din decoct de *Radix Saponariae*, local, clătiri, iar tamponări cu ciclohexanonă, după care a urmat clătirea finală cu apă distilată și uscarea pe masa de sticlă, cu ajutorul hârtiei de filtru, apoi uscare liberă 24 de ore (Foto 5).

Foto 5. Detalii, în timpul restaurării

Fiecare față a drapelului a fost impregnată cu o soluție de carboxi-metil-celuloză (CMC) 2% pentru apretarea mătăsii, a protejării suprafeței în timp și obținerea unui tușeu plăcut.

Au fost pregătite bucățile de tul, în vederea consolidării și protejării suprafeței mătăsii drapelului în zonele cu sfâșieri și rupturi din material. Am ales integrarea cromatică a tul-ului, pentru a crea o imagine de ansamblu care să nu modifice vizual culorile drapelului sau să estompeze nuanțele acestuia. Tul-ul alb, nevopsit, ar fi ieșit în evidență mult prea mult, devenind deranjant privirii. Pentru vopsirea tul-ului am utilizat coloranți de vopsire din clasa C, care se fixează pe materialul de vopsit, prin fierbere, timp de 3-4 minute, la foc mic. Ca agent de nivelare am folosit acid acetic 1% (Foto 6).

Foto 6. Detalii, după restaurare

Înainte de consolidare cu tul integrat cromatic, în zonele rupte și sfâșiate, acesta a fost impregnat cu soluție 2% CMC în apă distilată, pentru obținerea unei apretări și întinderi a lui, înainte de fixare, evitând gonflările și șifonările ulterioare, apoi a fost fixat prin coasere manuală cu fir de borangic, pe ambele fețe ale zonelor degradate. În colțuri drapelul a fost dimensionat și cusut pe margine, de jur-împrejur, în zonele desprinse (Foto 7).

Foto 7. Ansamblu fața 1, după restaurare

Substanțele folosite

Carboxi-metil-celuloza este un produs aglutinant solubil în apă, cu reacție neutră, practic compatibilă cu toate tipurile de fibre și coloranți. Fiind un produs obținut pe cale sintetică, nu este influențat de microorganisme.

Carboxi-metil-celuloza (CMC) se obține prin reacția dintre celuloza alcalină cu acidul monocloracetic. Este o substanță albă sub formă de pulbere, se dizolvă în apă la orice temperatură, amestecându-se cu apa în orice proporție. Este insolubilă în solvenți organici și este higroscopică. În condiții normale de temperatură și umiditate CMC conține între 11-14% apă. Soluțiile concentrate de CMC apar ca geluri, iar prin scăderea concentrației se obțin soluții vâscoase. Vâscozitatea maximă se constată în limitele de pH=6-9.

Este un adeziv reversibil, putându-se desprinde de pe textilă prin simpla solubilizare cu apă.

Absorbția pe fibrele de celuloză se explică prin faptul că structura CMC este aproape identică cu structura celulozei, ceea ce face ca prin coeziunea lor să se formeze legături de hidrogen între grupările OH libere ale celulozei și grupările OH libere ale CMC.

Pentru ca pelicula de CMC să fie moale și flexibilă este necesar să se introducă în soluții plastifianți hidrosolubili (ca plastifiant, se adaugă glicerină).

Concentrația ca gel, nu pulbere, în care se folosește CMC la consolidarea textilelor, este între 1,5-2,5%, la care se adaugă 1,5-2,5 ml glicerină (la 100 ml soluție CMC).

Soluția se aplică prin pensulare uniformă a textilelor sau prin punctarea numai a anumitor zone și apoi presarea suprafeței. Uscarea se face la temperatura camerei sau prin intensificarea circulației aerului.

Calitățile pe care le are CMC ca adeziv în restaurarea textilelor sunt: reversibilitate, pH neutru, nu își modifică proprietățile fizice și chimice în timp, pelicula obținută are un grad mare de transparentă, pelicula este flexibilă prin adăugarea glicerinei, se prepară ușor, prin simpla adăugare a apei distilate și omogenizarea amestecului, nu are nevoie de adaus de antiseptice, fiind higroscopică se păstrează în vase închise.

Glicerina este un lichid uleios, incolor, lipsit de miros, cu gust dulceag. Glicerina este higroscopică și absoarbe vapori de apă din atmosferă până la stabilirea unui echilibru. Păstrată mai multă vreme la o temperatură sub 0°C formează cristale. Se amestecă cu apa și cu alcoolul etilic, este insolubilă în eter etilic, cloroform sau uleiuri grase.

Proprietățile chimice ale glicerinei sunt determinate de existența celor trei grupe OH din moleculă. Prin deshidratare, în prezența unor agenți deshidranți

(KHSO₄), (H₂SO₄), formează acroleină, o aldehydă nesaturată cu miros neplăcut. Cele trei grupe OH pot da reacții de esterificare cu acizii organici sau anorganici. Prin esterificare cu acizi grași se obțin grăsimi sintetice. Glicerina reacționează cu acidul boric dând acidul glicerin-boric.

Glicerina este folosită ca solvent la fabricarea unor rășini sintetice, este componentă în soluția de înmuiere, se adaugă ca plastifiant în carboxi-metil-celuloză (C.M.C.), ca emolient pentru redarea supleții fibrelor.

Alcoolul etilic (C₂H₅-OH) (spirt, etanol) are masa moleculară 46,07.

Este un lichid incolor, volatil, cu miros caracteristic.

Alcoolul oficial, de 95°, conține 92,5% alcool pur. Temperatura de autoaprindere 425°, limita de explozivitate 3,50-18,00 vol. % în aer. Punct de fierbere 78,4°C. Punct de topire -114,9°C. Alcoolul etilic este miscibil cu apa în orice cantitate, se amestecă și cu eterul etilic. În amestec cu apa are loc o contracție de volum datorită formării de legături de hidrogen între alcool și apă.

Rădăcina de Săpunărită (*Radix Saponariae*) a fost folosită sub forma unui decoct, obținut prin fierbere, în țara noastră, în satele românești, ca săpun natural, îndeosebi pentru textilele lucrate cu broderii din fire metalice.

În laboratoarele din muzee s-a impus în tratamentele de curățire și restaurare a pieselor pe suport textil, eliminând treptat rețetele standardizate și diversele săpunuri produse industrial. Modul de acțiune al acestui decoct poate fi descris, prin comparație, cu săpunurile și detergenții, astfel:

După cum se știe în soluție apoasă săpunurile sunt ionizate. Anionul acidului prezintă două părți net distincte în comportarea lor față de apă: radicalul alchil R— prin constituția sa hidrocarbonată este insolubil în apă și reprezintă partea hidrofobă a ionului; gruparea polară carboxilat — COO —, din contră, posedă o afinitate naturală pentru apă și reprezintă partea hidrofilă a ionului. Prezența acestor două caracteristici contrare conferă săpunului proprietăți tensio-active, adică proprietatea de a modifica tensiunea superficială a lichidelor, proprietate concretizată prin capacitatea lor de spălare.

Când se dizolvă în apă un săpun, anionii săi au tendința de a forma la suprafața lichidului un film subțire, mono molecular: gruparea carboxilat fiind hidrofilă se dizolvă, iar catena hidrocarbonată, hidrofobă, rămâne în afara soluției. În același timp în soluție se formează agregate de anioni denumite micle. Când o astfel de soluție vine în contact cu un lichid insolubil în apă (grăsimile, uleiurile minerale etc) anionul săpunului se orientează cu partea hidrofobă spre lichidul insolubil (grăsimea) și cu partea hidrofilă spre apă; se spune că anionii săpunului se dizolvă la interfața a două lichide nemiscibile. În acest mod lichidul insolubil (grăsimea și în general murdăria de pe piele, textile etc) se divizează în particule foarte mici formând

cu apa o emulsie relativ stabilă. Dacă în această emulsie se introduce aer (prin barbotare sau agitare) se formează spumă. Ca urmare a acestei emulsionări lichidul nemiscibil cu apa se dizolvă practic în apă și, în procesul de spălare, este îndepărtat cu ușurință.

Cu proprietăți apropiate sunt și detergenții, care sunt compuși organici de sinteză cu proprietăți tensio-active datorită cărora pot modifica tensiunea superficială a lichidelor prezentând, ca și săpunurile, capacitate de emulsionare și de spălare.

După structura lor chimică, detergenții pot fi clasificați în trei grupe:

- detergenți anionici, care conțin o catenă liniară normală cu 12-18 atomi de carbon sau o catenă mixtă aril-alchilică cu 8-12 atomi de carbon pe care este grefată, ca grupă polară, o grupare sulfonică.

- detergenți cationici, care conțin o catenă normală de tip alchilic cu 12-18 atomi de carbon pe care, ca grupă polară, este grefată o grupare cuaternară de amoniu.

- detergenți neionici, care conțin catene liniare normale, de mărimi variabile, pe care sunt grefate ca grupe polare neionice grupări de tip etoxi și o grupare hidroxil terminală, denumiți în general eteri polietoxilați.

Puterea de spălare a detergenților este mai ridicată decât a săpunurilor dar, spre deosebire de acestea, detergenții ionici nu sunt biodegradabili. **Detergenții neionici** care au, ca și săpunurile, catene strict liniare pot fi degradați biologic pe cale enzimatică. În această categorie se încadrează și decoctul de *Radix Saponariae*, având numeroase avantaje: curățirea firelor metalice din broderii, curățirea, rehidratarea și emolieră țesăturilor, lipsa efectelor secundare negative în timp, spumarea redusă, îndepărtarea cu ușurință a petelor și a prafului din profunzimea broderiilor și a materialului textil, acționând asemenea principiului de curățare al săpunurilor, dar cu putere tensio-activă mai mare, precum cea a detergenților și eliminarea rapidă, prin clătiri repetate cu apă distilată, de pe materialul textil.

Anterior restaurării acestui drapel, a fost restaurată Cravata drapelului. Pentru acest proces s-a folosit pentru tratamentul de curățare soluție din decoct de *Radix Saponariae* (5 ml pentru 1000 ml soluție finală) (Foto 8). După clătirea cu apă distilată a urmat uscarea cu hârtie de filtru, apoi întinderea cravatei pe masa de sticlă și presarea cu greutatea din marmură, învelite în hârtie de filtru, pentru a se evita contactul direct pe firul metalic. În acest fel, cravata s-a uscat fără a se produce ondulări pe suprafața ei sau pe margini.

Foto 8. Cravata drapelului, înainte și după restaurare

Cum am arătat în această lucrare, restauratorul trebuie să cunoască bine principiile de conservare pentru a putea face o intervenție cât mai eficace pe obiectul de restaurat. De multe ori, noțiunile de conservare și restaurare se substituie, altele vin în conflict între ele și cu concepția muzeografului dar, întotdeauna este o muncă de colaborare. Rezultatele obținute în domeniul conservării muzeale au demonstrat că este mai important și mai necesar să se acorde atenție prevenirii degradării obiectelor, decât să se ajungă la combaterea acesteia, sau la restaurarea pieselor din colecție abia în ultimă fază de degradare. Prin metodele de lucru aplicate au fost respectate principiile compatibilității, lizibilității și a fost păstrată imaginea estetică pe ansamblu, precum și integritatea piesei.

Bibliografie

- Nicolae Asandei, Aurelia Grigoriu, *Chimia și structura fibrelor*, București, 1983.
- Destin și vocație: Monografie istorico-militară; De la Regimentul 2 Linie (12 iunie 1830) la Brigada 19 Mecanizată „Ziridava” (12 iunie 2000)*, Cluj-Napoca, 2000, p. 311-312.
- Fișă de restaurare „Drapelul Regimentului 19 Infanterie. Model 1922”*, Arhiva Laboratorului de Conservare-Restaurare al Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, 2013.
- Istoricul Muzeului Militar Național*, București, 2003, p. 153.
- Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1993.

Au colaborat:

Coordonare științifică: Ing. chim. Doina Cîrnu, expert în restaurare-conservare metale, investigații fizico-chimice, Muzeul Militar Național; Corneliu Andonie – profesor muzeograf, specialist în domeniul drapelelor și decorațiilor militare, armament defensiv (armuri), harnașamente și mijloace de transport hipo, în arheologie medievală (bizantină), expert în bunuri arheologice și istorico-documentare al Ministerului Culturii și Patrimoniului Național, Muzeul Militar Național.

Investigații fizico-chimice: Ing. chim. Doina Cîrnu, expert în restaurare-conservare metale, investigații fizico-chimice, Muzeul Militar Național.

Conservare: Ing. Gabriela Tuas – expert conservator în bunuri de patrimoniu pe suport textil, papetar și artă plastică, Colecția Drapele, Muzeul Militar Național.

Realizare fotografică: Ing. chim. Doina Cîrnu – expert în restaurare-conservare metale, investigații fizico-chimice, Muzeul Militar Național; Aurora-Florentina Ilie – expert restaurator textile, Muzeul Militar Național.

Tehnoredactare: Adrian Ilie.

Summary

The flag we are referring to in the present article belongs to the 19th Infantry Regiment. It is a 1922 model according to the Decree no. 1983 from 1922. In the High Decree no. 1932 from 1936 it was decided that flags should carry the name of the battle places their units took part at, in the campaign of 1916-1920. This is extremely important as it is a sign of respect and gratitude for the sacrifices made by those regiments. The problems we confronted ourselves with during the restoration process have made us perform a minimum intervention, respecting the first principle of restoration, not altering the historic message of the flag. We used reversible materials and substances that do not influence the condition of the object and do not alter the structure and the composition of its constitutive parts.

Keywords:

Campaign, regiment, battalion, infantry, restoration.

60 de ani de la înființarea Muzeului Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”. Donații și donatori

Teodora-Camelia Cristofor

Acum 60 de ani, la 7 iunie 1955, istoria muzeografiei ieșene consemnează un moment de importanță esențială, drept urmare a Deciziei nr. 429¹ (foto 1) emisă de Comitetul Executiv al Sfatului Popular Regional Iași, prin care se stipula și aproba ca „Palatul Culturii să coordoneze munca și să aparțină de el ca unități subordonate: Muzeul Etnografic, Muzeul Politehnic, Muzeul de științe Naturale și Biblioteca Regională, care aparțineau de Secțiunea Culturală Regională, precum și Muzeul de Artă Plastică care aparținea de Secțiunea Culturală a Sfatului popular al orașului Iași”. De asemenea, prin aceeași decizie se aproba ca Palatul Culturii să aibă calitatea de ordonator terțiar pentru cele cinci unități menționate.

Muzeul Politehnic (denumirea inițială atribuită), nou înființat prin această decizie a fost cunoscut sub această denumire până la 3 august 1994, când în urma unui memoriu înaintat către Ministerul Culturii se aprobă noua titulatură de Muzeul Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”. Dacă inițial s-a plecat de la un patrimoniu inexistent, în prezent peste 12.000 de obiecte constituie bogăția patrimonială muzeală, cu piese de o valoare inestimabilă, ce au consacrat recunoașterea națională și internațională a muzeului nostru. Inițierea, creșterea și îmbogățirea colecțiilor muzeale a fost posibilă prin intermediul achizițiilor și donațiilor, activitate continuă, specifică funcționării unui muzeu.

Renumiții profesori universitari Cristofor Simionescu (1920-2007) și Ioan Curievici (1919-1984), alături de un colectiv științific prestigios de universitari de la Institutul Politehnic Iași au fost inițiatorii și creatorii muzeului, care au fondat primele colecții muzeale și au organizat tematica expozițiilor de bază. Domeniile principale de dezvoltare conturate în acei ani s-au axat pe colecțiile de energetică, telecomunicații, înregistrarea și redarea sunetului. După mai multe propuneri și schimbări privind tematica de bază a muzeului, prof. Ioan Curievici, primul șef de secție al noului muzeu, definitivează și coordonează proiectul primei secții, „Energetica”, deschisă la 1 martie

¹ Arhiva Complexului Național Muzeal „Moldova” Iași.

1961. O parte a patrimoniului tehnic cu care s-a organizat această secție a fost donat de Uzinele „Timpuri Noi” București, „Electroaparataj” București, Întreprinderea de rețele electrice Timișoara și Institutul Politehnic Iași.

După organizarea și deschiderea secției „Energetica” (foto 2, 3 și 4), colectivul de specialiști urmează strategia privind dezvoltarea colecțiilor muzeale în scopul deschiderii a noi expoziții de bază.

Debutul colecției de automate și aparatelor muzicale are loc în anul 1958 prin achiziția unui polifon cu disc vertical (Germania, sfârșitul secolului al XIX-lea, firma Polyphon-Musikwerke), iar începând cu anul 1962 sunt achiziționate cele mai multe automate muzicale mecanice, pneumatice și electrice. Achizițiile, dar și donațiile mai mult automate muzicale a permis conturarea unei colecții de automate muzicale apreciable, ceea ce a permis deschiderea la 1 februarie 1966² a unei expoziții restrânse, într-o singură sală. Ineditul colecției de automate muzicale și atenția specială de care s-a bucurat din partea publicului vizitator, a conturat perspectiva extinderii acestei secții într-un spațiu mai generos.

Munca susținută a colectivului a culminat cu reorganizarea și deschiderea în anul 1972 a Secției „Înregistrarea și redarea sunetului” (foto 5, 6 și 7), ce includea un parcurs muzeal format din cinci săli, situate la parterul instituției. Proiectul muzeotehnic a fost executat la vremea respectivă de Întreprinderea de Stat „Decorativa” București. Desfășurată pe o suprafață de 350 mp, expoziția de bază prezenta o incursiune evolutivă a tehnicii înregistrării și redării sunetului, pe grupe tematice. Până în prezent această secție, prin diversitatea și complexitatea patrimoniului, rămâne unică în spațiul muzeal românesc.

Colecția de automate muzicale este fundamental extinsă și prin intermediul donațiilor primite de-a lungul deceniilor. De asemenea, în paralele se dezvoltă și colecția tipurilor de suporturi de stocare a sunetului care cuprinde cilindri cu pini, discuri perforate din carton sau din metal, cartele perforate, benzi perforate, cilindri pentru fonograf, discuri din ebonită și vinilin, casete audio și benzi magnetice. Astfel menționăm donațiile de benzi perforate (Conservatorul din Cluj în anul 1971, Anton Popescu din Teleorman – 1971, Eugenia Bădulescu – 1984), discuri perforate din carton (Justin Agarici – 1984), cartele perforate, discuri din ebonită (donații de la Melania Iordache, Iași – 1999, Liana Maria Bratu, Iași – 2001 și 2012, prof. univ. dr. Mircea Petrescu Dâmbovița, Iași – 2002, prof. univ. dr. Florin Zăgănescu, Ploiești-2003, Gal Alois, Alba-Iulia – 2007, Vasile Chirica, Iași – 2010, Lucian Merișcă, Iași – 2010, Victor Spinei, Iași – 2011). Cea mai consistentă colecție donată muzeului de-a lungul vremii conține aprox. 2.500 de discuri de vinil cu muzică clasică și operă, de o

² Ing. Eugenia Ursescu, *Momente din evoluția muzeului tehnic ieșean și perspective de dezvoltare*, în vol. *Muzeele tehnice la început de mileniu*, Iași, 2001.

calitate excepțională. Această colecție a aparținut dr. Cozmin Niculiu (decedat la 10 ianuarie 2003) din Brașov și a fost donată muzeului la 20 mai 2003 de fratele acestuia, conf. dr. arh. Cezar Niculiu.

Urmare a mai multor donații din anii '60 și '70 de la Direcția Regională Iași, Direcția de regională CFR Iași, Direcția P.T.T.R. Cluj, Ministerul Telecomunicațiilor, Radio Clubul București, Studioul central de Televiziune București piesele primite au conturat debutul patrimoniului în vederea organizării viitoarei secții de „Telecomunicații”, cu sectoarele telegrafie, telefonie, radiotehnică și televiziune. Achizițiile și donațiile ulterioare au întregit patrimoniul, deschiderea secției realizându-se în noiembrie 1984 (foto 8 și 9).

În anul 1971, fiica savantului chimist ieșean Petru Poni, prof. univ. emerit Margareta Poni (1889-1973) donează Complexului Muzeal Iași, respectiv Muzeului Politehnic, casa și terenul din strada Mihail Kogălniceanu, nr. 7B, care a aparținut părinților săi, Matilda și Petru Poni. După decesul Margaretei Poni, moștenitoarea legală, prof. Florica Mageru (1918-2002), fiica lui Alexandru Poni, donează Complexului Muzeal în anul 1973 obiecte de mobilier, cărți, documente, fotografii, eșantioane de minerale, corespondență, lucrări științifice, partituri muzicale. Procesul verbal de predare-primire a donației este datat la 4 ianuarie 1974 (foto 10), părțile semnate fiind prof. Florica Mageru, iar din partea muzeului ing. Eugenia Ursescu, șef secție și Maria Petrea, conservator. Lista pieselor donate conținea un număr de 23 de pagini, având 569 de poziții și cuprinzând 2.204 de obiecte, cu o valoare de 48.681, 90 lei.

Lucrările totale privind refacerea casei se finalizează în anul 1990, iar partea de expunere este comandată la Cooperativa Decorativa București. Conform tematicii Muzeului Chimiei ieșene „Petru Poni”, organizarea circuitului muzeal al celor șase camere includea holul de primire, sufrageria, biroul prof. Petru Poni, camera Radu Cernătescu, camera personalităților din învățământul chimic superior ieșean și camera întreprinderilor chimice din orașul Iași (Combinatul de Fibre Sintetice, Antibiotice, Mase Plastice). Expoziția de bază din patru camere memoriale a fost amenajată aproape integral cu mobilierul și obiectele personale ce au aparținut familiei. A fost curățat și amenajat corespunzător parcul aferent casei, s-a refăcut gardul, s-a asfaltat aleea principală ce duce la casă și s-au plantat arbuști ornamentali (foto 11 și 12). Pentru deschiderea obiectivului muzeal au fost solicitate să sprijine, financiar sau cu execuția unor lucrări, mai multe instituții și întreprinderi ieșene, precum Tehnoton, CFS, Fabrica de mobilă, Fabrica de perdele Pașcani, Prefectura Iași, Inspectoratul de Cultură al județului Iași. La câțiva ani de la deschiderea din noiembrie 1991, titulatura muzeului se schimbă în Muzeul „Poni-Cernătescu” și au loc câteva modificări în organizarea expoziției de bază. Astfel, camera destinată inițial învățământului chimic

ieșean este reamenajată, fiind destinată poetei Matilda Cugler Poni, soția savantului Petru Poni, iar în camera dedicată întreprinderilor chimice locale s-a amenajat sala personalităților din învățământul chimic ieșean. O nouă reorganizare mai amplă a expoziției de bază se desfășoară în perioada 2009-2011, redeschiderea oficială având loc în martie 2012, noutatea constituind-o amenajarea unui laborator de chimie unde se desfășoară lecții de pedagogie muzeală.

Importante donații au mai făcute în anii următori de Florica Mageru (1994, 1997, 1998) și de prof. univ. dr. Octav Gheorghiu, fiul prof. C.V. Gheorghiu în anii 1994, 1997 și 1999, care au contribuit substanțial la creșterea și teaurizarea unui patrimoniu memorial cu valoare de unicat.

După 1990 are loc o dezvoltare și îmbogățire spectaculoasă a patrimoniului muzeal, prin care se remarcă diversitatea colecțiilor nou dobândite. În anul 1992, Titu Postelnicu, donează muzeului o colecție considerabilă constituită din documente și obiecte personale, diplome (foto 14 și 15) fotografii, corespondență, brevete și medalii, reviste, cărți și lucrări științifice ce au aparținut fratele său, prof. univ. dr. ing. Paul Postelnicu (1917-1985), născut Nedelcovici.

Absolvent al Facultății de Electrotehnică din București în 1942, Paul Postelnicu (foto 13) a avut o activitate și o carieră de succes în învățământul superior. Între anii 1952-1963 a reprezentat statul român și a semnat în numele RSR toate convențiile internaționale de Poștă și Telecomunicații, iar în 1959 devine profesor titular la Facultatea de Electronică și Telecomunicații, Institutul Politehnic din București. A fost membru al Comitetului Internațional de Telegrafie și Telefonie și a Asociației Internaționale de Cibernetică. În calitate sa a reprezentat România în anii 1950-1970 la numeroase congrese și conferințe internaționale. De asemenea a fost unul dintre oamenii de știință care a studiat, aprofundat și continuat opera lui Ștefan Odobleja, contribuind la fundamentarea teoriei cibernetice la noi în țară.

Secția Mineralogie-Cristalografie (foto 16), deschisă în anul 1997, este alcătuită în cea mai mare parte în baza donațiilor din anii 1994-1998 a celui mai important colecționar mineralog din România, Conștrantin Gruescu (n. 1924) din Ocna de Fier, jud. Caraș-Severin. Colecția muzeului conține circa 300 de minerale, care din punct de vedere chimic fac parte din grupele sulfuri, carbonați, sulfați, silicați, halogenați, oxizi-hidroxizi și feldspați. Spectaculoase sunt eşantioanele de cuarț de diverse dimensiuni dintre care se remarcă Macla Japoneză³ descoperită în cariera Terezia de pe Valea Moraviței, comuna Ocna de Fier, formele cristaline de calcit cu dimensiuni de la câțiva cm până la 10-15 cm. De asemenea „trandafirul de

³ Este o formă de cuarț, foarte rară pe mapamond formată prin juxtapunerea a doi indivizi cristalini de cuarț prismatic, la care două fațete ale cristalului sunt mai late de două ori decât celelalte patru laturi.

fier”, muschitovit cristalizat sub această formă este un alt mineral rar care se întâlnește în colecție.

Personalitatea științifică a savantului este în prezent teaurizată la Muzeul Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”, începând cu anul 1994 prin crearea colecției memoriale ce-i poartă numele, constituită și dezvoltată ca urmare a celor 7 acte de donație (foto 17) făcute în perioada 1994-2011 de prof. Rodica Procopiu⁴, soția savantului.

Colecția memorială Ștefan Procopiu este structurată după cum urmează:

- *obiecte de mobilier* (corp de bibliotecă, birou, scaun) din casa familiei Procopiu, situată în Aleea Ghica Vodă, nr. 10 Iași;

- *documente* (fișe de personal, carnet de profesor, legitimații, articole manuscris);

- *obiecte personale*;

- *brevete și distincții* acordate savantului de-a lungul vieții;

- *cărți* din biblioteca familiei (beletristică, reviste diverse, literatură de specialitate), dintre care foarte multe conțin semnătura profesorului;

- *lucrări științifice* publicate în reviste valoroase precum: „Annales Scientifique de l’Université de Iassy”, „Buletinul Academiei Române”, „Studii și cercetări de fizică”, „Studii și cercetări științifice” etc., în limba română și franceză;

- *fotografii diverse*, reprezentând pe Ștefan Procopiu la diverse vârste, cu colaboratorii săi în laborator sau pe teren, cu prieteni apropiați sau cu soția, ce constituie mărturii importante cu valoare documentară;

- *corespondență*, ce conține informații valoroase cu privire la relațiile amicale și de colaborare dintre savant și prietenii săi (Nicolae Bărbulescu, Dragomir Hurmuzescu, Dimitrie Mangeron, Nicolae Calinicenco, Eugen Bădărău, Costin Nenițescu, Ion Agârbiceanu etc.), foști studenți, persoane oficiale etc.

În anul 1996, Mihai Rădeanu⁵, tehnician meteorolog la Serviciul Meteo – Direcția Apelor Prut Iași donează 157 de obiecte cu specific meteorologic în vederea înființării unei expoziții permanente. Dintre obiectele donate (foto 18,19 și 20) care compun colecția, menționăm instrumentele pentru înregistrări meteorologice (termometre de sol, de suprafață și apă, termografe), aparatele de măsură (higrometre, luxmetre, anemometre, albedometre, giruete, cronometre, pluviometre, balanțe, teodolite, barometre), mașini de calcul, instrucțiuni meteorologice, pluviometrice și climatologice, tabele și diagrame meteo. Amenajarea unei expoziții permanente de

⁴ Rodica Vasiliu-Georgescu (1911-2012), profesor de limba română și filosofie, se căsătorește cu profesorul Ștefan Procopiu în anul 1946.

⁵ Născut în 1948, Mihai Rădeanu este absolvent al Școlii Tehnice postliceale meteorologice din Arad (1977), a Universității „Mihail Kogălniceanu” Iași (1999), în prezent doctorand la Universitatea din Oradea.

meteorologie cu obiectele din această donație reprezintă, de asemenea, o premieră la nivel național, așa cum de altfel au fost constituite de-a lungul celor șase decenii toate expozițiile de bază și permanente ale muzeului tehnic din Iași

O invenție de excepție, care, din nefericire, este în prezent puțin mediatizată aparține inginerului Gabriel Dimitriu. Este vorba de „Vioara electromagnetică fără cutie de rezonanță” (foto 21) construită de Gabriel Dimitriu, brevetă la Paris de către Ministerul de Comerț și Industrie a Republicii Franceze (brevet nr. 686.683 din 15.04.1930), o invenție a cărui principiu a stat la baza apariției chitarei electrice. Din anul 2001, această vioară electromagnetică se află în patrimoniul muzeului tehnic, grație donației doamnei Ariana Teodorescu, fiica inventatorului, care alături de vioară conține și brevetul de invenție de la Paris, 3 afișe ale concertelor ținute la București, Cluj și Iași și o serie de articole din presa anilor 1930, 1979, 1983.

Era informațională cu revoluția computerului și impactul acesteia asupra societății contemporane este prezentă în patrimoniul muzeului, grație donației impresionante (circa 100 de obiecte) a dlui prof. univ. dr. ing. Florin Pantelimonescu de la Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” Iași din anul 2003. Din colecția de obiecte ce reprezintă evoluția principalelor tehnologii de procesare a informațiilor menționăm Supercomputerul Covex C 120, un sistem IBM, o unitate de memorie cu tori, benzi magnetice de stocare a datelor „Memorex”, documentație IBM (foto 22 și 23). Și această colecție de tehnică de calcul se va regăsi integral în cadrul reamenajării muzeistice a muzeului tehnic.

Alte donații importante care au contribuit la îmbogățirea colecțiilor patrimoniale, și, în același timp, au generat continuarea și abordarea unor direcții noi de cercetare pentru specialiștii muzeului au fost acordate de: Eugenia Ursescu, 1984, donație reviste Radio amator, The Marconi REVIEW și Telefunken; ing. Ion Dumbravă, 1992, istoria aviației ieșene și din cel de-al Doilea Război Mondial; (cuprinde: obiecte, fotografii, corespondență, articole, medalii, cărți); ing. Constantin Ostap, diapozitive alb-negru cu istoria iluminatului electric la Iași; dr. Octavian Petrescu, jocuri pe calculator, 1999; aparate fotografice de la Clubul CFR Iași, 2002; Adina Olga Curteanu, 2013, dispozitive casnice, ceasuri; Bogdan Buimac, Iași, 2014, machete dispozitive și diapozitive cu utilaje, documentație ce face referire la istoria uzinei Nicolina din Iași.

Aducem și pe această cale mulțumirile și recunoștința noastră pentru generozitatea, sprijinul și consecvența cu care acești prieteni ai muzeului menționați aici, dar și pentru toți ceilalți nesemnalați, au încurajat și contribuit la dezvoltarea colecțiilor cu care s-a constituit acest patrimoniu.

Ilustrații

SFATUL POPULAR REGIONAL IASI
COMITETUL EXECUTIV

D-1 amflect POPOVICI

D E C I Z I U N E A NR. 429

Comitetul Executiv al Sfatului Popular Regional Iasi,

Având în vedere raportul Secțiunii Culturale Regionale din 6 iunie 1955, prin care propune ca:Palatul Culturii sa coordoneze munca și sa aparțină de el ca unitați subordonate:Muzeul Etnografic,Muzeul Politehnic, Muzeul de st.naturale și Biblioteca Regionala, care aparțineau de Secțiunea Culturala Regionala, precum și Muzeul de Arta Plastica care aparținea de Secțiunea Culturala a Sfatului popular al orașului Iași; aceasta în vederea întaririi rolului de conducere și îndrumare a activității culturale a acestor unitați.

Având în vedere drepturile conferite noua de art.12 aliniatul b din H.C.M. cu privire la stabilirea sarcinilor de baza ale Sfaturilor populare regionale, precum și pe baza art.18 al Regulamentului de funcț. al Sfaturilor populare regionale,

D E C I D E :

Art.1.Se aproba ca Palatul Culturii sa aiba calitatea de ordonator terțiar și sa preia în subordinea sa munca de conducere și îndrumare a activității unitațiilor:

Muzeul Etnografic
Muzeul Politehnic
Muzeul de St.Naturale
Muzeul de Arta Plastica
Biblioteca Regionala

Art.2.Secțiunile:Culturala, Financiara și Cadre vor aduce la îndeplinirea prezenta Deciziune.

Da ta azi 7 iunie 1955

PRESEDINTE SS indescifrabil	SECRETAR SS A. Herșcu
--------------------------------	--------------------------

Conform cu originalul

7 iunie

SFATUL POPULAR AL REGIUNII IASI
Secțiunea Secretariat
Nr.18.882
din 7 iunie 1955
Catre Palatul Culturii
spre conformare,
SEFUL SECȚIUNII,
SS indescifrabil SEF SECȚIE,
SS indescifrabil

Foto 1. Actul prin care cele cinci unități culturale intră în componența Palatului Culturii din Iași la 7 iunie 1955
(Facsimil din arhiva Complexului Național Muzeal „Moldova” Iași)

Foto 2 și 3. Aspecte generale din secția „Energetica”, 1980
(Imagini din fototeca muzeului)

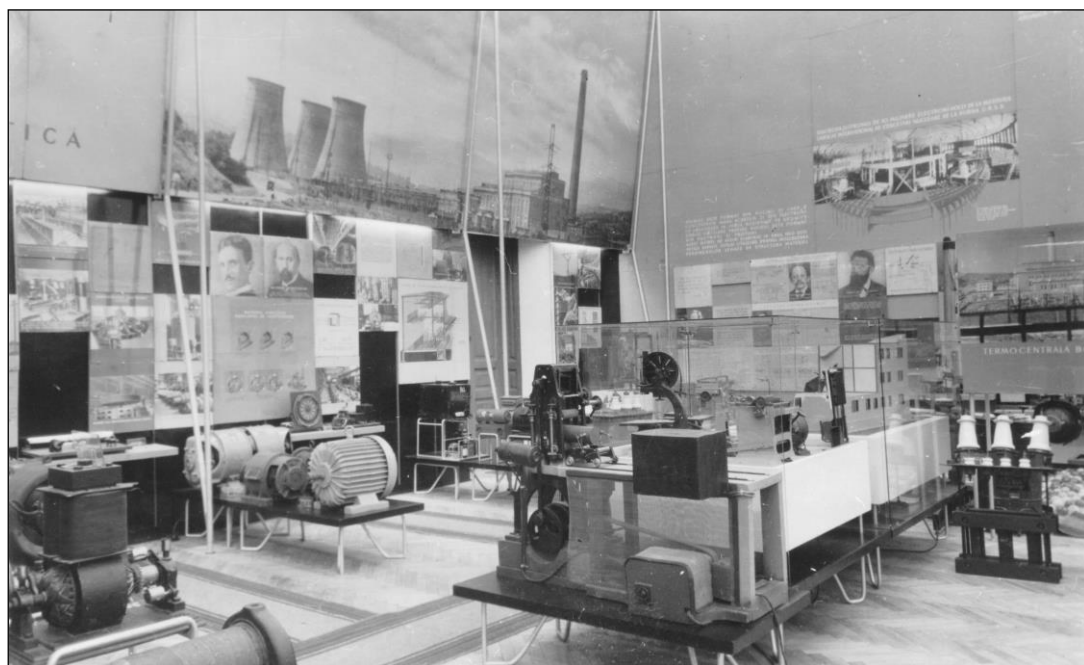

Foto 4. Aspect general din secția „Energetică”, 2008

Foto 5. Secția „Înregistrarea și redarea sunetului”, sala 1, 1972
(Imagine din fototeca muzeului)

Foto 6. Secția „Înregistrarea și redarea sunetului”, sala 3, 1972
(*Imagine din fototeca muzeului*)

Foto 7. Aspect din Secția „Înregistrarea și redarea sunetului”, sala 5, 1972
(*Imagine din fototeca muzeului*)

Foto 8. Telecomunicații, Sectorul telegrafic

Foto 9. Sectorul televiziune, 2008

Nr. 5 din 4 I 1974

PROCES VERBAL DE PREDARE PRIMIRE
încheiat astăzi 4 ianuarie 1974

Subsemnatele: prof. Florica Mageru în calitate moștenitoare a averii mobile rămase de la prof. Margareta Poni (fiica lui Petru Poni) și ing. Ursecu Eugenia împreună cu Petrea Maria din partea Muzeului politehnic am procedat prima la predare și ultimele la primirea unor obiecte de mobilier, cărți, fotografii, documente, medalii etc. ce au aparținut chimiștilor români Petru Poni și Radu Cernătescu în vederea organizării Casei memoriale ce va purta numele

Predarea și prămirea s-a făcut conform listei anexe care conține 23 de pagini (Două zeci și trei).

Drept care s-a încheiat prezentul proces verbal al obiectelor donate de moștenitoarea averii " Poni Muzeului politehnic din Iași.

AM PREDAT,
Prof. Florica Mageru

F. Mageru

AM PRIMIT,
Ing. Ursecu Eugenia

E. Ursecu
Petrea Maria

M. Petrea

Foto 10. Facsimil după procesul verbal de predare-primire, 1974

Foto 11. Muzeul „Poni-Cernătescu”, 1998

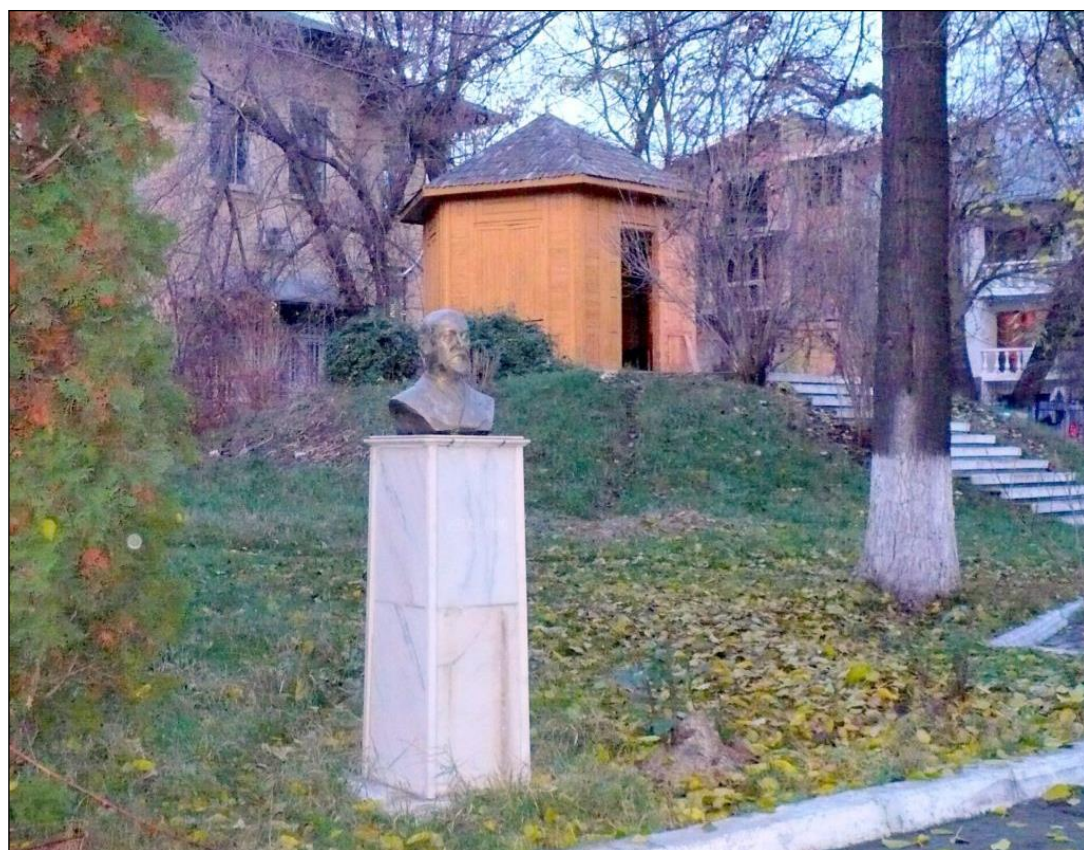

Foto 12. Chioșcul poeziei și bustul lui Petru Poni

Foto 13. Paul Postelnicu (1917-1985)

Foto 14. Diploma de bacalaureat a lui Paul Postelnicu, Târgu Jiu, 1936

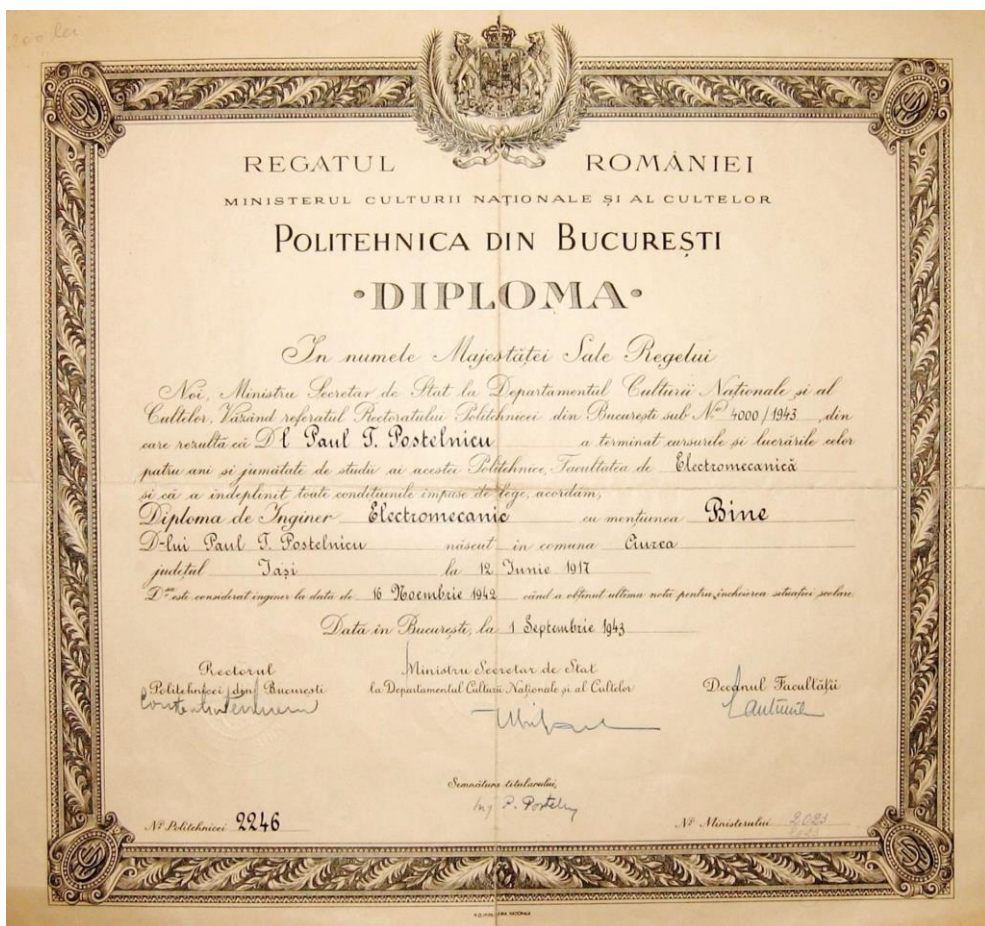
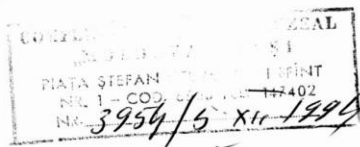

Foto 15. Diploma de inginer a lui Paul Postelnicu, Institutul Politehnic București, 1942

Foto 16. Imagine din Secția Mineralogie-Cristalografie

Se va lua în considerare de conținutul și
opri obiectele nu fi în viziune de

Declarație

Subsemnata, Rodică Mănoara-Rodica,
dru Jasi, Aleea Jr. Ghica Vodă, 10, cu ca-
litate de lotie a Acad. Prof. Ștefan Procopiu,
dovez Muzeului Știință și Tehnică, Ștefan
Procopiu", Jasi, obiecte personale, Ma-
nuscrite, cărți, cărți, reviste, țese, co-
rrespondență, fotografii, Conforme listă
anexe, care a fost intervenită la casa
Procopiu, de către reprezentanții mu-
zeului, cu personalul Dăinul Elena
Tăutaru, Șef Secție nr. Ing. Camelia
Cristofor, muzeograf
Rodică Ștefan Procopiu
Jasi, 10 noiembrie, 1994

Foto 17. Primul act de donație a Rodicăi Procopiu, 1994

Foto 18. Barometru aneroid
tip Fischer, Iași, 1917

Foto 19. Teodolit aerologic
Fuess, Germania, 1940

Foto 20. Anemometru
URSS, 1963

Foto 21. Vioara electromagnetă fără cutie de rezonanță brevetată de ing. Gabriel Dimitriu

Foto 22. Unitate centrală originală,
seria 01:05671, produsă de
Digital Equipment Corporation, 1971.
Sistem de operare RSX11 – varianta UNIX

Foto 23. Convex Supercomputer,
Unitate centrală, seria 00125B,
Convex Computer U.S.A. (HP), 1989.
Sistem de operare UNIX

Summary

In the six decades of its existence, the “Ștefan Procopiu” Science and Technique Museum from the “Moldova” National Museum Complex of Iași has set the basis, has developed and promoted a valuable technical patrimony that allowed the opening of various departments. If we refer to the enrichment of the patrimony, acquisitions and donations have constantly contributed to the development and the diversification of the museum’s collections and implicitly to the existent documentary and scientific fund. The present paper points out the contribution of the main donors and the donations made to the museum, which increased the scientific and cultural importance of the institution.

Keywords:

Donor, donation, patrimony, unique, exhibition.

Actori voluntari și involuntari în procesul de conservare a bunurilor de patrimoniu cultural

Petronela Spiridon

Ion Sandu

Introducere

Procesul de conservare (prezervare/restaurare) a bunurilor de patrimoniu cultural se bazează pe un respect deosebit pentru valoarea materială a patrimoniului cultural¹ și impune astfel, o abordare prudentă a specialiștilor din domeniu pentru a interveni atât cât este necesar, dar cât mai puțin posibil² asupra acestora. *Carta internațională pentru conservarea și restaurarea monumentelor și siturilor*, adoptată la al II-lea Congres Internațional al Arhitecților și Tehnicienilor pentru Monumente Istorice, Veneția, 1964, precizează că operele monumentale ale popoarelor, purtătoarea unui mesaj spiritual al trecutului, găzduiesc în viața prezentă mărturia vie a tradițiilor lor seculare. Acestea sunt considerate ca un patrimoniu comun și, vizavi de generațiile viitoare, se impune protecția lor responsabilă pentru a fi transmise în plinătatea autenticității lor. Ținând cont de aceste directive și având în atenție subdomeniile lucrative care creionează traseul pe care îl parcurg, în general, toate bunurile de patrimoniu cultural (descoperirea/achiziția/transferul, clasificarea și clasarea valorică, investigarea științifică, prezervarea (cu cele două aspecte: pasivă/preventivă – climatizarea și activă/profilactică – tratamentele de stopare a efectelor evolutive de deteriorare și de degradare), restaurarea (consolidarea și reintegrarea structurală, cromatică și ambientală), etalarea, teaurizarea și protecția)³ se creionează și o serie de activități nu doar de interes public, ci în care inclusiv membrii comunității pot fi implicați, și anume:

¹ *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*, Lausanne (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS, 1990).

² *Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance* (ICOMOS, 1999).

³ I. Sandu, V. Vasilache, F.A. Tencariu, V. Cotiugă, *Conservarea științifică a artefactelor din ceramică*, Iași, 2010.

- *Documetare și prevenție* – prin intermediul sesiunilor de comunicări și informare (seminarii și workshop-uri interactive, interviuri, phone-ins, rețele de e-mail etc.) și a acordurilor de voluntariat;

- *Investigare și cercetare* – prin includerea membrilor comunității în echipele de cercetare științifică cu utilizarea unor metode participative și integrative pentru educație culturală, diseminarea rezultatelor prin intermediul platformelor ICT, Living Labs, Participatory Learning and Action (acțiune și învățare participativă), tehnologie e-learning și aplicații online (pentru analiză și monitorizare);

- *Etalare și prezentare* – prin implicarea membrilor comunității/publicului/vizitatorilor în activități de protejare împotriva furtului, vandalismului și a incendiilor.

Specialiști implicați în procesul de conservare a bunurilor de patrimoniu cultural

În România, conform Legii muzeelor și a colecțiilor publice nr. 311 din 8 iulie 2003 – Capitolul V, art. 24, alin. 2, personalul de specialitate al muzeelor și al colecțiilor publice cuprinde funcțiile de *muzeograf, cercetător, conservator, restaurator și tehnician de muzeu*, respectiv *arhitect*, acolo unde este cazul. În urma modificării și completării acestei legi⁴ în anul 2006⁵, personalul de specialitate al muzeelor și al colecțiilor publice cuprinde funcțiile de: *cercetător științific, arheolog, muzeograf, conservator, restaurator, investigator biolog, investigator chimist, investigator fizician, arhitect, designer, topograf, informatician, documentarist, bibliotecar, grafician, desenator, gestionar de colecție, custode, fotograf, operator video*, precum și alte funcții asimilate specificului colecțiilor.

În ultimii ani s-a încercat o continuă disociere și definiere a termenilor, implicit a profesiei de restaurator, respectiv conservator, însă România (2003) este prima și singura țară care a creat la nivelul instituției muzeale funcția de conservator⁶.

Conform *Professional Guidelines (II): Code of Ethics*, promovat de European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations – E.C.C.O. (2003)⁷, *conservatorul științific*, alături de *investigator, curator, restaurator și muzeograf* îndeplinește *responsabilități și obligații față de: proprietatea culturală, proprietar/custod, colegi, profesie și nu în ultimul rând față de public*⁸.

⁴ Legea nr. 12/2006 pentru modificarea și completarea Legii muzeelor și a colecțiilor publice nr. 311/2003, art. 1, 14, alineatele 2-4 ale art. 24.

⁵ Legea nr. 12/2006 pentru modificarea și completarea Legii muzeelor și a colecțiilor publice nr. 311/2003, art. 1, 14, alin. 2-4.

⁶ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*. Ediția a IV-a revizuită și adăugită, Târgoviște, 2010.

⁷ E.C.C.O. *Professional Guidelines (II): Code of Ethics*. Promoted by the European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations and adopted by its General Assembly, Brussels, 7 March 2003, articol accesibil online la adresa <http://www.eesc.europa.eu/self-and-coregulation/documents/codes/private/053-private-act.pdf>.

⁸ *Convenția ONU pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial*, 2003, cap. IV, art. 10.

Responsabilitățile față de public au în vedere dezvoltarea și promovarea de programe educaționale, de informare și de sensibilizare intensă a membrilor comunității/ publicului pentru o înțelegere mai profundă a tuturor activităților din domeniul Științei Conservării.

Conservarea științifică combină o varietate de discipline științifice în studiul bunurilor culturale⁹. Investigațiile pot fi mai mult de natură tehnică, dar, în general, se concentrează pe preservare. Specialiștii din domeniu¹⁰, *pentru a descoperi informații tehnice valoroase despre artefacte, care sunt utile nu numai în tratamentul lor, ci și în înțelegerea tehnicilor de punere în operă*, se folosesc de informații atât din *științele pure*¹¹, cum ar fi:

- *Geologie și mineralogie* – în înțelegerea materialului cultural (de la nivel microscopic la scări monumentale) prin studierea pigmentilor și identificarea mineralelor utilizate în anumite perioade de timp.

- *Chimie* – în identificarea compozițiilor chimice ale artefactelor și conservarea materialelor și a mecanismelor de degradare. Polimeri moderni și tradiționali pot fi aplicați ca adezivi, în consolidări și acoperiri, cu scopul de a asigura conservarea pe termen lung, garantându-se intervenția minimă asupra obiectului. Tehnicile chimiei analitice sunt, de asemenea, folosite pentru a identifica coloranți organici, lianți pentru pigmenți și alte componente necunoscute. Metodele de analiză mai pot include metode simple de testare pe teren până la o serie de metode de analiză mai sofisticate, inclusiv, dar fără a se limita la spectroscopie infraroșie, difracție cu raze X, cromatografie.

- *Biologie* – în identificarea proceselor biologice, de la bacterii și mușcari până la plante sau colonizare de insecte care atacă bunurile culturale și științifice, organice și anorganice. Diverse metode precum fumigația cu gaz inert au fost perfecționate, astfel încât să aibă minime efecte asupra materialelor organice.

- *Științe aplicate (de exemplu ingineria coroziunii)* – obiectele de artă și de arhitectură, cu proporții deosebit de mari, sunt supuse la o serie de tensiuni care sunt

⁹ H.C. von Imhoff, *Aspects and Development of Conservator-Restorer's Profession since WWII*, în „E-conservation magazine”, 8, 2009, p. 53-61, articol accesibil *online* la adresa <http://www.e-conservationline.com/content/view/717>.

¹⁰ Pregătirea teoretică a conservatorului trebuie să se subscrie unui echilibru între științele exacte și cele umaniste și să cuprindă: Principiile etice de conservare-restaurare; Științe exacte (de exemplu, chimie, fizică, biologie, mineralogie, teoria culorilor); Științe umaniste (de exemplu, istorie, paleografie, istoria artei, arheologie, etnologie, filozofie); Istoria materialelor și tehnici, tehnologii și procese de fabricație; Identificarea și studiul proceselor de deteriorare Etalarea și transportul bunurilor culturale; Teorie, metode și tehnici de conservare, conservare preventivă și restaurare; Procese implicate în reproducerea de obiecte; Metode de documentare; Metode de cercetare științifică; Istoria conservării-restaurării; Aspecte juridice (de exemplu, statutul profesional, drept patrimoniu cultural, etc.); Management (colecții, personal și resurse); Sănătate și siguranță (inclusiv aspecte de mediu); Abilități de comunicare (inclusiv tehnologia informației), în *ICON – Institute of Conservation – Professional Guidelines...*, p. 5.

¹¹ H.C. von Imhoff, *op. cit.*

mai bine înțelese prin tehnici de modelare. Modelarea computerizată ajută conservatorii să evalueze mai bine rezistența obiectelor în ceea ce privește gradul de degradare a materialelor asociate. O solicitare a ingineriei a fost identificată în analiza vibrațiilor ceea ce a contribuit la dezvoltarea și aplicarea unor metode de ambalare a obiectelor de artă aflate în tranzit.

- *Știința mediului* – unul dintre domeniile cele mai critice ale conservării îl reprezintă monitorizarea și controlul mediului, care trebuie să asigure stabilitatea pe termen lung a colecțiilor muzeale. Monitorizarea mediului include nu numai temperatura și umiditatea relativă, ci și monitorizarea particulelor și gazelor, cum ar fi formaldehida, dioxidul de sulf și de ozon, care pot reprezenta potențiale amenințări la colecția muzeului. Studiile de mediu ajută, nu în ultimul rând, și la asigurarea menținerii de medii curate și stabile, *cât și din mai multe domenii tehnologice* ce permit realizarea unor testări nondistructive prin metode cum ar fi: radiografia, fotografia cu infraroșii și ultraviolete și, ocazional, ultrasunete.

Jo-Fan Huang precizează în lucrarea *Data and interpretation: enhancing conservation of art and cultural heritage through collaboration between scientist, conservator, and art historian*¹², că ar trebui constituită o echipă care, pe lângă conservator și oamenii de știință din domeniile anterior menționate, să includă și un expert în istoria artei. În acest mod, datele științifice putând fi contextualizate și justificate de rezultatele de la examinarea vizuală și cercetarea istorică. Această colaborare inter-pluridisciplinară oferă sprijin conservatorului în activitatea sa prin aceea că acesta va beneficia de sprijin în investigarea opțiunilor de tratament, în descoperirea materialelor și identificarea tehnicilor de fabricație folosite de artiști, în determinarea datei de fabricare și în investigarea materialelor optime pentru tratamentul de conservare¹³.

Rămânând în contextul realizării echipei de lucru privind investigarea opțiunilor de tratament, conservatorul G. Wharton menționa în lucrarea sa *Conserving the Kamehameha I Monument in Hawai'i: a case study in public conservation*¹⁴, importanța participării comunității la luarea deciziei privind modul în care un monument urmează a fi conservat. În acest mod, G. Wharton evidențiază importanța

¹² Jo-Fan Huang, *Data and interpretation: enhancing conservation of art and cultural heritage through collaboration between scientist, conservator, and art historian*, 2012, IOPscience, IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 37 012003, p. 1-6, articol accesibil online la adresa <http://iopscience.iop.org/1757-899X/37/1/012003>.

¹³ Petronela Spiridon, *Conservarea științifică integrată: accesul publicului și rolul conservatorului*, în *Scientific, Technological and Innovative Research in Current European Context*, 5th edition, 10 May 2013, Chairman & Editor: Prof. Ion Sandu PhD, Iași, 2013, p. 269-276, articol accesibil online la adresa <http://www.eudirect.ro/euroinvent/cat/w2013.pdf>.

¹⁴ G. Wharton, *Conserving the Kamehameha I Monument in Hawai'i: a case study in public conservation*, 13th Triennial Meeting, Rio de Janeiro, 22-27 September 2002, ICOM Committee for Conservation I, 2003, p. 203-210.

studiului materialelor din perspectivă culturală și etnografică, poziție ce se încadrează într-o importantă direcție de conservare, și anume: cunoașterea și investigarea contextului cultural de origine al obiectelor de patrimoniu bazată și susținută pe consultarea și colaborarea conservatorilor cu artiștii și localnicii nativi)¹⁵.

Comunitatea: actor voluntar sau involutar

După cum s-a evidențiat anterior, rolul membrilor comunității devine unul destul de important atunci când se discută despre conservarea bunurilor de patrimoniu cultural, cu atât mai mult dacă comunitatea respectivă s-a dezvoltat în jurul unor obiective cultural – patrimoniale cu o valoare deosebită (istorică, culturală, spirituală, tradițională etc.). Astfel pot fi identificate mai multe forme de implicare/participare a membrilor comunității de la o formă inițială involuntară, până la o formă de participare funcțională după cum urmează¹⁶:

- *involuntară* („prin folosire uzuală”) – această formă de participare are în atenție bunurile de patrimoniu cultural (în general părți sau detalii ale acestora) care sunt prezervate/conservate prin includerea acestora în credințele sau activitățile din viața cotidiană a membrilor unei comunități.

- *pasivă și/sau pasiv – interactivă* – această formă de participare este cea mai frecvent întâlnită și plasează publicul/membrii unei comunității pe poziția de *receptori de informații* generale privind bunurile de patrimoniu cultural.

- *prin consultare (conservare publică)* – membrii comunității sunt angajați prin faptul că sunt consultați sau chestionați; practic ei sunt implicați în studii de piață cu tematică socio-culturală, lucru în grup și întâlniri de discuții privind problemele și politicile patrimoniul cultural local.

- *din interes material sau non-material* – la acest nivel membrii unei comunități sunt implicați doar dacă primesc o recompensă: mâncare, bani sau alte forme de remunerație; tinerii pot fi stimulați primind acces gratuit pe platformele de tip

¹⁵ Joyce Hill Stoner, *Changing Approaches in Art Conservation: 1925 to the Present*, în (Sackler NAS Colloquium) *Scientific Examination of Art: Modern Techniques in Conservation and Analysis Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2005, p. 40-57, articol accesibil *online* la adresa <http://www.nap.edu/catalog/11413.html>.

¹⁶ Stephen Bass, Barry Dalal-Dlayton, Jules Pretty, *Participation in strategies for sustainable development*, *Environmental Planning Issues*, No. 7, May 1995, International Institute for Environment and Development, London, 118 p.; N.A. Brown (coord.), *A Guide to Teaching Participatory and Collaborative Approaches to Natural Resource Management*, Caribbean Natural Resources Institute (CANARI), St. Lucia, 1999; M. Negri, *VoCH-Volunteers for Cultural Heritage: il progetto nel contesto europeo*, în C. Da Milano, K. Gibbs, M. Sani, *Il volontariato nei musei e nel settore culturale in Europa*, Associazione Slovena Musei, Ljubljana, 2009; P. Spiridon, I. Sandu, *Conservation of the Cultural Heritage: From participation to collaboration*, în *ENCATC Journal of Cultural Management & Policy*, 5, 2015 (*sub tipar*).

e-learning, la tehnologii și aplicații online participând la un proces de învățare integrat (bazat pe metodologii inovative precum Living Labs și platforme TIC).

- *spontană/voluntară* – membrii comunității participă efectiv prin luarea deciziilor, în mod spontan sau organizat, independent de instituțiile externe, cu scopul de a schimba sisteme și preiau controlul asupra modului în care sunt folosite resursele; la acest nivel nu se mai cer recompense fiind conștienți de contribuția lor la interesul general al comunității sau societății.

- *profesională: ONG-urile* – această formă de participare reprezintă încununarea evolutivă a celorlalte forme enunțate anterior, care au în vedere împuternicirea comunităților locale, naționale și internaționale care împărtășesc câteva interese, preocupări și identități comune, îmbunătățirea posibilităților de acces la rețele, putere și acțiune pentru confruntarea problemelor¹⁷.

- *funcțională* – implică atât *participarea publică* (a membrilor comunității), cât și a *Stakeholder*-rilor (instituțiilor publice); membrii comunității participă prin formarea de grupuri în vederea îndeplinirii obiectivelor predeterminate ale unui proiect.

Concluzii

Procesul de conservare a bunurilor de patrimoniu cultural cuprinde activități complexe de investigare/cercetare, prezervare și restaurare. Având un caracter interdisciplinar se solicită intervenția specialiștilor din domeniu (cercetător științific, arheolog, muzeograf, conservator, restaurator, investigator biolog, investigator chimist, investigator fizician, arhitect, designer, topograf, informatician, documentarist, bibliotecar, grafician, desenator, gestionar de colecție, custode, fotograf, operator video), în strânsă colaborare cu specialiștii din domenii tehnologice sau corelate științelor pure (biologi, geologi, chimiști, mineralogi etc.). Ținând cont și de recomandările legislative și politice internaționale din ultimii ani specifice domeniului ce au în vedere din ce în ce mai mult implicarea membrilor comunității în procesul de prezervare-restaurare se conturează un rol din ce în ce mai clar al acestora care se poate manifesta într-o formă variată: de la una individuală, involuntară până la o formă complexă în care membrii comunității sunt implicați în echipe de profesioniști în cadrul unor proiecte (în identificarea materialelor și a tehnicilor utilizate de diferiți artiști, în stabilirea perioadei de realizare a diferitor artefacte, în investigarea materialelor folosite precum și în identificarea rolului și a semnificației unor bunuri de patrimoniu în/și pentru comunitatea locală etc.) dezvoltând planuri de acțiune privind patrimoniul comunității de care aparține.

¹⁷ Annamari Laaksonen, *Making culture accessible. Access, participation and cultural provision in the context of cultural rights in Europe*, Barcelona, 2010.

Summary

The complex process of conservation of cultural heritage goods requires an interdisciplinary approach as does the interventions performed by the specialists in the field. Consequently, the present paper intends to identify the professionals of connexed fields (technological, art history or the ones correlated to pure sciences) with which generally, collaborate from the moment artefacts/cultural goods are discovered until they are presented to the public. At the same time, considering the international legal recommendations of the past few years on involving the community members in the preservation-restoration process, there are presented the types of activities they were involved in so far.

Keywords:

Specialists, community, preservation, restoration, participation.

abrevieri / abbreviations

ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău / National Archives of the Republic of Moldova, Chișinău
ASRLA	Arhiva de Stat din Rusia de Literatură și Artă, Moscova / Russian State Archive of Literature and Art, Moscow
BRM	Bibliografia Românească Modernă / Modern Romanian Bibliography
BRV	Bibliografia Românească Veche / Old Romanian Bibliography

Marinela Loredana Barna

Muzeograf, Muzeul Imnului Național „Casa Mureșenilor” Brașov, România /

Museographer, “Mureșenilor House” National Anthem Museum Brașov, Romania

E-mail: marinelabarna@yahoo.com

Elena Bercu

Restaurator hârtie, Centrul de Conservare-Restaurare a Patrimoniului de Artă Creștină „Resurrectio”, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Iași, România /

Books and Paper Restorer, The “Resurrectio” Center for Conservation-Restoration of the Christian Art Heritage, The Mitropoly of Moldova and Bucovina, Iași, Romania

E-mail: e.bercu@yahoo.com

Elena Chiaburu

Dr., Biblioteca Facultății de Economie și Administrarea Afacerilor,

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România /

PhD., The Library of the Faculty of Economics and Business Administration,

“Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania

E-mail: elena.chiaburu@gmail.com

Teodora-Camelia Cristofor

Muzeograf, Muzeul Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”,

Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași, România /

Museographer, “Ștefan Procopiu” Science and Technique Museum,

The “Moldova” National Museum Complex Iași, Romania

E-mail: cameliacristofor@yahoo.com

Maria Danilov

Cercetător științific dr., Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei Chișinău, Republica Moldova /

Scientific researcher, PhD., Institute of History at the Academy of Sciences of Moldova Chișinău, Republic of Moldova

E-mail: danilovmaria@yahoo.com

Aurora Ilie

Restaurator textile, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București, România /

Textile Restorer, The National Military Museum “King Ferdinand I”, București, România

E-mail: aura.flor@gmail.com

Dionisie Liboni

Masterand, Relații, instituții și organizații internaționale, Facultatea de Istorie,

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România /

MA, International Relations, Institutions and Organisations,

Faculty of History, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania

E-mail: ldibone@ymail.com

Mircea-Cristian Ghenghea

Cercetător științific dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România /

Scientific researcher, PhD., “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania

E-mail: mcghenghea2010@yahoo.com

Andrei Hrib

Restaurator sculptură policromă, lemn și lemn policrom, drd., Facultatea de Fizică,

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, România /

Sculpture, Wood and Painted Wood Restorer, PhD. Student, Faculty of Physics,

“Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Romania

E-mail: andrei2000h@yahoo.com

Dan Jumară

Cercetător științific dr., Muzeul Național al Literaturii Române Iași, România /

Scientific researcher, PhD., Iași National Museum of Romanian Literature, Romania

E-mail: documentis_gen@yahoo.com

Elena Maftei

Conservator, Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza” Ruginoasa,

Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași, România /

Conservator, The “Alexandru Ioan Cuza” Memorial Museum of Ruginoasa,

The “Moldova” National Museum Complex Iași, Romania

E-mail: el3na_1968@yahoo.com

Lăcrămioara Manea

Cercetător științific dr., Institutul de Cercetari Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, România /
Scientific researcher, PhD, “Gavrilă Simion” Eco-Museum Research Institute of Tulcea, Romania

E-mail: lacramanea@yahoo.com

Maria Nimerciag

Restaurator hârtie, Muzeul Național al Literaturii Române Iași, România /

Books and Paper Restorer, Iași National Museum of Romanian Literature, Romania

E-mail: muzeul.literaturii@gmail.com

Dinu Poștarencu

Cercetător științific dr., Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei Chișinău,
Republica Moldova /

Scientific researcher, PhD., Institute of History at the Academy of Sciences of Moldova
Chișinău, Republic of Moldova

E-mail: dpostarencu@yahoo.com

Ion Sandu

Prof. dr., Platforma ARHEOINVEST, Laboratorul Interdisciplinar de Investigare Științifică și
Conservare a Bunurilor de Patrimoniu Cultural, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași,
România /

PhD. Lecturer, ARHEOINVEST Platform, Interdisciplinary Laboratory of Scientific
Investigation and Conservation of Cultural Heritage, “Alexandru Ioan Cuza” University of
Iași, Romania

E-mail: sandu_i03@yahoo.com

Petronela Spiridon

Drd., Platforma ARHEOINVEST, Laboratorul Interdisciplinar de Investigare Științifică și
Conservare a Bunurilor de Patrimoniu Cultural, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași,
România /

PhD. Student, ARHEOINVEST Platform, Interdisciplinary Laboratory of Scientific
Investigation and Conservation of Cultural Heritage, “Alexandru Ioan Cuza” University of
Iași, Romania

E-mail: spiridon.petronela@gmail.com

Tipărit în România la Editura Muzeelor Literare
Iași, str. V. Pogor, nr. 4, 700110
Tel.: 0747.499.400; fax: 0232.213.210
E-mail: muzeul.literaturii@gmail.com
www.emliasi.ro

Printed in Romania by Literary Museums Publishing House
V. Pogor Street 4, 700110, Iași
Phone: 0747.499.400; fax: 0232.213.210
E-mail: muzeul.literaturii@gmail.com
www.emliasi.ro